

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb)

Psychosociale effecten van dreiging en beveiliging

Psychosociale effecten van dreiging en beveiliging

Rapport in opdracht van
de Nationaal Coördinator Terrorisbestrijding
(NCTb)

Drs. M.J. Nijdam
Dr. M. Olf
Dr. M. de Vries
Drs. W.J. Martens
Prof.dr. B.P.R. Gersons

Topzorgprogramma Psychotrauma, Psychiatrie,
AMC, Universiteit van Amsterdam

Maart 2008

Binnen de organisatie van de Nationaal Coördinator Terrorisbestrijding is de Eenheid Bewaking en Beveiliging verantwoordelijk voor het nationale stelsel van bewaken en beveiligen. Deze taak strekt verder dan het werkveld van terrorisbestrijding. De eenheid coördineert de bewaking en beveiliging van objecten, diensten en personen waarvan de veiligheid en het ongestoord functioneren van nationaal belang is. Daarnaast adviseren we lokale autoriteiten en regionale politiekorpsen over bewaking en beveiliging die valt onder hun verantwoordelijkheid. Maar onze betrokkenheid gaat verder.

Persoonsbeveiliging kan een zware druk leggen op de betrokkene én op zijn of haar directe omgeving. Tenslotte nemen we beveiligingsmaatregelen niet 'voor de Bühne'; ze worden genomen omdat er sprake is van daadwerkelijke dreiging en risico. Het uitgangspunt is altijd dat een beveiligd persoon - binnen de beperkingen van de beveiligingsmaatregelen - een zo normaal mogelijk leven moet kunnen leiden. Toch zijn die twee dingen niet altijd even goed verenigbaar en is een beperking van de privacy niet altijd te voorkomen. Daarom is het belangrijk om naast de uitvoering van beveiligingsmaatregelen ook oog te hebben voor de juiste psychosociale begeleiding voor de beveiligde persoon. Hieraan hebben we invulling gegeven door samenwerking te zoeken met een deskundig projectteam van het Academisch Medisch Centrum in Amsterdam. Om zicht te krijgen op de gevolgen van de langdurige bedreiging en beveiliging, heeft het projectteam onder de leiding van professor Gersons een onderzoek uitgevoerd dat in voorliggend rapport wordt beschreven.

Al in een vroeg stadium van dit onderzoek werd duidelijk waar de communicatie met de bedreigde personen verbeterd kon worden. Daarom vindt nu altijd een speciaal adviesgesprek plaats wanneer iemand beveiligd gaat worden, waarin wordt gesproken over de psychische aspecten van de beveiliging. Daarnaast is een speciale brochure ontwikkeld om bedreigde personen te helpen beter omgaan met de persoonlijke consequenties van beveiliging en bedreiging. Ook tijdens de opleiding van de beveiligers, die immers letterlijk 'dichtbij staan', zal aandacht worden besteed aan hoe hiermee om te gaan. Onze uiteindelijke doelstelling is om de negatieve persoonlijke effecten van beveiliging te minimaliseren, zowel voor de persoon die beveiligd wordt, als voor de personen die de beveiliging uitvoeren. Het ongestoord kunnen functioneren van een ieder, ondanks de hedendaagse realiteit van bedreigingen en beveiliging, is immers van wezenlijk democratisch belang.

Mr. T.H.J. Joustra

De Nationaal Coördinator Terrorisbestrijding

WOORD VOORAF PROF.DR. B.P.R. GERSONS

Na de aanslagen in Londen op 7 juli 2005 troffen de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) mr. T.H.J. Joustra en ik elkaar tijdens het veelbekeken nieuwsprogramma NOVA. Deze boeiende ontmoeting heeft geleid tot het verzoek van de NCTb om inhoudelijke ondersteuning te bieden bij de beveiliging van bedreigde politici. Bedreiging, maar ook de beveiliging zelf, confronteert politici en hun naasten met een inbreuk op het persoonlijk leven, een beperking van de bewegingsvrijheid en een mogelijke doodsdreiging. De NCTb was op zoek naar meer inzicht in de mogelijke psychosociale en complicerende effecten hiervan met als doel de persoonsbeveiliging te optimaliseren.

Vanuit mijn deskundigheid op het gebied van posttraumatische stress problematiek en als voormalig ministerieel adviseur voor de nazorg bij grootschalige rampen in Nederland wilde ik samen met enkele collega's (zie daarvoor het rapport) graag verkennen of en op welke manier verlichting zou kunnen worden gebracht in de netelige situatie van dreiging en beveiliging. In samenwerking met drs. W. Martens, kolonel-psycholoog b.d., zijn toen de eerste verkennende adviesgesprekken gevoerd waarin bedreigde politici en hun naasten werden voorgelicht over de invloed van dreiging en beveiliging op hun leven en functioneren en over hoe men daar het beste mee om zou kunnen gaan. Het was indrukwekkend om van nabij te zien hoe het dagelijks leven van politici en hun familie in meer of mindere mate ontregeld wordt door de doodsdreiging en de beveiligingsmaatregelen. Ook werd ons duidelijk hoe belangrijk het contact tussen beveiligers en beveiligden is.

In de loop van 2005 werd het de heer Joustra, de heer Jonge Vos, Coördinator Bewaking en Beveiliging, en mijzelf duidelijk dat het nuttig zou zijn een verdiepende literatuurstudie uit te voeren naar deze problematiek en dit te combineren met informatie verkregen uit systematische interviews met beveiligde politici en ook de beveiligers. Deze studie is uitgevoerd in samenwerking met mevrouw dr. M. Olf, hoofd Topzorgprogramma Psychotrauma AMC; mevrouw dr. M. de Vries, destijds verbonden aan het Landelijk kennis- en adviescentrum Psychosociale zorg na Rampen (IMPACT); en mevr. drs. M. Nijdam, verbonden aan het eerder genoemde Topzorgprogramma. Voorts namen wij contact op met met buitenlandse collega's en legden we werkbezoeken af aan Noord-Ierland en Engeland.

Er is bijzonder weinig specifieke literatuur over psychosociale aspecten van persoonsbeveiliging en bedreiging. Wij hebben daarom gebruik gemaakt van kennis uit verschillende relevante invalshoeken binnen de psychologie, psychiatrie en sociologie. In maart 2008 is een expertmeeting gepland om het rapport kritisch te laten bezien door binnen- en buitenlandse deskundigen en waar mogelijk aanvulling daarop te verkrijgen. Tijdens de slotconferentie op 13 maart 2008 wordt het resultaat ook publiekelijk bekend gemaakt.

Het was bijzonder om zicht te krijgen op de wereld van politici en beveiliging. Ik ben onder de indruk geraakt van de enorme inzet van zowel beveiligden als beveiligers en van de leiding van de NCTb om op een zo goed mogelijke wijze veiligheid te bieden aan beveiligden en beveiligers. Dat zich in zulke uitzonderingssituaties ingewikkelde psychologische processen manifesteren, is ons goed bekend en is ook zeer zichtbaar geworden. Met de opgedane kennis ben ik van mening dat we een goede stap hebben gezet om complicaties van dreiging en beveiliging onder controle te krijgen.

De medewerking van velen aan dit rapport en het in ons gestelde vertrouwen hebben wij zeer op prijs gesteld. Wij danken allen voor hun oprechte medewerking.

Een rapport als dit loopt in de hectiek van hedendaagse 'oneliners' het risico om misbruikt en anders geïnterpreteerd te worden dan onze bedoeling is geweest. Het gaat ons echter alleen maar om de veiligheid van bedreigde mensen die zich enorm voor onze samenleving inspannen en die daarom ook ten zeerste recht hebben op deskundige bijstand om zo goed mogelijk met dreiging en beveiliging om te gaan.

Prof.dr. B.P.R. Gersons
AMC, Universiteit Amsterdam

INHOUDSOPGAVE

9	Samenvatting	
13	Leeswijzer	
14	DEEL I : INLEIDING EN VRAAGSTELLING	
15	1. Inleiding	
17	2. Vraagstelling en definities	
19	3. Bronnen literatuurstudie	
20	4. Methode van interviews	
21	5. Model	
24	DEEL II : LITERATUURSTUDIE	
25	1. Achtergrond	
27	2. Stressoren: dreiging en risico	
31	3. Risicotaxatie en beveiligingsmaatregelen	
34	4. Fasen in de beveiliging	
36	5. Individuele perceptie van dreiging en coping	
39	6. Stressreacties	
45	7. Gevolgen voor taakuitoefening, gezondheid en privé-leven	
48	8. Communicatie met de beveiligde persoon	
51	9. Processen in de interactie met de beveiligde persoon	
58	DEEL III : INTERVIEWS	
59	1. Interviews met beveiligde personen	
64	2. Interviews met beveiligers	
69	3. Internationale ervaringen met psychosociale effecten van dreiging en beveiliging	
70	DEEL IV : CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN	
71	1. Samenvatting	
76	2. Conclusies	
77	3. Aanbevelingen	
82	DEEL V : LITERATUUR EN BIJLAGEN	
83	Literatuur	
89	Bijlage I: Samenstelling en deskundigheden van de projectgroep	
91	Bijlage II: Lijst van geraadpleegde deskundigen	
92	Bijlage III: Semi-gestructureerd interview ten behoeve van onderzoek psychosociale aspecten van beveiliging	
96	Bijlage IV: Leidraad voor gesprekken met beveiligers	
98	Bijlage V: Richtlijn voor de NCTb	
100	Bijlage VI: Brochure voor beveiligden	
102	Bijlage VII: Instructiemateriaal voor de opleiding van de beveiligers	
103	Bijlage VIII: Brochure voor beveiligers	
105	Bijlage IX: Protocol voor het voeren van adviesgesprekken met beveiligden	
110	Bijlage X: Begrippenlijst	

De laatste jaren worden politici en andere gezagsdragers in toenemende mate beveiligd. Het nemen van veiligheidsmaatregelen en de aanwezigheid van beveiligers kan van invloed zijn op het leven van beveiligden. Enige vorm van psychosociale begeleiding en/of ondersteuning kan daarom wenselijk zijn.

In opdracht van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) is door een projectteam onder leiding van prof.dr. B.P.R. Gersons van het AMC te Amsterdam een beschrijvende systematische studie verricht naar de psychosociale effecten van dreiging en beveiliging. Doel van de studie is om de begeleiding van bedreigde personen en hun naasten, die aan de zorg van de NCTb zijn toevertrouwd, meer systematisch en volgens de laatste inzichten te kunnen uitvoeren. Uit de contacten van de NCTb met collega-diensten in het buitenland was al gebleken dat aan de begeleidingskant nog zelden aandacht besteed wordt. Ook de projectgroep moet constateren dat over de effecten van dreiging en beveiliging vrijwel geen literatuur bestaat. Zij heeft daarom voor een literatuurstudie naar relevante thema's gekozen en deze aangevuld met bevindingen uit interviews met personen die thans of in het verleden beveiligd werden en uit interviews met beveiligers.

Om de psychosociale effecten van bedreiging en beveiliging inzichtelijk te maken, is een aangepast stressmodel ontwikkeld, gebaseerd op het model van Olff, Langeland, & Gersons (2005a, 2005b).

Dit schematische model geeft als volgt de relaties tussen stressoren, reacties van mensen en gevolgen weer: Bedreiging (a) en de daaruit voortkomende beveiliging (b) vormen bronnen van mogelijk ontregelende stress. De dreiging zelf vormt vanwege het acute begin een acute

stressor die vergelijkbaar is met een traumatische gebeurtenis. Tezamen vormen de aanhoudende dreiging en de beveiliging een bron van voortdurende ('chronische') stress. Deze stressfactoren ontregelen het gewone bestaan in termen van psychische en lichamelijke gevolgen (c). Ze hebben invloed op het leven van de bedreigde en diens naasten en mogelijk ook op dat van familieleden, vrienden, burens en collega's (d). De mate van ervaren stress of psychische druk is mede afhankelijk van verschillende psychologische factoren zoals individuele persoonlijkheidskenmerken, perceptie, interpretatie en copingstijlen, sociale steunbronnen en de attitude ten aanzien van beveiliging (e & f).

Zoals blijkt uit de studie van de projectgroep spelen bij beschouwing van de psychosociale effecten van beveiliging de hieronder beschreven aspecten een rol.

Aard en impact van de bedreiging

Bedreigingen aan het adres van politici kunnen worden onderscheiden in *expressieve* bedreiging, waarbij de dader zich vooral wil uiten (de dreiging op zich wordt kennelijk voldoende geacht om effect te sorteren), en *instrumentele* bedreiging, waarbij de dader een concreet resultaat wil afdwingen (waarbij het maximale effect pas bereikt wordt als iemand omgebracht wordt). Bij de taakopdracht van de NCTb gaat het om bedreigingen geuit door een bepaalde groep of een bepaald milieu; politiek of ideologisch gemotiveerde bedreigingen die in de eerste plaats expressief van aard zijn. Bij terrorisme gaat het om het zaaien van angst met als doel 'de samenleving wakker te schudden'. Stern (2003) definieert terrorisme als een daad van of dreiging met geweld tegen non-combattanten met het doel wraak te nemen, te intimideren of anderszins een bepaald publiek te beïnvloeden.

In Nederland is de prevalentie van bedreigingen naar het openbaar bestuur onderzocht door Bovenkerk (2005). Volgens hem hebben leden van het openbaar bestuur in ons land altijd al te maken gehad met bedreigingen, maar er zijn aanwijzingen dat de omvang van het verschijnsel sinds de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw flink is toegenomen. Sinds de moord op Pim Fortuijn en de moord op Theo van Gogh zijn bedreigingen in Nederland echter in een totaal ander daglicht komen te staan dan voor die tijd (Bovenkerk, 2005). Bedreigingen zijn van alle tijden maar winnen aan zeggingskracht.

Traumatische gebeurtenis

Vanuit psychologisch/psychiatrisch gezichtspunt kunnen (doods)dreigingen worden gezien als een potentieel traumatische ervaring;

De betrokken persoon moet een of meer gebeurtenissen hebben ondervonden (of daarvan getuige zijn geweest) die een feitelijke of dreigende dood of een ernstige verwonding met zich meebrachten, of die een bedreiging vormden voor de fysieke integriteit van betrokkene of van anderen. Daarnaast moet bij de reacties van de betrokken persoon sprake zijn geweest van intense angst, hulpeloosheid of afschuw.

Een belangrijk kenmerk van een traumatische ervaring is de aantasting van het gevoel van veiligheid.

Fasen in beveiliging

De periode van bedreiging en beveiliging kan onderscheiden worden in drie fasen, namelijk een begin-, midden- en eindfase.

In de begin- of impact fase wordt de politieke ambtsdrager voor het eerst geconfronteerd met de dreiging en de beveiligingsmaatregelen die er worden genomen. Deze confrontatie kan gezien worden als een acute stressor. De reacties van de beveiligde persoon kunnen dan variëren van een 'koele', instrumentele reactie, verbijstering en ongelof, tot in paniek raken of verlamd worden.

In de midden- of consolidatiefase is er sprake van een zekere gewenning aan de relatief constante fase in de beveiliging. Het is werkelijkheid geworden, al kan de bedreiging soms nog even abstract aandoen. De dreiging en de daarmee gepaard gaande beveiligingsmaatregelen vormen dan vaak een bron van chronische stress. Alles moet van tevoren bedacht en overlegd worden. De reacties van beveiligde personen en ook van diens naasten kunnen zeer divers zijn. Sommigen wennen echt en voelen zich ondanks alle maatregelen goed in staat om te functioneren. Anderen beginnen steeds meer verzet te voelen tegen de ontstane omstandigheden. Soms leidt dit tot 'schermutselingen' met de beveiligingsinstantie. Het is echter ook denkbaar dat men geleidelijk aan meer last gaat krijgen van psychologische effecten, zoals blijvend verhoogde angst en bijvoorbeeld somberheid.

De eindfase treedt in als er sprake is van afgenomen dreiging en het afschalen van de beveiligingsmaatregelen. Deze fase kan opnieuw angsten en onzekerheid oproepen.

Coping

Mensen reageren verschillend en ieder op een eigen manier op dreiging en beveiliging, ze hanteren zogenoemd verschillende copingstijlen. De kennis over coping (instrumentele of probleemgerichte coping, defensieve coping, emotiegerichte coping en palliatieve coping) biedt een handvat om de reactiewijze van de bedreigde persoon en diens omgeving te karakteriseren. Een zekere mate van controle door het actief beïnvloeden van de ontstane situatie bevordert de weerbaarheid ('resilience') van de persoon. Bedreiging en beveiliging kunnen echter ook aanleiding geven tot het ontstaan van psychische en lichamelijke klachten met angstverschijnselen en soms tot ontregeling van de stemming. Slaap- en concentratieproblemen treden vaak op. De lichamelijke verschijnselen betreffen meestal spanningsklachten. Ook alcoholgebruik kan toenemen.

Basisassumpties

Doodsdreiging heeft ook tot gevolg dat opvattingen die iemand over het leven heeft aan de orde worden gesteld en kunnen wijzigen. Dit betreft ondermeer de veronderstellingen dat de wereld ons goed gezind is, dat het bestaan zinvol is, en dat we als persoon waardevol zijn. Maar ook het denken kan soms ingrijpend beïnvloed worden door de stressvolle situatie. De taakuitoefening kan dan ondermijnd worden door vermoeidheid of doordat woede of angst over de situatie invloed gaat krijgen op opvattingen en zienswijzen.

Bewegingsvrijheid

Persoonsbeveiliging brengt een aanzienlijke beperking van de bewegingsvrijheid met zich mee. Alhoewel de beveiliging tot doel heeft om de beveiligde zijn privé- en maatschappelijke activiteiten te kunnen laten voortzetten, wordt de beveiligde onvermijdelijk gehinderd in zijn of haar dagelijks functioneren. Alles moet van tevoren bedacht en overlegd worden.

Bij hoge dreiging zijn permanent persoonsbeveiligers aanwezig en zijn woonvoorziening en vervoer aangepast. De persoonlijke leefruimte en vrijheid om zich te verplaatsen worden vaak dramatisch ingeperkt. Dit heeft ook gevolgen voor de lichaamsbeweging en recreatie. Er kan zelfs een situatie ontstaan van relatieve isolatie en sociale deprivatie in een safehouse die nadelig kan zijn voor de bedreigde persoon.

Interactie beveiligde - beveiligers

Bij beveiliging gaan processen van hechting tussen beveiligden en beveiligers op enig moment een rol spelen. Sommigen beveiligden voelen en gedragen zich bijzonder afhankelijk naar de beveiligers en lijken hun lot in handen van hun beveiligers gelegd te hebben. Anderen doen er alles aan om zelf de controle te houden en behandelen de beveiligers als ondergeschikten. De processen tussen beveiligden en beveiligers hebben uiteraard een belangrijke invloed op de feitelijke veiligheidssituatie.

De door de leden van de projectgroep gehouden interviews met beveiligden onderschrijven de literatuurbevindingen. Er is sprake van een behoorlijke diversiteit in reacties. Dat betekent dat er in de beveiliging en in de begeleiding maatwerk geleverd moet worden. Bij de interviews met de beveiligden kwamen vooral gebrek aan informatie en gebrek aan inspraak in de beveiligingsmaatregelen aan de orde. Bij de interviews met de beveiligers ging het vooral om ongewenste voorkeuren van beveiligden en om meer continuïteit voor beveiligers en beveiligden in persoon.

Conclusie

De conclusie van het onderzoek luidt dat het voor beveiligden en hun naasten en voor beveiligers van groot belang is om te weten wat de psychosociale gevolgen van bedreiging en beveiliging kunnen zijn. Dit betekent dat er tijd moet worden ingeruimd voor voorlichting, scholing en bijscholing. Richting beveiligden kan dit het beste plaatsvinden in de vorm van voorlichtings- en begeleidingsgesprekken, ondersteund met een voorlichtingsbrochure. Ook gesprekken met ervaringsdeskundigen kunnen helpen om met de psychosociale gevolgen om te gaan. De begeleiding is van belang ter preventie van klachten; om klachten op te sporen en adviezen te kunnen geven hoe deze klachten vermeden of verminderd kunnen worden. Voor de NCTb moet hierdoor ook een mogelijkheid van monitoring ontstaan om ontregeling van de beveiliging voor te zijn en maatwerk te kunnen leveren. Voor de beveiligers is het belangrijk om van tevoren geschoold te worden in de psychosociale bijeffecten van beveiliging. Maar ook tijdens het werk is geregelde gezamenlijke bespreking of bijscholing van nut.

Wanneer er sprake is van gevaar is het essentieel dat beveiligde en beveiliger beseffen dat zij gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor een zo veilig mogelijke situatie. Dit vraagt om openheid in de communicatie en gelijkwaardigheid. Die basisattitude zou voor de NCTb een cruciaal uitgangspunt moeten zijn. De beveiligde houdt zodoende een 'sense of control' en de beveiligers kunnen op begrip en medewerking rekenen.

LEESWIJZER

In dit rapport worden naast literatuurstudie uitkomsten uit interviews met beveiligden en beveiligers beschreven. Dat is bijzonder omdat de beveiliging juist gepaard gaat met vertrouwelijkheid en geheimhouding. Het feit dat mensen met dit besef hebben meegewerkt aan interviews is bijzonder en dit vereist van de onderzoekers om de vertrouwelijkheid te garanderen en om herkenbaarheid onmogelijk te maken. Hiertoe is een werkwijze toegepast, die in de geneeskundige literatuur in het verleden met succes is gebruikt. Deze werkwijze houdt in dat niet relevante kenmerken van personen at random gewijzigd zijn en soms fictieve niet essentiële kenmerken zijn toegevoegd. Dit betekent dat elk verband dat door de lezer wordt aangebracht met een bepaalde persoon feitelijk onjuist zal zijn. Op deze manier zijn de uitkomsten van de interviews volledig representatief voor de gehouden interviews.

DEEL I

15	1. Inleiding
17	2. Vraagstelling en definities
19	3. Bronnen literatuurstudie
20	4. Methode van interviews
21	5. Model

INLEIDING EN VRAAGSTELLING

1. INLEIDING

1.1 Achtergrond van het project

In juni 2004 is de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) van start gegaan met het oprichten van een organisatie die onder meer de beveiliging van politici als taak gekregen heeft. De bewaking en beveiliging van onder meer politici is geregeld in het stelsel bewaken en beveiligen onder de leiding van de Coördinator Bewaking en Beveiliging. De bewaking en beveiliging wordt uitgevoerd door verschillende organisaties waaronder de regionale politiekorpsen en de Dienst Koninklijke en Diplomatieke Beveiliging (DKDB). Van belang is dat de beveiliging zodanig wordt uitgevoerd dat politieke ambtsdragers op een zo goed mogelijke wijze hun werk kunnen blijven doen. De NCTb is hiervoor verantwoordelijk. De eerste ervaringen leerden dat de dreiging van een aanslag en de daarmee samenhangende beveiliging een groot psychologisch effect op de beveiligden en hun omgeving uitoefenden. Na de bomaanslagen in Londen in juli 2005 riep de NCTb de hulp in van de hoogleraar psychiatrie prof.dr B.P.R. Gersons van het AMC vanwege diens kennis van de psychosociale aspecten van rampen. Zowel Gersons als de NCTb kwamen na de eerste begeleidingsgesprekken met bedreigde politici tot de conclusie dat het wenselijk was om een grondige studie naar deze problematiek uit te voeren. Zowel in Nederland als in het buitenland is de psychosociale kant van de beveiliging nog nauwelijks bestudeerd en gedocumenteerd. Prof. Gersons ontwierp een eerste checklist voor de begeleidingsgesprekken.

1.2 Projectgroep

Onder leiding van prof. Gersons is een projectgroep samengesteld bestaande uit deskundigen op het gebied van traumatische stress en beveiliging (zie bijlage I). De projectgroep heeft als opdracht de psychosociale processen en complicaties te onderzoeken die optreden bij beveiliging.

De projectgroepleden hebben de volgende taken binnen het project:

1. Prof.dr. B.P.R. Gersons; eindverantwoordelijke voor alle werkzaamheden en voor de uitvoering; specifieke taken bestaan uit algemene advisering aan de NCTb, het op hun verzoek voeren van gesprekken met beveiligden en andere betrokkenen; begeleiding van het onderzoek;
2. drs. W.J. Martens; specifieke taken in afstemming met Gersons bestaan eveneens uit algemene advisering aan de NCTb, het op hun verzoek voeren van gesprekken met beveiligden en andere betrokkenen; begeleiding van het onderzoek;
3. dr. M. Olff; specifieke taak bestaat uit advisering en begeleiding t.a.v. het onderzoek;
4. dr. M. de Vries; specifieke taak productontwikkeling en borging van de kennis bij Impact, Landelijk kennis- en adviescentrum psychosociale zorg na rampen;
5. drs. M.J. Nijdam, uitvoering van het onderzoek.

1.3 Werkwijze en adviesopbouw

Om de psychosociale effecten van dreiging en beveiliging te onderzoeken heeft de projectgroep gebruik gemaakt van verschillende methoden van informatieverzameling. Middels een literatuursearch is gezocht naar relevante wetenschappelijke publicaties op dit terrein of op gebieden die daar mee samenhangen. De andere bronnen waar de projectgroep gebruik van heeft gemaakt, zijn interviews met beveiligde personen en beveiligers, inzage in ervaringsverslagen geschreven door beveiligden en persoonlijke communicatie met wetenschappelijke en operationele deskundigen op nationaal en internationaal niveau (zie o.a. bijlage II). Op basis van de wetenschappelijke bevindingen en de bevindingen uit de dagelijkse beveiligingspraktijk formuleert de projectgroep adviezen en aanbevelingen voor de NCTb. De projectgroep levert verder op verzoek van de NCTb een aantal producten gebaseerd op het onderzoek, te weten een richtlijn voor de NCTb (zie bijlage V), een brochure voor beveiligden (zie bijlage VI), instructiemateriaal voor de opleiding van de beveiligers (zie bijlage VII), een brochure voor beveiligers (zie bijlage VIII) en een protocol voor het voeren van adviesgesprekken met beveiligden (zie bijlage IX).

De opbouw van dit rapport is als volgt: Deel I van het rapport bestaat uit de inleiding en de vraagstellingen. In hoofdstuk 2 wordt ingegaan op de hoofdvraagstelling en subvraagstellingen van het onderzoek en de definiëring van de begrippen. Hoofdstuk 3 behandelt de bronnen die zijn geraadpleegd voor de literatuurstudie. In hoofdstuk 4 wordt een korte beschrijving gegeven van de aanpak die is gevolgd in de interviews met beveiligden en beveiligers.

Hoofdstuk 5 beschrijft het model waarin de wetenschappelijke en praktische bevindingen worden geïntegreerd. In Deel II komen per onderwerp de bevindingen uit de literatuur aan de orde in de volgorde van het model dat in hoofdstuk 5 van Deel I werd gepresenteerd.

Deel III gaat in op de bevindingen komend uit de interviews met respectievelijk de beveiligden en de beveiligers. In Deel IV worden de bevindingen bediscussieerd en worden de conclusies en aanbevelingen gepresenteerd. Deel V sluit af met een overzicht van de geraadpleegde literatuur en de bijlagen bij het onderzoek.

2. VRAAGSTELLING EN DEFINITIES

2.1 Vraagstelling

Dit onderzoek richt zich op de vraag:

Wat zijn de psychosociale effecten van dreiging en beveiliging op politieke ambtsdragers?

Om de vraagstelling nader uit te werken, is een aantal subvraagstellingen opgesteld. Hierna zijn per thema de subvraagstellingen gerangschikt.

1. Dreiging, risico en beveiligingsmaatregelen;

- Wat voor typen dreiging bestaan er?
- Hoe wordt een risico geïdentificeerd en gecommuniceerd naar een te beveiligen persoon?
- Op basis van welke criteria van dreiging en risico worden beveiligingsmaatregelen genomen?
- Welke typen en soorten van beveiligingsmaatregelen bestaan er?
- Hoe worden de maatregelen gecommuniceerd naar betrokkenen?
- Hoe worden beveiligden voorbereid om hun risico te verminderen in het geval van een aanslag?
- In hoeverre moet de beveiligde diens gebruikelijke leef- en werksituatie inwisselen voor een beveiligde situatie, zoals verblijf in een safehouse, niet meer zelf autorijden, niet meer buiten komen zonder beveiligers, onbereikbaar zijn via telefoon en e-mail, etc.?
- Welke fasen kunnen in het proces van kortdurende en langdurige beveiliging worden onderscheiden?
- Hoe wordt de beveiliging afgebouwd?

2. Het gezichtspunt van de beveiligde persoon;

- Hoe ervaart een beveiligde persoon de dreiging en de beveiliging?
- In hoeverre kunnen coping en stressreacties, maar ook resilience ('weerbaarheid') geobjectiveerd worden?
- Welke effecten heeft de bedreiging en de beveiliging op de naasten van de beveiligde?
- Welke interacties ontstaan hierdoor tussen de beveiligde persoon en diens omgeving?
- Welke effecten hebben de bedreiging en de beveiliging op het werk van de beveiligde?
- Welke interacties ontstaan hierdoor tussen de beveiligde persoon en de mensen op het werk van de beveiligde?
- In hoeverre is er sprake van individuele verschillen in de perceptie van dreiging en in coping?
- Wat zijn de psychische en lichamelijke risicofactoren bij beveiligde personen?
- Hoe kan de psychische en eventuele lichamelijke gezondheid van beveiligde personen worden versterkt?
- In hoeverre wordt het politiek en maatschappelijk functioneren door bedreigingen en beveiliging in gevaar gebracht?

- In hoeverre dienen beveiligde personen na te gaan/te weten hoe de bedreiging in feitelijke levensbeëindiging kan uitmonden? Wat betekent dit voor de beveiligers, familie en vrienden?
- Hoe kan men een te beveiligen persoon en diens naasten voldoende voorbereiden en instrueren zo goed mogelijk om te gaan (copingvaardigheden) met de ongewenste situatie?
- In hoeverre stellen beveiligde personen en/of hun omgeving advisering op prijs?

3. Het gezichtspunt van de beveiligers

- Hoe ervaren beveiligers hun werk?
- Welke effecten heeft de beveiliging op de beveiligers?
- Ervaren beveiligers complicaties op psychosociaal vlak in de beveiliging van personen?
- Hebben beveiligers behoefte aan kennis en vaardigheden om complicaties te voorkomen of verminderen?
- Zouden beveiligers behoefte hebben aan adviesgesprekken, en in welke vorm?
- Hoe kan worden gezorgd voor begrijpelijke adviezen en consistentie tijdens de beveiliging?

4. Advisering aan de beveiligde persoon

- Waar dienen de adviezen op gericht te zijn?
- In hoeverre moeten belangrijke anderen van de beveiligde persoon daarbij betrokken worden?
- In hoeverre is voorlichtingsmateriaal van nut?
- Welke thema's moeten in de loop van de beveiligde periode de revue passeren?
- Welke afspraken moeten worden gemaakt tussen de adviseur en de beveiligde persoon ten aanzien van vertrouwelijkheid en reikwijdte?
- Wat moet er worden gedaan wanneer de adviseur het vermoeden heeft dat iemands psychische gezondheid in gevaar gekomen is?
- Is het wenselijk om advisering door een psychiater/psycholoog verplicht te stellen?
- In hoeverre moet monitoring aan de adviseur worden opgedragen?

2.2 Defenitie begrippen

In dit onderzoek gaat het om politieke ambtsdragers die te maken hebben met bedreiging en beveiliging, die vallen onder het centrale of decentrale domein binnen het stelsel bewaken en beveiligen (Nota Tweede Kamer der Staten-Generaal, 2003). Dit stelsel wordt uitgebreider beschreven in hoofdstuk 1 van deel II. Ook de rol van de beveiligers en de interactie tussen beveiligde en beveiligers wordt belicht. In bijlage X is een lijst opgenomen met de begrippen die in het rapport worden gehanteerd.

3. BRONNEN LITERATUURSTUDIE

In de literatuur is gezocht met de volgende zoektermen en combinaties daarvan: threat, threat appraisal, terrorism, psychosocial, psychological, social, attachment, sensory deprivation, social deprivation, confinement, bodyguards, security personnel, security officials, protection officers, (personal) security, security measures en (close) protection. Dit leverde het inzicht op dat er zeer weinig onderzoek beschikbaar is dat zich specifiek richt op de beveiligingssituatie. Daarom zijn verwante concepten en onderzoeksgebieden die relevant zijn voor de beveiligingssituatie beschreven. Vakgebieden en deelvakgebieden waarin is gezocht, zijn de criminologie, de forensische psychiatrie en psychologie, de klinische psychologie (stress, coping, persoonlijkheidsleer, traumatische stress, gijzelingsliteratuur, psychotherapie-literatuur), de sociale psychologie en de militaire psychologie. Bevindingen uit de literatuur worden geplaatst binnen een specifiek op de beveiligingssituatie afgestemd stressmodel.

Naast wat uit de literatuur naar voren is gekomen vormde persoonlijke communicatie met nationale en internationale deskundigen op het gebied van bedreiging, trauma, beveiliging en beveiligers een belangrijke bron van informatie voor het onderzoek. De geraadpleegde deskundigen zijn te vinden in bijlage II.

4. METHODE VAN INTERVIEWS

4.1 Interviews met beveiligden

Aanvullend op de bevindingen uit de literatuur zijn er individuele en groepsgesprekken gevoerd met bedreigde politieke ambtsdragers en soms hun naasten. Sommigen hadden op het moment van het gesprek nog te maken met persoonsbeveiliging. Bij de gesprekken is gebruik gemaakt van een semi-gestructureerd interview (zie bijlage III).

Dit is ingedeeld aan de hand van drie fasen in het beveiligingsproces;

- De beginfase waarin men informatie krijgt over de dreiging en de beveiligingsmaatregelen die worden genomen. Dit wordt de 'impact'-fase genoemd omdat deze fase de alarmering van de bedreigde persoon en diens omgeving inhoudt;
- De midden- of consolidatiefase waarin sprake is van een zekere 'gewenning' aan de beveiliging. Gevraagd wordt naar de reacties op beveiliging en de processen die er spelen bij de persoon zelf en in de interactie met de beveiligers;
- De eindfase waarin de beveiliging afgebouwd en beëindigd wordt.

De vragen zijn voortgekomen uit gesprekken die de leden van de projectgroep hebben gevoerd met beveiligde personen voorafgaand aan dit onderzoek. Besprekingen van de projectgroepleden met de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding, het hoofd van de Eenheid Bewaking en Beveiliging, de coördinator van de DKDB en andere medewerkers van de NCTb hebben eveneens belangrijke vragen opgeleverd. In de semi-gestructureerde opzet is het mogelijk om de vragen af te stemmen op hetgeen speelt bij de geïnterviewde.

4.2 Interviews met beveiligers

Het leek de projectgroep belangrijk om de psychosociale aspecten ook van de kant van de beveiligers in beeld te brengen. De politieke ambtsdragers moeten immers hun lot in handen leggen van de beveiligers. Hierdoor is inzicht verkregen in de interactieprocessen tussen beveiligde en beveiliger. Voor deze gesprekken is een richtlijn opgesteld (zie bijlage IV). Onderwerpen waarop ingegaan werd in de gesprekken waren: de achtergrond van de beveiliger, de opleiding van de beveiliger, de voorbereiding op het beveiligen van een politieke ambtsdrager, de daadwerkelijke inzet, de interactie met de beveiligde en de beëindiging van de beveiliging.

5. MODEL

De eerste checklist, die door prof. Gersons gebruikt werd voor het voeren van adviesgesprekken met beveiligden was gebaseerd op de kennis van traumatische stress. Uit de literatuur is bekend dat mensen verschillend reageren op diverse psychosociale stressoren en traumatische gebeurtenissen. Dit wordt verklaard door verschillen in perceptie, de inschatting ervan en door de manier waarop men ermee omgaat (Olf, Langeland, & Gersons, 2005a, 2005b). Het model van Olf et al. geeft een theoretisch kader aan om de reacties van beveiligden op dreiging en beveiliging te beschrijven (zie figuur).

Het model start bij het gegeven van een dreiging, bij personen met of zonder risico uit hoofde van hun functie. Dit kan betekenen dat er beveiligingsmaatregelen ingezet worden bij een persoon die voorheen niet beveiligd werd. Tevens kan dit betekenen dat bestaande beveiligingsmaatregelen worden verscherpt, als er voorheen al sprake was van maatregelen op basis van risico. Aard en niveau van de dreiging bepalen de ernst van de maatregelen.

De wijze waarop deze dreiging wordt 'gewaardeerd' door een bedreigde persoon, wordt de 'appraisal' genoemd. Het betreft de inschatting van het gevaar door iemand die bedreigd wordt. Dit is een subjectief proces dat deels bepaald wordt door feitelijke gegevens en deels door reacties zoals 'het kan niet waar zijn', 'het zal wel meevallen', of meer een gevoel van intense en zeer beangstigende bedreiging. Deze 'appraisal' vormt op zichzelf een belangrijke en soms langdurige stressbron. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen de acute stress van het bericht van de dreiging en de chronische stress van het bedreigd worden en wat dit allemaal oproept in de leef- en werksituatie. In de acute fase verneemt de betroffene persoon voor het eerst dat mensen het voornemen hebben hem of haar van het leven te beroven. Dit zal angst tot gevolg hebben, maar ook kan het zijn dat men met woede reageert of dat men het als zeer onwettelijk beleeft. Er zal een verhoogde mate van waakzaamheid ontstaan waardoor het gewone functioneren wordt bemoeilijkt.

De beveiligingsmaatregelen zelf en het voortdurend te maken hebben met beveiligers kunnen het gevoel van dreiging op zichzelf versterken. Maar het is ook mogelijk dat daarmee juist het gevoel van veiligheid herwonnen wordt. Dit laatste is de intentie van de NCTb. In ieder geval moet de bedreigde persoon tijdelijk zijn vertrouwde en gebruikelijke 'omgeving' inwisselen voor een deels nieuwe omgeving met 'nieuwe' mensen (de beveiligers en op de achtergrond de leidinggevenden van de NCTb en instanties die gegevens verzamelen over de dreiging) aan wie men voor zijn of haar veiligheid is overgeleverd. Deze nieuwe omstandigheden betekenen een forse beperking in vrij gedrag en een grote inbreuk op de privacy.

De ontregeling van het gewone bestaan kan op zichzelf een bron gaan vormen van chronische stress. Dit kan ook versterkt worden doordat personen in de omgeving van de bedreigde persoon, zoals partners, kinderen, ouders, vrienden en burens, met hun belevingen en wensen, interfereren met de beveiligingssituatie. Het is van belang om te realiseren dat chronische stress niet noodzakelijkerwijs leidt tot stressreacties; er kan ook sprake zijn van een zekere weerbaarheid ('resilience') bij de beveiligde persoon. De persoon laat dan een goede aanpassing aan de veranderde leefsituatie zien, door op actieve wijze invloed uit te oefenen op bepaalde aspecten van de situatie. De mate van ervaren stress of psychische druk is mede afhankelijk van individuele persoonlijkheidskenmerken, perceptie, interpretatie en copingstijlen, sociale steunbronnen en de attitude ten aanzien van beveiliging.

Lichamelijke gevolgen kunnen ontstaan door bijvoorbeeld de verminderde mogelijkheden tot lichaamsbeweging en verhoogde spanning die de situatie met zich meebrengt. De stressrespons gaat gepaard met biologische veranderingen in verschillende systemen (Olf et al., 2005). Gezamenlijk vormen deze de 'allostatic load' (overbelasting), die kan bijdragen aan lichamelijke klachten en aandoeningen. De psychische en lichamelijke (stress)reacties, die optreden bij bedreiging en beveiliging, bepalen uiteindelijk in hoeverre de taakuitoefening nog voldoende kan plaatsvinden. Ze kunnen aanleiding geven tot gezondheidsproblemen. Ook zullen ze interfereren met privé- en maatschappelijke activiteiten.

In de interactie tussen de beveiligde persoon en de beveiligers spelen er diverse processen, die modererend kunnen werken op de effecten van de bedreiging en beveiliging. Hierbij valt bijvoorbeeld te denken aan de mate waarin iemand zich hecht aan de beveiligers. Mensen ontlenen aan hun onderlinge relaties gevoelens van veiligheid of onveiligheid. Door de dreiging en beveiliging worden beveiligden op de proef gesteld in het vertrouwen en de achterdocht zoals zij die vanuit hun persoonlijkheid, constitutie en opvoeding hebben meegereggen. Van hen wordt bovendien verwacht dat zij de beveiligers c.q. de NCTb vertrouwen, dat deze hun veiligheid kunnen garanderen. Dit vormt soms ook een reden voor het feit dat iemand geen of niet voldoende medewerking vertoont. Communicatieaspecten spelen hierbij een belangrijke rol. In hoeverre is men geïnformeerd over de dreiging en de genomen of te nemen maatregelen? Mag men zelf meedenken en heeft men inspraak in welke maatregelen genomen worden? In essentie gaat het er om of de beveiligde persoon een 'sense of control' blijft ervaren of zich overgeleverd voelt aan c.q. zich zo gedraagt richting de beveiligers.

Daarnaast spelen ook groepsprocessen een rol in de interactie tussen beveiligde en beveiligers.

DEEL II

25	1. Achtergrond
27	2. Stressoren: dreiging en risico
31	3. Risicotaxatie en beveiligingsmaatregelen
34	4. Fasen in de beveiliging
36	5. Individuele perceptie van dreiging en coping
39	6. Stressreacties
45	7. Gevolgen voor taakuitoefening, gezondheid en privé-leven
48	8. Communicatie met de beveiligde persoon
51	9. Processen in de interactie met de beveiligde persoon

1. ACHTERGROND: HET STELSEL BEWAKEN EN BEVEILIGEN

Zowel de dreiging als de situatie van (persoons)beveiliging op zich kunnen leiden tot psychosociale gevolgen voor de beveiligde persoon. Om die reden wordt hieronder allereerst uiteengezet hoe het stelsel bewaken en beveiligen in elkaar zit en wie er voor de bewaking en beveiliging verantwoordelijk is.

Het Nederlandse stelsel bewaken en beveiligen is gericht op het beschermen van personen, objecten en diensten tegen onder meer terroristische bedreigingen en risico's. Het belangrijkste uitgangspunt van het stelsel is dat de verantwoordelijkheid voor de eigen veiligheid in eerste plaats bij de burger zelf ligt. De burger kan daarbij rekenen op de organisaties waar hij of zij deel van uitmaakt, zoals de werkgever. Soms is de dreiging of het risico echter dusdanig, dat de burger en zijn werkgever zelf geen adequate beveiligingsmaatregelen kunnen treffen. In dat geval kan er een beroep op de overheid worden gedaan.

Wanneer blijkt dat bewaking of beveiliging nodig is, wordt de overheid verantwoordelijk voor de beveiligingsmaatregelen, zoals bijvoorbeeld de inzet van politieursurveillance, camera-bewaking of persoonsbeveiliging. Echter, de burger blijft verantwoordelijk voor zijn veiligheid. Veiligheid is immers een uitkomst die niemand kan garanderen, ook de overheid niet.

Iedere Nederlandse burger valt binnen het stelsel bewaken en beveiligen. In veel gevallen zullen de noodzakelijke beveiligingsmaatregelen worden getroffen door de lokale politie. Voor een aantal personen, objecten en diensten geldt echter dat de rijksoverheid eerstverantwoordelijk is voor het treffen van beveiligingsmaatregelen. Deze personen, objecten en diensten staan op de zogenaamde limitatieve lijst van het rijksoverheidsdomein die uit twee categorieën bestaat.

Categorie I bevat personen voor wie de rijksoverheid *standaard* beveiligingsmaatregelen treft, zoals de leden van het Koninklijk Huis en de minister-president. Voor categorie II geldt dat de rijksoverheid maatregelen treft indien de dreiging of het risico daartoe aanleiding geeft. In deze categorie bevinden zich functies zoals bewindspersonen en ambassadeurs en ook de leden der Staten-Generaal.

Tevens is er de mogelijkheid voor de rijksoverheid om categorieën van personen en objecten (tijdelijk) aan haar domein toe te voegen indien wordt voldaan aan één van de navolgende criteria:

- A. er is sprake van een persoon die op een of andere wijze een bijzondere democratische plicht of functie heeft die hij ongestoord moet kunnen uitvoeren of vervullen;

- B. er is sprake van een situatie waarin een ongewenste gebeurtenis disproportionele schade toe zou brengen aan het vertrouwen in de continuïteit en integriteit van de openbare sector;
- C. een restcategorie, indien aan *alle* onderstaande voorwaarden is voldaan:
1. er is sprake van een ernstige en serieuze dreiging;
 2. de bedreiging hangt samen met publieke uitingen of optreden;
 3. de persoon heeft én landelijke bekendheid én beweegt zich (regelmatig) tussen verschillende politieregio's;
 4. de persoon heeft geen werkgever die kan zorgdragen voor een adequate beveiliging.

Voor alle personen op de limitatieve lijst geldt dat de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) bepaalt welke maatregelen eventueel dienen te worden genomen. Onder zijn verantwoordelijkheid draagt de Coördinator Bewaking en Beveiliging (CBB) zorg voor de beschouwing van de dreiging en risico, het adviseren van de maatregelen en het toezien op de daadwerkelijke uitvoering van de maatregelen.

2. STRESSOREN: DREIGING EN RISICO

In het eerder beschreven model (deel I, hoofdstuk 5) wordt uitgegaan van stresserende factoren. Het gaat dan om de feitelijke bedreiging of een algemeen risico. Maar ook de beveiliging zelf is een stresserende factor, waar in hoofdstuk 3 nader op wordt ingegaan. In dit hoofdstuk zal aandacht worden gegeven aan soorten dreiging en onderzoek naar frequentie en aard van bedreigingen gericht aan politici. Tenslotte wordt ingegaan op bedreiging als potentieel traumatische ervaring.

2.1 Dreiging

Bedreigingen aan het adres van politici kunnen verschillende vormen aannemen. Bovenkerk (2005) onderscheidt een aantal soorten bedreigingen die geuit kunnen worden naar openbare ambtsdragers, waaronder politici:

1. bedreigingen door eenlingen;
2. bedreigingen vanuit een bepaalde groep of een bepaald milieu;
 - a. Politiek of ideologisch gemotiveerde bedreigingen
 - b. Bedreigingen door de georganiseerde misdaad.

Bij al deze soorten bedreigingen gaat Bovenkerk uit van een tweedeling tussen de *expressieve* bedreiging, waarbij de dader zich vooral wil uiten (de dreiging op zich wordt kennelijk voldoende geacht om effect te sorteren), en de *instrumentele* bedreiging, waarbij de dader een concreet resultaat wil afdwingen (waarbij het maximale effect pas bereikt wordt als iemand omgebracht wordt).

Het onderscheid tussen bedreigingen door eenlingen en bedreigingen vanuit een bepaalde groep of een bepaald milieu speelt een belangrijke rol bij het bepalen van welke beveiligingsmaatregelen er genomen moeten worden. Als er sprake is van een bepaald risico om door wie dan ook op straat te worden aangevallen, worden er meestal minder beperkende maatregelen genomen dan in het geval van een bedreiging door een groep met een politiek of ideologisch motief. De persoon in kwestie mag bij bedreiging door eenlingen dan bijvoorbeeld nog wel over straat lopen, terwijl dat bij bedreiging door een groep niet meer kan. Het is duidelijk dat de risico's beperkt worden maar niet volledig uitgesloten kunnen worden.

2.2 Bedreigingen door eenlingen

Bij bedreigingen door eenlingen gaat het om politieke 'stalking' door personen waarvan wordt aangenomen dat zij een psychische stoornis hebben (Dietz et al., 1991b). Daarbij wordt ervan uitgegaan dat het bij bedreiging blijft en dat iemand niet tot handelen overgaat. Iemand kan bij politieke stalking een specifiek doelwit of meerdere doelwitten ('veeldreigers') hebben (Bovenkerk, 2005). Tevens kunnen individuen elkaar aansteken, zodat meerdere individuen dreiging gaan vertonen ('copycat-gedrag'). Bedreigingen kunnen zich binnen een korte tijds-

periode ook ophopen. Dit kan samenhangen met politieke of culturele spanningen in een bepaalde tijdperiode of door imitatie die volgt op aandacht van de media voor een bepaald persoon. Zo meldde de heer Wilders een aantal dagen na de verkiezingen van november 2006 aan de pers dat hij sinds de verkiezingsdag al zo'n tien maal met de dood was bedreigd. Hij was van mening dat de hoeveelheid bedreigingen samenhang met de media-aandacht rondom zijn persoon. De coördinator van de eenheid Bewaking en Beveiliging heeft sterk de indruk dat de bedreigingen vaak volgen op spectaculaire gebeurtenissen, zoals de moord op Theo van Gogh op 2 november 2004 (Bovenkerk, 2005). Ook bij bommeldingen in de krant verwacht hij dat er een serie andere meldingen achteraan komt.

2.3 Bedreigingen vanuit een bepaalde groep of milieu

Bij bedreigingen geuit door een bepaalde groep of een bepaald milieu is een onderscheid te maken naar motivatie; *politiek of ideologisch gemotiveerde bedreigingen en bedreigingen door de georganiseerde misdaad*.

De eerste categorie bedreigingen, de *politiek of ideologisch gemotiveerde bedreigingen*, zijn afkomstig uit allerlei soorten groepen die politiek geweld toepassen om hun ideologische doeleinden te bereiken. Dit soort bedreigingen zijn gecaluleerde gedragingen en geen uitbarstingen van individuele frustratie of acties om de aandacht op zichzelf te vestigen. Bedreigingen in deze sfeer worden onder omstandigheden in feitelijk fysiek geweld omgezet.

Een specifieke vorm van de politiek of ideologisch gemotiveerde bedreigingen vormt de bedreiging geuit door terroristische groeperingen. Verschillende politieke ambtsdragers hebben te maken gehad met dreiging van terroristische komaf. Een voorbeeld daarvan zijn de bedreigingen geuit door de Hofstadgroep. Bij terrorisme gaat het om het zaaien van angst. Dit kenmerk onderscheidt terrorisme van andere vormen van geweld (Stern, 2003). Stern definieert terrorisme als een daad van of dreiging met geweld tegen 'non-combattanten' met het doel wraak te nemen, te intimideren of anderszins een bepaald publiek te beïnvloeden.

Doelen van terroristische groeperingen variëren volgens Stern op drie dimensies: van spiritueel tot werelds, van instrumenteel tot expressief en van ideologisch tot winstgericht. Terroristen die spirituele doelen nastreven zijn bijvoorbeeld uit op verlossing of de bewerkstelling van de Apocalyps en het einde der tijden. Terroristen die wereldse, pragmatische doelen nastreven zijn gericht op het verkrijgen van politieke macht of op uitbreiding van hun grondgebied. Daarnaast verschillen terroristen in de manier waarop ze iets willen bereiken. Stern gaat hierbij uit van het onderscheid tussen expressieve en instrumentele doelen. De instrumenteel gerichte groeperingen zijn heel zakelijk in het nastreven van hun doelen. Voorbeelden van instrumentele doelen zijn de vijand angst aanjagen of de economie schade toebrengen. Ook kan een instrumenteel doel zijn om de vijand tot een overreactie te dwingen en op die manier diens wreedheid of zwakte aan te tonen. Bij expressief gerichte groeperingen gaat het veel meer om het overbrengen van woede of een roep om wraak, zonder oog te hebben

voor de gevolgen op de langere termijn. Tenslotte verschillen terroristische groeperingen in de mate waarin ideologie een rol speelt. Bij sommige groeperingen gaat het vooral om de winst die met geweld gepaard gaat. Geweld is in zo'n geval een doel op zich. Andere groeperingen zien het geweld eerder als een middel om hun ideologie te verspreiden.

Bij *bedreigingen door de georganiseerde misdaad* gaat het om het verdedigen van zakelijke belangen van de illegale markten voor bijvoorbeeld drugs, mensenhandel en wapenhandel. Over het algemeen zal de georganiseerde misdaad proberen onopgemerkt te blijven, maar als het niet anders kan is men bereid tegen de overheid op te treden. Daarbij spelen bedreigingen een belangrijke rol.

2.4 Frequentie en aard van bedreigingen aan het adres van politici

Het voorkomen van bedreigingen bij politieke ambtsdragers is niet vaak onderzocht. De meeste onderzoeken over dit onderwerp zijn verricht in de Verenigde Staten. In de periode van 1949 tot 1996 is er 83 keer een aanslag of poging tot aanslag geweest op de president, een andere prominente politicus of een publieke persoon (Fein & Vossekuil, 1999). Ook komt het regelmatig voor dat leden van het Amerikaanse Congres dreigbrieven of andere ongepaste brieven ontvangen (Dietz et al., 1991b). In Nederland is het voorkomen van bedreigingen naar het openbaar bestuur onderzocht door Bovenkerk (2005). Volgens hem hebben leden van het openbaar bestuur in ons land altijd al te maken gehad met bedreigingen, maar zijn er aanwijzingen dat de omvang van het verschijnsel sinds de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw flink is toegenomen. Verreweg de meeste bedreigingen naar het openbare bestuur toe zijn van het expressieve soort: symbolische handelingen van protest. Deze bedreigingen worden tegenwoordig vooral geuit in e-mails en in discussiefora op internet. Andere vormen van bedreiging zijn de kogel- en poederbrieven en de telefonische bedreiging. Op al deze manieren kunnen bedreigers op een anonieme manier allerlei persoonlijke frustraties afreageren. Bedreigingen met een instrumenteel karakter lijken zich vooral voor te doen op lokaal niveau. Het gaat daarbij meestal om een poging om een beslissing te forceren op een terrein dat de bedreiger in zijn dagelijks leven raakt. Te denken valt aan het afdwingen van een gedoogbeleid of het opeisen van vergunningen.

Uit onderzoek in de Verenigde Staten blijkt dat bedreigers in de meerderheid van de gevallen niet tot handelen overgaan (Fein & Vossekuil, 1998). Bedreigers en moordenaars lijken twee verschillende dadertypen te zijn (Dietz et al., 1991a). Degenen die bedreigingen uiten, gaan in de meerderheid van de gevallen niet tot handelen over. Omgekeerd uiten degenen die een (poging tot) aanslag op een prominent publiek figuur hebben begaan, vooraf gewoonlijk geen bedreigingen naar de persoon in kwestie. Sinds de moord op Pim Fortuijn en de moord op Theo van Gogh zijn bedreigingen in Nederland echter in een totaal ander daglicht komen te staan dan voor die tijd (Bovenkerk, 2005). Ook deze moorden zijn niet voorafgegaan door bedreigingen geuit door de latere moordenaar. Door het plaatsvinden van deze gebeurtenissen bleek echter wel dat er mensen in Nederland zijn die politieke moordplannen ten uitvoer

brenge van het type zoals dat in bedreigingen naar voren komt. Bedreigingen winnen daarvoor aan zeggingskracht.

2.5 Bedreiging als traumatische ervaring

Naast de criminologische benadering is voor dit onderzoek met name ook de psychologische benadering van bedreigingen relevant. Vanuit psychologisch/psychiatrisch gezichtspunt kunnen (doods)dreigingen namelijk worden gezien als een potentieel traumatische ervaring. De DSM-IV (1994), het handboek voor psychische stoornissen, definieert een traumatische ervaring als volgt:

“De betrokken persoon moet een of meer gebeurtenissen hebben ondervonden (of daarvan getuige zijn geweest) die een feitelijke of dreigende dood of een ernstige verwonding met zich meebrachten, of die een bedreiging vormden voor de fysieke integriteit van betrokkene of van anderen. Daarnaast moet bij de reacties van de betrokken persoon sprake zijn geweest van intense angst, hulpeloosheid of afschuw.”

Een belangrijk kenmerk van een traumatische ervaring is de aantasting van het gevoel van veiligheid.

3. RISICOTAXATIE EN BEVEILIGINGSMAATREGELEN

Maatregelen worden altijd getroffen op basis van dreiging en risico. Beveiligen is maatwerk: elke situatie en mate van dreiging en risico vereist dikwijls andere maatregelen. Het is daarom van belang dat zo goed mogelijk wordt aangegeven wat de aard, ernst, omvang en waarschijnlijkheid van de dreiging is. Voor het vaststellen van het dreigingsniveau wordt een model gehanteerd met een dubbele kwalificering. De twee elementen ‘ernst’ en ‘waarschijnlijkheid’ geven een indicatie of de overheid iets zou moeten ondernemen tegen een dreiging. Hierdoor wordt maatwerk mogelijk.

In het algemeen kan niet worden volstaan met een beoordeling van, al dan niet concrete, dreigingen, maar zullen bij afwezigheid van een dreiging, ook eventuele risico’s moeten worden gewogen. Er zal worden ingeschat of er sprake is van (mogelijk) gevaar voor de fysieke integriteit van personen en/of schade aan objecten.

Om risico’s te beheersen, kunnen maatregelen worden genomen. In elk individueel geval zal worden afgewogen of sprake is van een aanvaardbaar risico. Indien daarvan sprake is, zullen veelal geen maatregelen worden genomen. Is er sprake van een onaanvaardbaar risico, zullen maatregelen moeten worden genomen die het risico tot een aanvaardbaar niveau terugdringen.

De mate waarin sprake is van een aanvaardbaar of onaanvaardbaar risico is niet op basis van concrete gegevens kwantificeerbaar. Beslissingen hieromtrent zullen in grote mate worden bepaald door o.a. aspecten van openbare orde en veiligheid. Het pakket aan maatregelen dat kan worden genomen is gelijk aan dat bij potentiële of concrete dreiging.

Om een inschatting te kunnen maken van de dreiging/en of het risico worden door de politie en de inlichtingen- en veiligheidsdiensten de volgende producten aangeleverd:

- Dreigingsmeldingen/-inschattingen;
- Dreigingsanalyses;
- Risicoanalyses;
- Een risicogerelateerd instrument, namelijk geëvalueerde momenten.

Dreigingsmelding

De enkele melding van een (concrete) dreiging zonder enige waardering. Het betreft concrete (voorspelbare) dreigingen die zich hebben voorgedaan of zich op korte termijn zouden kunnen voordoen tegen personen, objecten en diensten. Dreigingsmeldingen worden opgesteld voor zowel het decentrale als het rijk domein en worden gevraagd en ongevraagd verstrekt door o.a. beveiligingsadviseurs en opsporings-, en inlichtingen- en veiligheidsdiensten. In de dreigingsmelding staat de dreiger centraal.

Dreigingsinschatting

De beoordeling of van een concrete (voorspelbare) en/of potentiële (voorstelbare) dreiging sprake is tegen personen, objecten of diensten, die zich heeft voorgedaan of zich zou kunnen voordoen op korte termijn. **De inschatting is gebaseerd op feiten of omstandigheden met betrekking tot een dreiging en de ernst en waarschijnlijkheid van het manifesteren van de dreiging.** Dreigingsinschattingen worden voor zowel het decentrale als het rijksdomein opgesteld. Dreigingsinschattingen worden gevraagd en ongevraagd (zodanig spoedshalve mondeling) verstrekt door opsporings- en inlichtingen- en veiligheidsdiensten.

Dreigingsanalyse

Een analyse van concrete (voorspelbare) en potentiële (voorstelbare) dreiging tegen één of meer bepaalde personen, objecten of diensten. **De analyse is gebaseerd op feiten en omstandigheden met betrekking tot de dreiging en de ernst en waarschijnlijkheid van het manifesteren van de dreiging.** Dreigingsanalyses kunnen worden opgesteld voor zowel het decentrale als het rijksdomein. In de dreigingsanalyse wordt zowel naar de bedreiger als de bedreigde persoon, object of dienst gekeken.

Door middel van persoons- en/of functiegerelateerde profielen worden over de betrokken persoon gegevens verzameld over functie, gedrag en aard. Andere instrumenten om gegevens te verkrijgen over de persoon, object of dienst zijn bijvoorbeeld interviews, raadplegen privé- en publieke agenda, registreren incidenten uit privé- en publieke sfeer, beveiligings-surveys en scans van open bronnen. Er worden evenwel geen bijzondere inlichtingsmiddelen ingezet.

Risicoanalyse

Een gevraagde analyse exclusief uitgevoerd door de AIVD van een concrete en potentiële dreiging waarbij alle aspecten op zichzelf en in betrekking tot elkaar worden beschouwd en waarin de criteria belang, dreiging en weerstand in onderlinge samenhang centraal staan. Allereerst wordt gekeken welke belangen in het geding zijn. Daarna wordt beschreven welke signalen er zijn over een concrete en/of potentiële dreiging en hoe deze dreiging naar ernst en waarschijnlijkheid wordt gekwalificeerd. Tot slot worden de reguliere mogelijkheden van betrokkene om zich tegen deze dreiging te weer te stellen (het zgn. weerstandsvermogen) aan een nadere beschouwing onderworpen en worden deze drie elementen met elkaar in verband gebracht. Het risico is vervolgens de mate waarin de weerstand tekort schiet tegen een bepaalde dreiging. Op basis van het geconstateerde risico kunnen vervolgens maatregelen worden genomen.

Geëvalueerd moment

Een door het lokaal bevoegd gezag (voor het decentraal domein) of door de NCTb/CBB (voor het rijksdomein) vastgesteld moment waarbij een persoon in het kader van het uitoefenen van zijn functie optreedt in een voor breed publiek toegankelijke plaats waarbij een

risico aanwezig is of kan worden verondersteld. Het woon- en werkverkeer kan hieronder worden begrepen, indien er sprake is van een verhoogd risico.

De overheid staat een glijdende schaal van maatregelen ter beschikking. Door deze glijdende schaal is maatwerk en flexibiliteit mogelijk. De maatregelen hebben betrekking op de woning, de werkplek en/of het voertuig van de te beveiligen persoon. Deze veiligheidsmaatregelen kunnen zowel op decentraal als op centraal niveau worden getroffen. De uitvoeringsorganisaties zijn continu bezig om een zo groot mogelijke diversiteit aan maatregelen te ontwikkelen. Voorbeelden van maatregelen, oplopend van licht naar zwaar zijn:

- Extra aandacht in de reguliere surveillance van regiopolitie;
- Extra toezicht zowel fysiek als technisch;
- Permanent toezicht;
- Persoonsbegeleiding;
- Persoonsbeveiliging van licht naar zwaar;
- Technische beveiliging woning/werkplek van minimaal tot maximaal (van alarmknop in eigen woning tot safehouse);
- Technische beveiliging voertuig van minimaal tot maximaal;
- Combinaties van fysiek toezicht en technisch toezicht;
- Pantservoertuigen;
- Inzet bijzondere bijstandseenheden.

Getroffen veiligheidsmaatregelen zijn- met uitzondering van categorie I van de limitatieve lijst- op basis van dreiging en risico en dus zelden van permanente aard. De geconstateerde concrete en/of potentiële dreiging en de naar aanleiding daarvan getroffen maatregelen dienen periodiek te worden getoetst of voortzetting van de maatregelen nog opportuun is. Ook wanneer maatregelen zijn getroffen op basis van diplomatieke of politieke gronden dienen deze periodiek te worden getoetst.

4. FASEN IN DE BEVEILIGING

In de periode van bedreiging en beveiliging kunnen, zoals al eerder aangegeven, drie fasen worden onderscheiden met verschillende kenmerken, namelijk de begin- of impact fase, de midden- of consolidatie fase en de eind- of afbouwfase. Dit onderscheid is gebaseerd op de stressliteratuur (Selye, 1974; Eriksen et al., 1999; Ursin & Eriksen, 2004) en de crisistheorie (Gersons, 1981). Ook het zorgprogramma van het Ministerie van Defensie voor militairen op uitzending gaat uit van een dergelijke indeling (De Swart & Flach, 1999). De aard van de bedreigingen en beveiligingsmaatregelen en de duur van de beveiligde periode zijn van invloed op hoe lang een persoon zich in een bepaalde fase bevindt. Deze fasen hebben implicaties voor de effecten op de beveiligde persoon en voor de advisering aan beveiligden.

In de **beginfase** wordt de politieke ambtsdrager voor het eerst geconfronteerd met de dreiging en de beveiligingsmaatregelen die er worden genomen. Deze confrontatie kan gezien worden als een acute stressor. Dit kan het moment zijn dat de persoon zelf geconfronteerd wordt met bedreigingen, maar ook het moment waarop het intakegesprek met de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding plaatsvindt of het moment dat de persoon concreet met beveiligers of aanpassingen in de woonomgeving in het kader van de beveiliging te maken krijgt. In ieder geval is er in deze acute fase een moment waarop de persoon geconfronteerd wordt met de veranderingen die de bedreiging in diens leven veroorzaakt. Om het psychologisch effect aan te duiden wordt dit ook wel de impactfase genoemd (Tyhurst, 1957; Gersons, 1995). Er zijn drie reactiepatronen te onderscheiden:

1. Een 'koele', instrumentele reactie waarbij er beheerst gereageerd wordt en adequate acties ondernomen worden;
2. Een reactie die in eerste instantie gekenmerkt wordt door verbijstering en ongelooft. Pas geleidelijk komt er mogelijk zinvolle actie op gang;
3. In paniek raken of verlamd worden. Zinvolle actie komt dan zeer moeizaam tot stand en zal vooral door anderen ingezet moeten worden.

In de **midden- of consolidatiefase** is er sprake van een zekere gewenning aan de relatief constante fase in de beveiliging. Het is werkelijkheid geworden, al kan de bedreiging soms nog even abstract aandoen. De beveiligingsmaatregelen blijven dan gedurende langere tijd op hetzelfde niveau. Ook de dreiging blijft min of meer constant. De beveiligde persoon beseft nu terdege hoe diens dagelijks leven is ontregeld en veranderd. Dit uit zich bijvoorbeeld in het niet meer zelf de post kunnen ophalen bij de deur, even een boodschapje doen, een filmpje pakken, etc. Alles moet van tevoren bedacht en overlegd worden. De dreiging en de daarmee gepaard gaande beveiligingsmaatregelen vormen dan vaak een bron van chronische stress. Ook hier kunnen de reacties van de beveiligde personen en ook van diens naasten weer zeer divers zijn. Sommigen wennen echt en voelen zich ondanks alle maatregelen goed in staat om te functioneren. Anderen beginnen steeds meer verzet te voelen tegen de ontstane omstandigheden. Soms leidt dit tot 'schermutselingen' met de beveiligings-

instantie. Maar het is ook denkbaar dat men geleidelijk aan meer last gaat krijgen van psychologische effecten zoals blijvend verhoogde angst en bijvoorbeeld somberheid. De genomen maatregelen vormen een tijdelijke inbedding van de persoon voor diens veiligheid tegenover een onveilige wereld met bedreigingen. Er ontstaat een 'schil' om de persoon heen die adequaat moet voorzien in de nodige bescherming. Naarmate deze fase langer duurt, kan er 'beveiligingsmoeheid' en een verminderd vermogen tot aanpassing gaan optreden.

De **eindfase** treedt in als er sprake is van afgenomen dreiging en afschaling van de beveiligingsmaatregelen. De beveiligde persoon ontvangt informatie dat de dreiging verminderd is en dat er daardoor minder beveiligingsmaatregelen nodig zijn. Hierdoor ontstaat meer bewegingsvrijheid en kan het leven weer meer gaan lijken op het leven voor de beveiligingsmaatregelen. Het verminderen van de maatregelen op zich kan echter weer een stressor voor de persoon vormen omdat deze in toenemende mate zelf voor diens veiligheid verantwoordelijk wordt. Dan kan twijfel ontstaan over de juistheid van een inschatting van afgenomen dreiging. Dit treedt het sterkst op als de afbouw voltooid is en de persoon weer zonder beveiligingsmaatregelen door het leven gaat. De beschermende 'schil' is dan helemaal weg en dat vergt opnieuw aanpassing. Juist na de beveiligingsperiode kunnen nog effecten zichtbaar worden doordat de persoon dan pas echt het volledige perspectief op de beveiligde periode heeft en gaat beseffen dat hij of zij mogelijk gedood had kunnen worden.

Belangrijk is te beseffen dat alle genoemde effecten niet alleen door de dreiging en de beveiliging bepaald worden. Er kunnen zich in het leven van de bedreigde persoon allerlei zaken voordoen die een bron van stress en ontregeling kunnen zijn. Voorbeelden daarvan zijn het overlijden van een dierbaar persoon, ziekte of andere onverwachte gebeurtenissen. Deze gebeurtenissen vormen dan een extra stressor bovenop de reeds aanwezige stressoren van bedreiging en beveiliging. Dit geldt ook voor veranderingen binnen het gezin en verhuizingen. Samen kunnen deze stressoren een cumulatief effect hebben.

Bij deze indeling in fasen wordt ervan uitgegaan dat de bedreiging een stressor is, die potentieel als traumatisch kan worden ervaren (zoals beschreven onder 2.5) en tot verschillende typen stressreacties kan leiden. Dit is echter niet noodzakelijkerwijs het geval. Of de bedreigingen als traumatisch worden ervaren, is afhankelijk van hoe de persoon in kwestie deze waarneemt. Hierop wordt ingegaan in het volgende hoofdstuk.

5. INDIVIDUELE PERCEPTIE VAN DREIGING EN COPING

5.1 Perceptie van dreiging

De perceptie van een potentieel traumatische stressor is bepalend voor de reacties die worden opgeroepen bij de persoon (Olf et al., 2005b). Dit geldt ook voor bedreigingen waar iemand mee geconfronteerd wordt. De subjectieve interpretatie van de bedreiging is de eerste stap in de cascade van psychologische en lichamelijke reacties die verderop uitgebreider worden beschreven. Het subjectief ervaren bedreigingsniveau kan afwijken van de objectieve bedreiging (Bovenkerk, 2005). Soms is de subjectief ervaren dreiging groter dan de objectieve. Dit kan ertoe leiden dat sommigen zich niet serieus genomen voelen in de bedreigingen die er volgens hen spelen. Anderen denken misschien dat het wel meevalt met de bedreigingen, ook al vindt de overheid van niet. De perceptie van dreiging verklaart ook waarom mensen moeite kunnen hebben om afstand te nemen van de beveiliging bij afgenomen dreiging. In het beveiligingsmodel is de mate van subjectief ervaren bedreiging cruciaal voor het wel of niet optreden van stressreacties en de latere gevolgen in termen van taakuitoefening, gezondheid en privé-leven.

De intensiteit van de perceptie van dreiging wordt als een belangrijke factor in het stressresponsysteem gezien (McNaughton & Corr, 2004). Verschillende studies laten zien dat hoe sterker iemand waarneemt dat er sprake is van verlies, bedreiging of beschadiging en hoe minder de ervaren controle over de situatie is, des te ernstiger de klachten zullen zijn die iemand ontwikkelt (Norris et al., 2002; Ozer et al., 2003). Bewuste waarneming lijkt noodzakelijk te zijn om het stress-systeem te activeren. Andere factoren die lijken te bepalen of iemand getraumatiseerd raakt door bedreiging zijn de afstand of nabijheid die iemand ervaart tot de bedreiging en de mate van voorspelbaarheid (Hunt & Evans, 2004) van bijvoorbeeld een aanslag. Naast deze factoren gerelateerd aan de bedreiging is ook een aantal persoonlijke factoren van invloed op de gehele stressketen. Te denken valt aan genetische aspecten, geslacht, eerdere traumatische ervaringen en persoonlijkheid.

De perceptie van dreiging leidt tot een acute stressreactie die zowel emotioneel en gedragsmatig als biologisch optreedt. Het niet goed kunnen reguleren van deze acute reactie kan resulteren in een voortdurende disregulatie die uiteindelijk kan leiden tot posttraumatische stressklachten. De disfunctionele interpretatie van de acute symptomen of later van de posttraumatische stressklachten leidt ertoe dat deze in stand worden gehouden (Ehlers & Clark, 2000). Hiermee wordt bedoeld dat iemand het gevoel heeft dat een traumatische gebeurtenis zich vaker zal voordoen, dat er opnieuw een overval plaats zal vinden of een vliegtuig zal neerstorten zoals dat het geval was bij de Bijlmerramp. Angst verklaart zulke verwachtingen, maar de kans dat zulke zaken zich vaker voordoen is niet rationeel onderbouwd. In het geval van bedreiging kan het zijn dat men ineens mensen met een bepaald uiterlijk gaat verdenken van een intentie om een aanslag te plegen zonder dat daar enige aanwijzing voor is. De interpretatie wordt dan disfunctioneel.

5.2 Coping: hoe gaat men om met dreiging en beveiliging?

De stressreacties die worden opgeroepen door de bedreiging en de beveiliging zijn afhankelijk van de individuele manier van coping van de persoon. Onder coping wordt verstaan de poging van een persoon om zich aan te passen aan stress door veranderingen aan te brengen in de stressor, de denkwijze over de stressor of de emotionele reactie daar op. Coping vertaalt zich ook in biologische processen (Olf, 1999). Coping kan globaal ingedeeld worden in vier soorten:

1. *Instrumentele of probleemgerichte coping (actieve coping);*
2. *Defensieve coping;*
3. *Emotiegerichte coping;*
4. *Palliatieve coping.*

Bij *instrumentele of probleemgerichte coping* probeert iemand actief iets te veranderen aan de stresserende situatie, waarbij hij of zij het gevoel heeft controle te hebben of te krijgen over de problematische situatie. Omdat de bron van de stressreacties hiermee aangepakt wordt, is dit een effectieve manier van coping. Hierdoor kunnen langdurige psychobiologische disregulatie en posttraumatische stressreacties beperkt worden (North et al., 1999; Resnick, 1988; Silver et al., 2002). Actieve coping is mogelijk als er enige mate van controle over de situatie kan worden uitgeoefend. Het is daarom belangrijk dat beveiligde politici een bepaalde mate van controle behouden, een 'degree of choice' ten aanzien van hun beveiliging. Keuzemogelijkheden bevorderen het gevoel van controle over de situatie.

Bij *defensieve coping* is er sprake van een verstoorde perceptie, interpretatie en evaluatie van de stressor. Mensen die hoog scoren op repressie, weten zich minder details van het trauma te herinneren (Krahé, 1999). Deze verstoorde waarneming van de werkelijkheid maakt de stressor op dat moment minder bedreigend, dempt de negatieve affectieve respons en heeft tot gevolg dat de stressor op dat moment beter hanteerbaar is. Effectieve defensieve coping kan beschermend werken omdat de persoon niet overspoeld wordt door emoties. Een al langer bestaande defensieve stijl wordt echter als niet-adaptief beschouwd en brengt wellicht op korte termijn verlichting, maar kan op de lange termijn leiden tot verhoogde aanhoudende activatie (Olf et al., 1995; Steil & Ehlers, 2000). Het ontkennen van dreiging kan ook gevaar met zich meebrengen omdat het functioneren dan niet adequaat is in de risicovolle situatie waar men zich in bevindt. Vaernes en collega's (1982) vonden bijvoorbeeld dat hoog defensieve piloten een grotere kans op vliegtuigongelukken hadden, mogelijk doordat zij indicaties van gevaar op hun instrumentarium negeerden. Analoog redenerend kunnen beveiligden die zich onttrekken aan de beveiligingsmaatregelen, omdat ze het gevaar niet zien, een 'easy target' vormen.

Emotiegerichte coping bestaat uit bijvoorbeeld het uiten van emoties en het zoeken van sociale steun. Pennebaker (1993) beschreef dat 'putting stress into words' goed was voor de verwerking. Ook uit een recent overzicht bleek dat het zoeken van sociale steun na een traumatische

ervaring beschermend werkt tegen klachten die horen bij een posttraumatische stress stoornis (PTSS; Ozer et al., 2003). In de beveiligingssituatie wordt iemand geadviseerd niet te praten met derden over de maatregelen (zie ook hoofdstuk 8). Naast het feit dat het voor de overheid dan moeilijk is om de verantwoordelijkheid voor de beveiligingsmaatregelen waar te maken, werkt het praten met derden mogelijk stressverhogend doordat zij niet precies weten wat er aan de hand is. In de eigen omgeving kan wel adequate steun worden gezocht.

Palliatieve coping is gericht op het verminderen van de klachten van verhoogde prikkelbaarheid, zoals schrikachtigheid en geïrriteerdheid. Dit kan bijvoorbeeld door het doen van ontspanningsoefeningen of het zoeken van afleiding, maar ook door het gebruik van alcohol of andere middelen. Gezien de emotionele en fysiologische gevolgen van een traumatische ervaring, is het te begrijpen dat posttraumatische stressklachten en verslavingen vaak samen voorkomen. Alcohol en drugs worden soms aangewend in de hoop dat dit ontspanning geeft.

6. STRESSREACTIES: PSYCHISCHE EN LICHAAMELIJKE GEVOLGEN

Hier zullen de reacties aan de orde komen die op de langere termijn kunnen optreden als dreiging en beveiliging een chronische bron van stress zijn. Achtereenvolgens wordt ingegaan op resilience, posttraumatische stressreacties en andere stressreacties. Daarna komt aan de orde welke gevolgen traumatische stress kan hebben op opvattingen die men heeft over het leven. Tevens wordt ingegaan op het fenomeen posttraumatische groei en de invloed van een traumatische ervaring op het denken.

6.1 Resilience

Allereerst is belangrijk om te realiseren dat er niet alleen sprake kan zijn van stressreacties bij beveiligde personen, maar ook van een zekere weerbaarheid of veerkracht bij de betreffende persoon, in het Engels 'resilience' genoemd. Resilience wordt gedefinieerd als een goed aanpassingsproces bij de confrontatie met tegenslag, trauma, tragedie, dreigingen van geweld, of significante bronnen van stress (Charney, 2004). In de context van een traumatische ervaring wordt geduid op de personen die wel een trauma meemaken, maar daarna geen psychische klachten ontwikkelen. Tijdens de fasen die in het beveiligingsproces worden onderscheiden, kan er op verschillende momenten sprake zijn van resilience in de zin dat een persoon een goede aanpassing laat zien aan de veranderde omgeving. Rutter (1987) beschrijft dat resilience meer is dan de tegenpool van risicofactoren voor het ontwikkelen van klachten. Risicofactoren leiden via een directe weg naar klachten, maar resilience factoren werken indirect. De effecten van resilience worden alleen duidelijk door de interactie met andere factoren. Een persoonlijke eigenschap die resilience bevordert, zoals een positieve copingstijl, zal pas ten volle geactiveerd worden als de persoon geconfronteerd wordt met tegenslagen.

Uit onderzoek komt naar voren dat het begrip 'controle' een belangrijke rol speelt bij resilience. Het gaat daarbij om een interne locus of control, het gevoel dat men over het algemeen controle kan uitoefenen over de levensomstandigheden, maar ook om een 'sense of control' over de specifieke traumatische situatie die men meemaakt (Hoge, Austin, & Pollack, 2007). Als men beter voorbereid is op hetgeen de traumatische of stressvolle ervaring inhoudt, zal men er beter mee kunnen omgaan en is de kans op klachten kleiner. Tevens kan iemand controle proberen uit te oefenen over de situatie door de copingstijl die gehanteerd wordt bij het omgaan met stressvolle gebeurtenissen. Een probleemgerichte of emotiegerichte copingstijl (zie 5.2) lijkt beschermend te werken tegen posttraumatische stressklachten, terwijl een defensieve copingstijl een grotere kans op klachten geeft (e.g., Johnsen et al., 2002; Beaton et al., 1999). Ook sociale steun blijkt een belangrijke rol te spelen bij resilience. Het gaat daarbij volgens Hoge et al. zowel om de waargenomen sociale steun vanuit de omgeving en de familiecohesie als de structurele sociale steun (b.v. lidmaatschap van organisaties). Bovendien zijn er aanwijzingen dat een actieve instelling van de persoon zelf een mediërende rol speelt bij de beschermende werking tegen posttraumatische stressklachten, bovenop eventuele toegenomen beschikbaarheid van de sociale steun. Als de persoon gebruik kan

maken van de geboden steun en deze zelf kan mobiliseren, werkt dat extra beschermend (Regehr et al., 2000). Uit onderzoek blijkt verder dat eerder meegemaakte traumatische of stressvolle ervaringen zowel een risicofactor kunnen vormen als beschermend kunnen werken tegen klachten. Rutter wijst er in dit verband op dat de impact van de stress afhangt van de perceptie ervan (zie 5.1). Het gaat niet om het vermijden van risico's, maar dat iemand een risico op succesvolle wijze aangaat en de situatie meester wordt. Controle over de situatie, of dat nu in de vorm is van het kunnen gebruikmaken van steun uit de omgeving of in de vorm van adaptieve perceptie en coping bij de huidige situatie en eerder meegemaakte gebeurtenissen, is dus van groot belang voor de weerbaarheid tegen (traumatische) stress.

6.2 Posttraumatische stressreacties

Na de perceptie van een potentieel traumatische ervaring kunnen er, afhankelijk van een aantal factoren, stressreacties optreden. Behalve door de aard en mate van bedreiging worden de stressreacties bepaald door de wijze van coping. De eerste stressreacties bestaan uit (intense) angst, hulpeloosheid, woede, afschuw en/of ongelof. Er treden ook lichamelijke reacties op, zoals een gevoel van toenemende spanning, een sneller kloppend hart, afname van de eetlust en verhoogde waakzaamheid. De psychologische en biologische reacties veranderen met de tijd en kunnen hoe langer ze voortduren in toenemende mate leiden tot disregulatie.

De klachten kunnen zich in analogie aan de posttraumatische stress-stoornis (PTSS) als volgt manifesteren. De eerste groep verschijnselen wordt gekenmerkt door herbelevingen. Zo kan het gesprek met de beangstigende informatie geregeld passeren in de herinnering. Er kunnen nachtmerries ontstaan over de bedreiging of zonder directe herkenning van dit thema maar wel geladen met angst. Vermijdingsreacties kunnen ontstaan, dit wil zeggen dat situaties, plaatsen, maar ook kranten, TV, etc. uit de weg worden gegaan omdat, al of niet bewust, de angst daardoor verhoogd zou kunnen worden. Ook kunnen er klachten van depressieve aard ontstaan zoals een gevoel van zinloosheid, betekenisverlies en een sombere stemming. Een derde groep reacties bestaat uit hyperactivatieverschijnselen, zoals verhoogde schrikachtigheid, slaapproblemen, concentratieproblemen, vergeetachtigheid en sneller geïrriteerd reageren dan gewoonlijk het geval was (zie ook bijlage X; posttraumatische stress-stoornis), maar ook toegenomen achterdocht kan optreden. Posttraumatische stressreacties kunnen verschillen tussen mannen en vrouwen (Olf et al., 2007).

Volgens Horowitz (1976; 1986) is er bij PTSS sprake van een bifasische afwisseling van herbeleven en vermijden van de traumatische herinnering. Na het meemaken van een ingrijpende gebeurtenis hebben mensen de behoefte om de nieuwe informatie, die gepaard gaat met het meemaken ervan, te integreren met bestaande kennis. De hoeveelheid informatie is echter te groot om te bevatten en het lukt hen niet de nieuwe kennis te integreren. Om de herinnering aan de ingrijpende gebeurtenis te vermijden of te doseren treden afweermechanismen in werking. Mensen hebben echter een fundamentele behoefte aan integratie van de nieuwe informatie. Om die reden wordt de herinnering aan de ingrijpende gebeurtenis actief in het

bewustzijn gebracht door middel van herbelevingen, flashbacks en nachtmerries. Dit geeft de persoon in kwestie mogelijkheden om de informatie alsnog te integreren. Er zijn dus twee tegengestelde processen aan het werk; een proces om de persoon te beschermen door onderdrukking van de informatie die gepaard gaat met het trauma en een ander proces om het doorwerken van de informatie gepaard gaande met het trauma te bevorderen. Een stagnatie in het verwerkingsproces leidt volgens Horowitz tot persistente posttraumatische stress klachten.

Tijdens en direct na het meemaken van een traumatische gebeurtenis is het normaal dat iemand verschijnselen heeft. In een situatie waarin sprake is van aanhoudende bedreiging is er ook sprake van een voortdurende traumatische stressor en is het logisch dat klachten kunnen ontstaan die geruime tijd kunnen voortduren. Blijven deze klachten echter na beëindiging van de bedreiging langer dan een maand voortduren en heeft iemand last van de klachten bij het doen van het werk of in de omgang met andere mensen, dan kan het zijn dat er sprake is van een posttraumatische stress-stoornis. Inmiddels zijn hiervoor effectieve interventies beschikbaar (Gersons & Olf, 2005; Sijbrandij et al., 2007).

6.3 Overige stressreacties

Naast posttraumatische stressklachten zijn er andere problemen die kunnen ontstaan als gevolg van het meemaken van een (potentieel) traumatische gebeurtenis. Voorbeelden hiervan zijn burn-out, somberheid, panieklachten, verslavingen, chronische lichamelijke spanningsklachten en chronische vermoeidheid. Tevens kan er sprake zijn van het samen voorkomen van posttraumatische stressklachten met een van deze aandoeningen. Ook lichamelijke ziekten, zoals diabetes, kunnen verergeren bij spanning.

6.4 Veranderende opvattingen over het leven

Doodsdreiging heeft tot gevolg dat opvattingen die iemand over het leven heeft, aan de orde gesteld worden. Janoff-Bulman (1992) spreekt over 'shattering of beliefs'. Drie fundamentele opvattingen worden door een trauma 'aangetast':

1. *De veronderstelling dat de wereld ons goed gezind is;*
2. *Dat het bestaan zinvol is;*
3. *Dat we als persoon waardevol zijn.*

In andere woorden, andere mensen hebben over het algemeen een welwillende houding tegenover ons, er zijn betrouwbare regels en principes die ons in staat stellen te voorspellen wat voor gedrag welke uitkomst zal genereren, en wijzelf zijn als personen goed, moreel correct en we hebben goede bedoelingen (Brewin & Holmes, 2003). Een traumatische ervaring laat vaak zien hoe relatief dit is en vaak ook hoe slecht mensen kunnen zijn. Dit treedt ook op bij het meemaken van bedreiging. Men spreekt ook wel over het doorbreken van de 'illusie van onkwetsbaarheid'. We gaan er gewoonlijk van uit dat ons zelf niets naars overkomt. Alleen anderen maken bijvoorbeeld verkeersongelukken mee of worden verkracht. Bij het meemaken van bedreiging kan deze mythe doorbroken worden en zelfs omslaan in een gevoel van grote kwetsbaarheid.

Ook andere fundamentele veronderstellingen die men heeft over het leven, kunnen beïnvloed worden door het meemaken van een trauma. Bolton en Hill (1996) noemen een drietal opvattingen die men moet hebben om op adequate wijze in de wereld te kunnen functioneren. We moeten het idee hebben dat wijzelf competent genoeg zijn om te handelen, dat de wereld voldoende voorspelbaar is en dat de wereld ervoor zorgt dat onze behoeften voldoende vervuld zijn. Traumatische ervaringen zoals bedreigingen zijn per definitie onvoorspelbaar en onaangenaam en zorgen voor gevoelens van intense hulpeloosheid. De opvattingen die men heeft, worden daardoor uitgedaagd en dit kan een intens conflict en gevoelens van onwerkelijkheid teweegbrengen.

6.5 Posttraumatische groei

Tegenover de ervaring van klachten en 'shattering of beliefs' wordt ook een andere belangrijke reactie waargenomen die wordt aangeduid als 'posttraumatische groei'. Deze wordt gedefinieerd als de subjectieve ervaring van positieve psychologische veranderingen na het doorstaan van een traumatische gebeurtenis (Tedeschi & Calhoun, 1996; 2004). Dit uit zich op meerdere terreinen, namelijk: relaties met andere mensen kunnen meer betekenis gaan krijgen, het leven biedt ineens nieuwe ongekende mogelijkheden zoals hobby's, men kan zich als persoon krachtiger gaan ervaren, het leven kan als waardevoller beleefd worden en ook spirituele en religieuze waarden kunnen aan belang winnen. Posttraumatische groei vormt de 'antithese' van posttraumatische stress klachten (Zoellner & Maercker, 2006). Hierbij dient te worden opgemerkt dat posttraumatische stress klachten en posttraumatische groei worden beschouwd als onafhankelijke constructen, dat wil zeggen dat groei en het hebben van klachten naast elkaar kunnen bestaan. Posttraumatische groei wordt verder onderscheiden in functionele en illusionaire groei. Functionele groei draagt bij aan het feitelijk beter kunnen functioneren van een persoon. Bij illusionaire groei wordt het leven vóór de bedreiging afgedaan als zinloos of van weinig betekenis. Het 'nieuwe' leven wordt overgewaardeerd. Dit treedt op als compensatie op de bedreiging maar vormt tevens een narcistische krenking ('mijn leven doet er kennelijk niet toe'). De ruimte voor posttraumatische groei ontstaat waarschijnlijk pas in de eindfase van de beveiliging, als men kan beseffen hoe waardevol het leven in vrijheid is.

6.6 Invloed op het denken

Denken is een bijzondere menselijke eigenschap. Met denken wordt aangeduid het vermogen situaties in te schatten, informatie te ontvangen en te begrijpen en er vervolgens conclusies aan te verbinden. Mensen hechten eraan dat het denken autonoom en in vrijheid kan plaatsvinden, dat wil zeggen zo min mogelijk beïnvloed en bepaald wordt door omstandigheden. Wanneer er een acuut gevaar ontstaat voor een persoon, wordt diens stress-responsstelsel geactiveerd. LeDoux, een van de belangrijke onderzoekers van de biologie van stress-respons reacties, beschrijft hoe iemand het geluid van geritsel in bladeren in een bos kan interpreteren als dat dit afkomstig is van een slang (LeDoux, 1996). Zodra dit geluid 'vertaald' wordt in 'slang' treedt een stress-respons op van wegrennen of onbeweeglijk stil staan en proberen

geleidelijk achteruit te gaan. Dat betekent dat men, zonder dat men zeker weet of er echt een slang is, conclusies trekt en een gedragswijze kiest die overeen komt met het veronderstelde gevaar. Men gaat niet de bladeren uit elkaar halen om te zien of er wel echt een slang is en niet in plaats daarvan een knaagdier. Met andere woorden, de situatie staat het op dat moment niet toe om te controleren of de getrokken conclusie correct is.

Acuut gevaar leidt dus noodzakelijkerwijs tot snelle, mogelijk deels voorbarige conclusies. Dit is ook aangetoond met technieken die denkprocessen in de hersenen zichtbaar maken. Bij mensen met een posttraumatische stress stoornis is het snelle stress-systeem overactief en het tragere denksysteem van de voorste hersendelen geremd (Lindauer et al., 2004). Dit betekent dat het vermogen om inschattingen van gevaar te corrigeren, gehinderd wordt. Daarom voelen mensen die last hebben van PTSS zich voortdurend onveilig, terwijl het gevaar alleen in het verleden heeft plaatsgevonden. Van belang is hier ook het fenomeen dat mensen er groot belang aan hechten dat ze gevaar juist hebben ingeschat. De overleving is immers afhankelijk van een correcte waarneming van gevaar. In werkelijkheid worden sommige aspecten van het gevaar goed ingeschat, zoals bijvoorbeeld bij de Vuurwerkrampe in Enschede, in de zin dat mensen een enorme explosie waarnamen. Vooral oudere mensen konden echter later grote meningsverschillen krijgen over de vraag of er nu twee of drie explosies waren geweest. Een enkeling beweerde zelfs alleen één explosie te hebben gehoord. Dit fenomeen wordt aangeduid met de term 'peritraumatische dissociatie'. De gevaarssituatie veroorzaakt een vertekening in de waarneming van tijd en ruimte. Ook worden sommige details overmatig waargenomen en onthouden, terwijl andere details van de situatie niet worden waargenomen. Dit komt doordat iemand zich tijdens gevaar noodgedwongen moet richten op hetgeen als het meest belangrijk beleefd wordt op dat moment. Ook het levensreddende gedrag kan sterk bepaald worden door het meest dominante gedrag in een massa wanneer zich daar gevaar voordoet. Voorbeelden daarvan zijn stadionrampen en bijvoorbeeld ook de cafébrand in Volendam waarbij iedereen zich en masse in een bepaalde richting begaf en andere (nood)uitgangen nauwelijks werden gebruikt.

Deze fenomenen doen zich in principe ook voor bij een acute dreiging. In een dergelijke situatie is iemand genoodzaakt snel tot conclusies te komen. Problematisch daarbij is dat de persoon in essentie veel informatie mist om werkelijk tot complete en juiste conclusies te komen. Daardoor kunnen voorbarige conclusies ontstaan die gebaseerd zijn op gefragmenteerde informatie en deels op invulling met fantasie over de aard van de dreiging, de bedreigers en een aanslag. Wanneer men later meer feitelijke en daarvan afwijkende informatie ontvangt, kan dit als een schok werken. Men realiseert zich dan hoe men houvast gezocht heeft door zelf voorstellingen te creëren en conclusies te trekken.

Meertens, Prins & Doosje (2006) beschrijven een aantal fenomenen in het denken die zich bij terrorisme voordoen. Zo is de veronderstelling bij het publiek volgens Meertens et al. dat terroristen gekken zijn. Die stereotiepe vooronderstelling maakt het ons makkelijk

We hoeven niet lang na te denken over wat voor soort mensen terroristen zijn. Het is niet moeilijk voor Meertens en collega's om aan te tonen hoe onwaarschijnlijk het is dat terroristen 'gek' zijn, dat wil zeggen zouden lijden aan een psychiatrische stoornis. Een terroristische aanslag vraagt immers om een gedegen voorbereiding en planning, iets waartoe mensen met een psychische stoornis juist nauwelijks toe in staat zijn. De opvatting dat terroristen gek zijn is daarom meer gebaseerd op het idee dat men wel zeer afwijkend moet denken en doen om terrorist te zijn. Meertens et al. wijzen in dat verband op het fenomeen 'groupthink'. Hiermee wordt aangeduid dat terroristen als collectief een mening aanhangen, die juist door anderen in de samenleving niet gedeeld wordt. Hierin ligt immers ook vaak de wortel van het terrorisme verscholen. 'De massa is dom en moet wakker worden geschud'.

Dat betekent dat kritiek van buiten op de opvatting van de terroristen als 'bewijs' gezien wordt van hoe 'dom' anderen zijn. De gemeenschappelijk gedragen gedachte wordt dus versterkt door kritiek van buiten en niet daardoor gecorrigeerd. Afwijking van de dominante opvatting wordt door een groep met 'groupthink' niet geaccepteerd, omdat dit de groep als geheel in gevaar zou brengen.

Het verschijnsel 'groupthink' kan zich spiegelbeeldig ook voordoen in een groep die bedreigd wordt. Men gaat dan een gemeenschappelijke opvatting huldigen over de terroristische groep, ongeacht of deze opvatting op feitelijkheden gebaseerd is of kan worden.

Deze door gevaar beïnvloede fenomenen in het denken doen zich ook voor bij het zogenoemde 'Stockholm syndroom' (zie ook paragraaf 9.2). Hiermee wordt het fenomeen beschreven dat zich bij gijzelingen voordoet. Gegijzelde mensen worden door hun gijzelaars gedwongen te geloven dat de gijzelaars een goed doel nastreven en dat dit rechtvaardigt gegijzelden eventueel te doden. De doodsdreiging kan er bij de gegijzelden toe leiden dat deze ook werkelijk gaan geloven dat ze het 'altijd mis hadden' en dat ze nu ineens 'inzien' dat hetgeen de gijzelaars beweren het juiste is. In het verlengde hiervan wordt ook beschreven hoe gegijzelden verliefd kunnen worden op de gijzelaars (Strentz, 1980; Symonds, 1980; Allodi, 1994). Duidelijk is dat deze fenomenen ten dienste staan van de oerwens tot overleving. Het Stockholm syndroom kan het leven van de gegijzelde redden, maar het helpt de gijzelaar ook om de situatie in de hand te houden en gewelddadige reacties of ontsnappingspogingen te vermijden. De klinische observatie dat de duur van de gevangenschap (en de isolatie) de ontwikkeling van het syndroom bevordert, is bevestigd door onderzoek (Favaro et al., 2000). Deprivatie bleek in hetzelfde onderzoek niet significant samen te hangen met de ontwikkeling van posttraumatische stressklachten of depressieve klachten, maar juist met het ontstaan van het Stockholm syndroom. Wel bleek dat áls mensen posttraumatische stressklachten ontwikkelden en het Stockholm syndroom aanwezig was, ze ook meer lichamelijke klachten hadden.

Een belangrijke conclusie is dus dat dreiging een verstorende invloed kan hebben op het denken van bedreigde personen. Het is voor de bedreigden zelf moeilijk om dit fenomeen zelf goed in te schatten. Voor de taakuitoefening kan dit nadelige gevolgen hebben.

7. GEVOLGEN VOOR TAAKUITOEFENING, GEZONDHEID EN PRIVÉLEVEN

7.1 Taakuitoefening

Het uitgangspunt bij de beveiliging is dat een beveiligd persoon - binnen de beperkingen van de beveiliging - zijn privé- en maatschappelijke activiteiten moet kunnen voortzetten en een zo normaal mogelijk leven moet kunnen leiden. Een punt dat belangrijk is in het kader van taakuitoefening, is de vraag of bedreigde ambtsdragers zich bij het nemen van beslissingen door dreigementen laten beïnvloeden. Hierin zijn twee reactiepatronen mogelijk. Ten eerste kan er sprake zijn van een sterkere overtuiging en een zekere mate van verharding in iemands opvattingen. De bedreigde persoon wordt dan door de bedreigingen meer overtuigd van het belang om de politieke strijd aan te gaan over een bepaald onderwerp. Ten tweede kan er ook sprake zijn van een voorzichtigere houding, waarbij men onder invloed van de bedreigingen eerst nagaat wat de consequenties zijn van het naar voren brengen van een bepaald onderwerp of het doen van een bepaalde uitspraak. In het uiterste geval kan een voorzichtigere houding ertoe leiden dat de bedreigde persoon opstapt door de druk van de bedreigingen.

Bovenkerk (2005) wijst erop dat de regel bij het openbaar bestuur is nooit toe te geven aan bedreigingen. Dientengevolge is er weinig bekend over het aantal gevallen waar onder druk van dreigementen is toegegeven aan de eisen van de daders. Alleen enkele (locale) politieke ambtsdragers en politici die zijn opgestapt, vertellen hier iets over. Veelal zijn bedreigingen die gericht zijn tegen de gezinsleden of de partner de aanleiding geweest om uiteindelijk het besluit te nemen een functie neer te leggen. De vraag of bedreigde ambtsdragers zich bij het nemen van beslissingen door bedreigingen laten beïnvloeden tijdens het uitoefenen van hun functie, blijft volgens Bovenkerk ook grotendeels onbeantwoord. Over het algemeen is men ook daarin niet geneigd toe te geven en heeft men geen weet van anderen die toegeven aan bedreigingen. Sommige politici geven wel aan dat ze onder invloed van bedreiging verschillende belangen tegen elkaar hebben afgewogen. Het gaat dan bijvoorbeeld om een beslissing nemen die iets anders is dan de ambtsdrager zonder bedreigingen zou hebben genomen of het niet meer aan de orde stellen van bepaalde onderwerpen, omdat men de gevolgen in termen van bedreigingen vreest.

7.2 Beperking van de bewegingsvrijheid en het privé-leven

Persoonsbeveiliging brengt daarnaast een aanzienlijke beperking van de bewegingsvrijheid met zich mee. Alhoewel de beveiliging tot doel heeft om de beveiligde zijn privé- en maatschappelijke activiteiten te kunnen laten voortzetten, wordt de beveiligde onvermijdelijk gehinderd in zijn of haar dagelijks functioneren. Bij hoge dreiging zijn permanent persoonsbeveiligers aanwezig en zijn woonvoorziening en vervoer aangepast. De persoonlijke leefruimte en vrijheid om zich te verplaatsen worden vaak dramatisch ingeperkt. Ook heeft dit gevolgen voor de lichaamsbeweging en recreatie. Een politicus die gewend is om op de fiets van huis naar het werk te gaan moet opeens met de auto naar het werk en mag deze niet meer zelf besturen. De beveiliging doorbreekt de dagelijkse routine. Het is niet zomaar

mogelijk om bijvoorbeeld de post uit de brievenbus te halen, boodschappen te doen, een ommetje te maken of om naar de fitness te gaan. Dit moet dan steeds van tevoren gepland worden en onder begeleiding van de beveiligers plaatsvinden, of de beveiligers nemen taken over. De beveiligde is zodoende zeer afhankelijk geworden van de beveiligers. De verminderde bewegingsvrijheid kan ook consequenties hebben voor de gezondheid. Voldoende lichaamsbeweging heeft een positief effect op zowel de lichamelijke als de geestelijke gezondheid.

Men voelt zich fitter en kan beter tegen allerlei vormen van stress.

Maar ook alle gewoontes die zo'n gewoon onderdeel van het dagelijks bestaan zijn, worden nu waargenomen door beveiligers. Welke kranten men leest, hoe laat de post komt, door welke mensen er wordt aangebeeld, welke burens wel of niet reageren, welke vrienden en familieleden bezocht worden. En dan zijn er nog veel meer privé-zaken te noemen en te bedenken waar beveiligers al of niet gewent mee geconfronteerd worden. De beveiligers zijn ook ineens nieuwe mensen in het bestaan geworden, waarmee men zonder keuze een intensieve persoonlijke band moet opbouwen.

Ter illustratie van effecten van verminderde bewegingsvrijheid en met name ook de inbreuk op de privacy die beveiligingsmaatregelen veroorzaken, volgen hier twee fragmenten waarin deze thema's aan de orde komen. Geert Wilders (2005) verwoordt de gevolgen van beveiliging na de moord op Theo van Gogh als volgt in zijn boek 'Kies voor Vrijheid':

“Van de ene dag op de andere dag veranderde alles. Op donderdagavond ben ik nog gewoon, zoals iedere week, met mijn koffertje thuis afgezet. En een kwartier nadat de DKDB'ers weg waren, waren ze al weer terug en moest ik meteen mee. Niets kan je meenemen, behalve wat kleding en dergelijke. (...) En dan ben je gewoon weg. Weg uit Venlo, weg uit je huis. Sindsdien ben ik niet meer thuis geweest, een half jaar nu al. Laat in de avond, in de auto, vroeg ik waar ze me naar toe brachten, maar men vertelde me niets. Mijn vrouw kwam ook over en dan zit je ineens ergens in Nederland op een plek, in een hok van een paar vierkante meter. Je kunt niks, je mag niet naar buiten, je mag niet telefoneren. Als er mensen kwamen voor schone lakens, dan moest je weg, of er mocht zelfs niet worden verschoond. Alles moest begrijpelijkerwijs in het diepste geheim. Vervolgens word je van hot naar her gesleept; iedere twee of drie dagen weer naar een andere plek. Soms meerdere ritjes op één dag. (...) Een probleem waren ook de katten. Die zaten in ons appartement in Utrecht en moesten verzorgd worden en later ook naar Venlo gebracht. Dus werd tegen mij gezegd: 'Meneer, kunnen die katten van u niet gewoon naar een asiel?' (...) Mijn vrouw Krisztina kon natuurlijk ook een doelwit zijn en werd geheel buiten haar schuld in het circus meegesleurd. Dat deed en doet mij het meeste pijn. Hoewel ik zelf ook niet verantwoordelijk ben voor die bedreigingen zijn ze wel het gevolg van mijn uitspraken en niet van de hare. Dat vreet aan je.”

Ook in het boek 'Mijn vrijheid' van Ayaan Hirsi Ali (2006) wordt ingegaan op de gevolgen die beveiliging heeft voor het privé-leven:

“In het begin was ik een beetje bang voor deze vreemde mannen met hun radio's en hun wapens die altijd bij me in de buurt waren. Sommigen van hen kwamen heel dichtbij staan en wilden tot en met de volgende dag precies weten wat ik van plan was. Ik kon niet van dat schema afwijken

- elke plaats moest van tevoren worden onderzocht. Het was moeilijk om onder een dergelijk strak toezicht een normaal leven te leiden. De mannen liepen voor, achter en links en rechts van me door de paden van de supermarkt als ik boodschappen ging doen. Op een middag wilde ik potten en pannen kopen en ik voelde me een idioot, alsof ik deze mannen met mijn keuze moest imponeren. (...) Neelie Kroes had voor mij een tweekamerappartement in Den Haag gevonden waar ik kon verblijven. Maar toen ik er twee weken woonde werd de plaatselijke krant getipt door mensen uit de buurt, en ze maakten mijn adres openbaar. Een van de beveiligers zei die dag rond de middag tegen me: 'Het spijt me, maar u gaat niet terug naar het appartement. Vannacht slaapt u in een hotel, maar u moet een andere plaats zoeken om te wonen.' Ik mocht niet eens naar huis terug om in te pakken - ze stuurden politieagenten om mijn laden leeg te halen en mijn kleren en boeken in te pakken.”

7.3 Sensorische deprivatie en sociale isolatie

De beperkingen en de afgenomen activiteit die de beveiligingssituatie met zich meebrengt, zorgen voor een vermindering van de sociale interactie en sensorische stimulatie. De effecten van sociale en sensorische deprivatie zijn onderzocht in verschillende settings, waaronder afzondering als simulatie voor astronauten op ruimtevaart, afzondering in ziekenhuizen om verspreiding van een besmettelijke ziekte te voorkomen, en afzondering in gevangenschap. Hoewel de afzonderingssituaties zoals die hier zijn beschreven slechts ten dele overeenkomen met de afzondering in de beveiligingssituatie, kan onderzoek op dit gebied een indicatie geven van thema's die relevant zijn voor de beveiligingssituatie, met name als de persoon in een safehouse verblijft. Overeenkomsten tussen de verschillende situaties zijn de veranderde, vaak stimulusarme omgeving en de afhankelijkheid van anderen die als stressvol ervaren kan worden.

Sensorische deprivatie en sociale isolatie kunnen onder veel verschillende omstandigheden leiden tot emotionele, cognitieve en perceptuele veranderingen. De eerste onderzoeken op dit gebied beschreven klachten als verveling, eenzaamheid, frustratie, angst, rusteloosheid, verwardheid, toegenomen slaperigheid en verzet tegen de situatie (e.g., Popkin et al., 1974; Mendelson et al., 1958). Zuckerman (1964) maakte daarnaast melding van moeite met nadenken en concentreren, negatieve emotionele reacties en in een aantal gevallen achterdochtigheid als reactie op sensorische deprivatie. Beperkingen in de communicatie met anderen kunnen bestaande angst en andere negatieve gevoelens versterken, en maken het moeilijk om te bepalen of de reactie die iemand vertoont op de situatie normaal of overdreven is (Grazier, 1988). Bij langdurige ruimtevaartsimulaties bleek dat de psychologische reacties een patroon vertonen: in de eerste fase is er angst, de tweede fase wordt gekenmerkt door somberheid en aanpassing aan de routine, en in de laatste periode heeft men last van emotionele uitbarstingen, agressie en conflicten die gepaard gaan met verminderde motivatie en moraal (Ursin et al., 1991). Tevens zijn bij lange simulaties veranderingen in hormoonspiegels gemeten (Custaud et al., 2004). De duur van de afzonderingsperiode speelde een belangrijke rol bij de hormoonregulatie.

8. COMMUNICATIE MET DE BEVEILIGDE PERSOON

De communicatie met de beveiligde persoon kan modererend werken bij de effecten van bedreiging en beveiliging. Als de informatievoorziening niet adequaat is (geen informatie of niet de goede hoeveelheid informatie) kan het angstsysteem geactiveerd raken en neemt de kans op stressklachten toe. Hieronder wordt daarom eerst toegelicht op welke manier de communicatie met de beveiligde in zijn werk gaat en welke stijlen de beveiligde persoon kan hanteren in de omgang met bedreigende informatie.

Een politiek ambtsdrager kan via directe kanalen kennis nemen van bedreigingen, maar dat hoeft niet zo te zijn. Sommige bedreigingen komen binnen bij diensten als de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) en de politie (Bovenkerk et al., 2005). Door deze instanties wordt dan meestal (als de tijd het toelaat) de bedreiging eerst geëvalueerd voordat er iets aan de betreffende politicus of ambtsdrager wordt gemeld. En dan nog gebeurt dat op basis van het 'need-to-know' principe. Dat betekent dat men zo min mogelijk informatie kan vrijgeven aan de bedreigde persoon. Het gaat dan alleen om informatie die, op dat moment, van direct belang is voor betrokkene. Deze procedure staat vaak haaks op de behoefte aan informatie van de beveiligde persoon om zo veel mogelijk te willen weten om controle over de eigen situatie te houden.

De Nationaal Coördinator Terrorisbestrijding vindt het belangrijk dat bedreigde personen worden geïnformeerd over de aard van de dreiging en de getroffen maatregelen, maar acht het te allen tijde informeren van personen over dreigingen die zijn aangekondigd of verschenen via berichtgeving in de media en op internet niet wenselijk. Op internet bijvoorbeeld gaat zoveel informatie rond dat het ondoenlijk en onwenselijk is iedereen te informeren over alle geuite meldingen. Als niet is vastgesteld of de bedreiging reëel is en hoe deze gewaardeerd moet worden, veroorzaakt deze informatie volgens de NCTb slechts onduidelijkheid (TK 2005-2006, 28 974, nr. 5).

Bedreigde personen worden in overleg met de inlichtingendiensten periodiek door de Coördinator Bewaken en Beveiligen (CBB) geïnformeerd over het verloop van de dreiging en de getroffen maatregelen. De bedreigde persoon wordt niet tot in detail geïnformeerd als belangen rond opsporing, inlichtingen of vervolging zich daar volgens de inlichtingen- of opsporingsdienst niet mee verdragen. Beveiligde personen dienen tegen derden geen uitspraken te doen over de genomen maatregelen. Deze terughoudendheid is voor de veiligheid van de persoon zelf, maar ook de beveiligers kunnen risico's lopen. Daarnaast kan de overheid haar verantwoordelijkheid voor de beveiligingsmaatregelen niet waarmaken. Daarom kan, zodra beveiligde personen in het openbaar toch uitspraken doen over genomen beveiligingsmaatregelen, door CBB of het lokaal bevoegd gezag worden besloten terughoudender te zijn met het verstrekken van informatie. Een situatie die wordt aangemerkt als een 'geëvalueerd moment' (zie hoofdstuk 3) leidt tot een tijdelijke extra beveiligingsmaatregel, eventueel

bovenop de maatregel(en) die al van kracht zijn. De CBB informeert de bedreigde persoon of zijn vertegenwoordiger en de met de uitvoering belaste dienst over zijn beslissing omtrent deze zaken. In het geval van permanente persoonsbeveiliging is er geen sprake van geëvalueerde momenten. Bij dit niveau van beveiliging neemt de DKDB zelfstandig extra maatregelen als zich een situatie met een verhoogd risico voordoet.

Bij de hoeveelheid informatie waar de beveiligde over beschikt spelen ook de media een rol. De media kunnen informatie openbaar maken over ondermeer de beveiligde, de beveiligingslocatie, de aard van de beveiliging en de bedreigingen. Deze informatie is niet altijd bekend en komt mogelijk ook niet overeen met de informatie waar de NCTb en de beveiligde over beschikken. Hierbij is het dan ook nog de vraag of deze informatie feitelijk juist is. De media brengen mogelijk tevens informatie naar buiten waarvan de NCTb van mening is dat die in het belang van de beveiligde geheim had moeten blijven. Door tegenstrijdige informatie kan bij de beveiligde het vertrouwen in de NCTb en in de beveiliging afnemen. Persoonlijk kan dit bij de beveiligde leiden tot gevoelens van controleverlies en het verlies van het overzicht over de situatie.

Een manier om uit te drukken hoe iemand met bedreigende informatie omgaat, is het onderscheid tussen 'monitoring' en 'blunting'. Mensen die geneigd zijn tot 'monitoring', staan open voor informatie die te maken heeft met de bedreiging, terwijl 'blunters' juist relevante informatie zo veel mogelijk vermijden (Miller, 1987). Uit onderzoek blijkt dat 'monitoring' samenhangt met het gevoel dat de persoon zelf controle kan uitoefenen over de situatie (een interne 'locus of control') door middel van probleemgerichte coping (Van Zuuren & Wolfs, 1991). Mensen besteden dan geen tijd meer aan het piekeren over de bedreigende situatie, maar gaan juist probleemgericht te werk om de situatie zo hanteerbaar mogelijk te maken. Te veel informatie willen vergaren kan echter ook een poging zijn om tevergeefs controle over de situatie te krijgen. 'Blunting' daarentegen hangt samen met het gevoel dat men geen controle heeft over een situatie (een externe 'locus of control'). Mensen passen dan emotiegerichte coping toe om zich zelf af te leiden van de situatie waardoor deze als minder belastend wordt ervaren. Individuele verschillen in de manier waarop iemand met bedreigende informatie omgaat, verklaren waarom sommige bedreigde politieke ambtsdragers niet alle details willen horen van de tegen hen geuite bedreiging en anderen juist wel. Tevens kan er sprake zijn van een verschil tussen de beveiligde persoon en diens partner wat betreft de behoefte aan informatie.

Medewerking van bedreigde personen en organisaties bij de uitvoering van maatregelen voor persoons- of objectbeveiliging is essentieel. Het is van substantieel belang voor de beveiliging van een bedreigde persoon dat deze de benodigde informatie verschaft. In de praktijk werken personen niet altijd volledig mee aan hun eigen beveiliging. Soms weigert een bedreigd persoon bepaalde beveiligingsmaatregelen of verstrekt hij niet de noodzakelijke informatie. In het algemeen is het niet mogelijk bedreigde personen beveiliging op te leggen.

Weigering of beperkte medewerking leidt er toe dat de overheid minder goed haar (aanvullende) verantwoordelijkheid kan nemen. Dergelijke gevallen worden schriftelijk vastgelegd. Voor personen die worden benoemd of aangesteld in een functie die valt onder categorie I of II van de limitatieve lijst, is het streven met deze personen voor hun aantreden bindende afspraken te maken over het, in voorkomend geval, meewerken aan de eigen beveiliging. (TK 2005-2006, 28 974, nr. 5)

De essentie van persoons- en objectbeveiliging is dat er bepaalde beveiligingsmaatregelen moeten worden genomen omdat sprake is van dreiging en risico. Uitgangspunt daarbij is dat een beveiligde persoon - binnen de beperkingen van de beveiliging - zijn privé- en maatschappelijke activiteiten moet kunnen voortzetten en een zo normaal mogelijk leven moet kunnen leiden. Beveiligingsdeskundigen beoordelen welke beveiligingsmaatregelen noodzakelijk zijn, dit is uitdrukkelijk geen onderwerp van onderhandeling. Indien mogelijk wordt de keuze van het beveiligingspakket van te voren besproken met de bedreigde persoon. Vanzelfsprekend zijn de persoonlijke wensen en veiligheidseisen niet altijd verenigbaar. Bij een hoog dreigingsniveau is een beperking van de privacy niet altijd te voorkomen. (TK 2005-2006, 28 974, nr. 5).

9. PROCESSEN IN DE INTERACTIE TUSSEN BEVEILIGDE EN BEVEILIGERS

In de beveiligingssituatie heeft de beveiligde persoon voornamelijk te maken met een beperkte groep mensen om zich heen, de beveiligers. Doordat de beveiligers bij permanente persoonsbeveiliging vrijwel voortdurend in de nabijheid van de beveiligde aanwezig zijn, kunnen er processen optreden die zich ook voordoen onder andere beperkende omstandigheden. Achtereenvolgens wordt aandacht besteed aan een aantal voor de beveiligingssituatie relevante fenomenen, te weten hechtingsprocessen, het Stockholm syndroom en groepsdynamische processen.

9.1 Hechtingspatronen

Mensen zijn voor hun bestaan in hoge mate afhankelijk van elkaar. Vrijwel iedereen maakt in de verschillende stadia van zijn leven deel uit van een aantal verbanden met anderen. Dit betreft het gezin, een relatie met een partner, een klas, een vriendenkring, familie, het team op het werk, etc. Kenmerkend voor al deze verbanden is dat ze wederzijds optreden en dat ze met een dienstenuitwisseling gepaard gaan. Het gedrag over en weer en de verwachtingen over elkaar worden tot op zekere hoogte voorspelbaar. Behalve deze functionele aspecten ontstaat er ook een gevoel van verbondenheid dat als hechting wordt aangeduid. Hechting is dus een fundamentele menselijke behoefte en helpt een groot deel van het interpersoonlijke gedrag te begrijpen (Baumeister & Leary, 1995). Sociale hechtingspatronen worden onder vele condities gevormd en men verzet zich vaak tegen het verbreken van bestaande banden. Volgens Baumeister en Leary heeft hechting positieve effecten op emotionele patronen en cognitieve processen, terwijl een gebrek aan hechting negatieve gevolgen heeft voor de gezondheid en het welzijn. Mawson (2005) stelt dat de typische respons op een veelheid aan fysieke dreigingen niet de klassieke 'fight or flight' response is, maar het opzoeken van de nabijheid van bekende personen of plaatsen, al houdt dit in dat men in de buurt komt van of blijft in een gevaarlijke situatie. In zijn visie veroorzaakt het gescheiden worden van een hechtingsfiguur meer stress dan het fysieke gevaar zelf. Scheiding van of het verlies van bekende personen en de vertrouwde omgeving heeft aanzienlijke negatieve effecten op de mentale en lichamelijke gezondheid. Alleen zijn in een onbekende omgeving of met vreemden verhoogt de stressrespons. Zowel de perceptie van gevaar als de reactie erop worden verminderd door de aanwezigheid van hechtingsfiguren. Mensen hebben dan ook een grote behoefte aan het herstellen van het vertrouwde temidden van het onbekende (Bowlby 1969; 1973; 1980; Sullivan, 1953; Rank, 1929/1973).

Bowlby, de grondlegger van de hechtingstheorie, stelt dat iemand de nabijheid wil behouden tot hechtingsfiguren die veiligheid verschaffen. Hechtingsgedrag wordt toegeschreven aan een adaptief aangeboren gedragspatroon. Kinderen zijn beter beschermd tegen gevaar als zij zich in de nabijheid bevinden van volwassenen die vertrouwd zijn en meer vaardigheden in huis hebben om zich te verdedigen tegen gevaar. Het gevoel van veiligheid maakt dat zij autonoom kunnen functioneren en andere belangrijke doelen kunnen nastreven, zoals exploratie,

vriendschappen en relaties. Dit gedragspatroon speelt als eerste in de kindertijd, maar blijft gedurende het hele leven voortduren en behoudt zijn functie in de relaties die iemand aangaat als volwassene.

Hechting speelt ook een belangrijke rol in de meest recente versie van de Terror Management Theorie (TMT, Greenberg, Pyszczynski, & Solomon, 1986) waarin wordt uitgegaan van een driedelig veiligheidssysteem (Hart, Shaver, & Goldenberg, 2005). Mensen streven over het algemeen naar een gevoel van veiligheid als tegenwicht voor de onvermijdelijke angst voor sterfelijkheid ('terror management'). Drie manieren om dit gevoel van veiligheid in stand te houden zijn hechting, zelfwaardering en een cultureel wereldbeeld. Een kind zoekt snel steun bij een hechtingsfiguur als het bedreigd wordt of geconfronteerd wordt met bedreigende omstandigheden (donker, vreemde dingen en pijn). In eerste instantie is de ouder het eerste toevluchtsoord bij onrust en kwetsbaarheid, maar later leert het kind wat gewaardeerd en niet gewaardeerd wordt door de ouders en zo vormt het zich een cultureel wereldbeeld. Iemand's persoonlijke zelfwaardering wordt eerst in belangrijke mate opgebouwd door de waardering en de zorg van de ouders. Later maakt het kind deel uit van de grotere sociale wereld en dient het culturele wereldbeeld als een bron van veiligheid en zelfwaardering, een 'caregiver by proxy'. Het wereldbeeld houdt in dat de wereld relatief voorspelbaar is en dat men in de wereld een waardevolle plek kan innemen. Als een van de drie componenten van het veiligheidssysteem wordt bedreigd, wordt geprobeerd de angst op te heffen door een verdedigende reactie van de bedreigde component en de andere componenten.

Hoe het hechtingssysteem werkt, wordt gemodereerd door verschillen in de persoonlijke hechtingsstijl van mensen (Hart et al., 2005). Er zijn twee dimensies waarop mensen kunnen variëren: hechtingsgerelateerde angst en vermijding (Bartholomew, 1990). Er kunnen vier verschillende hechtingsstijlen worden geïdentificeerd: veilig gehecht (weinig angst en weinig vermijding), angstig gehecht (veel angst en veel vermijding), vermijgend gehecht (weinig angst en veel vermijding) en zorgelijk gehecht (veel angst en weinig vermijding). Volgens de meest recente versie van de Terror Management Theorie zorgt hechtingsgerelateerde angst voor een overmatige activatie van het hechtingssysteem en overmatig vertrouwen op anderen ('merging'; Mikulincer & Shaver, 2003). Dit zou zich kunnen uiten in het opzoeken van de nabijheid van een hechtingsfiguur en het verdedigen van een collectief wereldbeeld bij een bedreiging van de veiligheid. Hechtingsgerelateerde vermijding zou volgens Mikulincer en Shaver juist een deactivatie van het hechtingssysteem en een overmatige nadruk op autonomie ('emerging') tot gevolg hebben. Mensen zouden dan eerder neigen naar agressie en het verdedigen van de zelfwaardering als de veiligheid wordt bedreigd. In het onderzoek van Hart en collega's bleek dat dreigingen gericht op de hechting een reactie van het wereldbeeld genereren bij angstig gehechte personen en een reactie van zelfwaardering oproepen bij met name personen met een angstig-vermijdende hechtingsstijl. Dreigingen gericht op het wereldbeeld en de zelfwaardering veroorzaakten een toename in het zoeken van nabijheid van een hechtingsfiguur bij angstige personen en vermijding van nabijheid bij afwerende personen.

Toegepast op de beveiligingssituatie houdt de 'terror management' theorie in dat een persoon die bedreigd wordt verschillende reacties kan vertonen in het contact met de beveiligers. De reactie van de persoon in kwestie is afhankelijk van de hechtingsstijl die iemand heeft ontwikkeld in de jeugd. Als iemand een angstige hechtingsstijl heeft meegekregen in de jeugd, zal men sneller geneigd zijn tot hechting aan een beperkt aantal beveiligers en het zich overleveren aan de beveiligers. Als de persoon een vermijdende hechtingsstijl heeft ontwikkeld in de jeugd, zal hij of zij juist meer geneigd zijn om zich af te zetten tegen en te distantiëren van de beveiligers. Een interessant aspect van de theorie is ook dat de wetenschap dat men zal overlijden voor een mens ook een enorme drijfveer vormt om als het ware iets te doen om herinnerd te worden. Daardoor zou men denkbeeldig de grens van de eigen dood kunnen overschrijden. Voorbeelden daarvan zijn de wens om kinderen te hebben, iets voor anderen gedaan te hebben dat betekenisvol is, een boek te schrijven dat later nog gelezen kan worden, een schilderij te maken, enz. Voor politici speelt dit in sterke mate omdat zij in principe graag een groot belang vertegenwoordigen voor de gemeenschap. Levensbedreiging van een politicus kan dus stuiten op deze denkbeeldige wens om de eigen dood te overstijgen. Het kan daarom leiden tot een sterke devaluatie van wat men doet. 'Als ik dood moet, dan heeft dit alles geen zin gehad'. Maar het kan ook een versterkend effect hebben, namelijk 'ik laat me dit niet afpakken' en 'het benadrukt hoe belangrijk de zaak is waar ik voor sta'. De theorie verduidelijkt hoe een bedreiging van de veiligheid kan leiden tot een sterkere overtuiging in de strijd om bepaalde politieke onderwerpen. Iemand kan zichzelf door een bedreiging van de veiligheid een belangrijkere rol gaan toedichten en sterker overtuigd raken van het belang van bepaalde onderwerpen.

9.2 Het Stockholm syndroom

Als we kijken hoe het Stockholm syndroom (zie paragraaf 6.5) vertaald kan worden van de gijzelingssituatie naar de beveiligingssituatie valt op dat er bij beveiliging geen sprake van traumatische ervaringen als vernedering en mishandeling, maar vaak wel van potentieel traumatische (doods)dreigingen. Uitgaande van de beveiligingssituatie bij hoge dreiging (met name in een safehouse) zijn verdere overeenkomsten tussen beide situaties de isolatie, de deprivatie, de psychologische druk en de ongelijkheid in rolverdeling waarbij de beveiligde persoon in een bepaalde mate afhankelijk is van de beveiligers. Deze beperkingen die de beveiligingssituatie kenmerken kunnen leiden tot het ontstaan van een te vertrouwelijke relatie tussen de beveiligde persoon en bepaalde beveiligers. Het professionele karakter van de relatie tussen beveiligde en beveiliger kan daardoor onder druk komen te staan.

9.3 Groepsprocessen

De bedreigde persoon behoort zelf tot een aantal groepen. Voor politici zijn dit bijvoorbeeld collega-bestuurders/ministers, collega fractieleden, maar ook de groep die de bedreigde persoon dagelijks omgeeft zoals medewerkers en secretaresses. Deze anderen zullen ook schrikken van de bedreiging en van alle maatregelen die dit tot gevolg heeft. Het gewone dagelijkse contact kan er zeer door ontregeld worden. Maar ook medewerkers kunnen gaan

beseffen dat zij eventueel medeslachtoffer bij een aanslag zouden kunnen worden. Daardoor kunnen zij zich gaan afvragen of de beveiliging wel voldoende is, ook gelet op hun eigen belangen. Dit kan ook tot gevolg hebben dat anderen het dagelijks contact gaan mijden of minimaliseren. Ook de reacties van meelevens als 'wat erg voor u' en 'ik vind dit vreselijk' of 'hoe durven ze' etc. kunnen diverse effecten hebben. Medelevens kan naast positieve effecten van niet aan je lot overgeleverd voelen ook de angst bij de bedreigde persoon juist verhogen. Anderen zijn ook genoodzaakt om zich aan de beveiligingssituatie aan te passen. Een kenmerk van groepen is dat reacties binnen een groep gewoonlijk divers zijn. Sommige naasten kunnen het voor de bedreigde persoon opnemen, terwijl anderen vinden dat hij of zij het ook heeft 'uitgelokt' bijvoorbeeld door bepaalde uitingen. Uiteraard leidt dit tot verdeeldheid binnen een groep. Het is logisch dat 'groepsleden', die door de bedreigde persoon 'geliefd' waren meer loyaliteit zullen tonen dan personen die minder gewaardeerd werden en mogelijk de andere kant zullen kiezen. Ook de veiligheid binnen een groep kan hierdoor aanzienlijk worden aangetast en het kan tot conflicten en onderling wantrouwen leiden.

Vergelijkbare fenomenen doen zich voor in andere groepen waar de bedreigde persoon toe behoort. Voorbeelden hiervan zijn de relatie met de eigen partner, het gezin, de familie, vrienden en kennissen en burens. Hier zien we dezelfde splitsingsfenomenen. Er wordt wel gezegd dat men juist onder risicosituaties 'zijn vrienden leert kennen'. Dit kan ook na afloop van de beveiliging verstoring doorwerken in verhoudingen die voorheen vertrouwd waren. In een relatie kan het gebeuren dat de partner meer angst vertoont dan de bedreigde zelf. Gebrek aan informatie, maar ook het feit dat de partner niet of minder beveiligd wordt, kan hier de oorzaak van zijn. Als kinderen in het geding raken doordat ook hun dagelijks leven door de beveiliging ingrijpend verstoord wordt, kunnen grote spanningen ontstaan. Aan de andere kant kan het ook zijn dat de dreiging juist een positief samenbindend effect heeft.

De beveiligers zelf vormen ook een groep, zowel afzonderlijk als met de bedreigde persoon en diens naasten. Hierin doen zich soortgelijke fenomenen voor. Er is uiteraard een wederzijdse afhankelijkheid ontstaan. Uitingen of gedrag van de betreffende persoon zijn aanleiding geworden voor een bedreiging. Hoewel dit zelden onderwerp van gesprek zal zijn, kunnen beveiligers dit de bedreigde persoon kwalijk nemen waardoor hun medeleven en betrokkenheid beïnvloed kunnen worden. Zeker wanneer tijdens de beveiliging de beveiligde 'olie op het vuur gooit', door uitspraken of bepaalde gedragingen, kan dit versterkt worden. De beveiligers kunnen impliciet ervaren dat de beveiligde ook hun leven 'moeiteloos' in de waagschaal stelt.

Tussen de bedreigde persoon, diens naasten en de beveiligers doen zich ook andere groepsfenomenen voor. De beveiligde en de beveiligers moeten met elkaar een vertrouwensrelatie ontwikkelen. De beveiligde moet zich, tot op zekere hoogte, overleveren aan de deskundigheid en het gedrag van de beveiligers. Zij zijn verantwoordelijk voor de veiligheid van de beveiligde. Die geeft daarmee een deel van zijn zelfstandigheid uit handen. Men moet opdrachten

uitvoeren zoals binnen blijven, naar een schuilplaats gaan, niet meer telefoneren of zelfs een pruik dragen. Twijfel bij de beveiligde over de zinvolheid van de opdrachten zal leiden tot ondermijning van het gezag van de beveiligers. Als 'tegenreactie' mag men verwachten dat de beveiligde - zeker omdat het steeds om personen met aanzien zal gaan - de beveiligers gaat behandelen als 'personeel'. Zaken die men zelf niet meer kan, bijvoorbeeld boodschappen doen, worden opgedragen aan de beveiligers. De beveiligde zal proberen diens eigen machtspositie in de gegeven situatie in stand te houden of te versterken.

In zulke 'groepen' van beveiligers en beveiligden doen zich zeker in de eerste fase ook 'onderhandelingen' voor. Vooral voor de beveiligde is het meestal een onbekende situatie. Men zoekt min of meer bewust uit hoe men met de beveiligers tot een goede relatie kan komen. De een is dan geneigd heel vriendelijk te zijn, belangstelling te tonen voor de beveiligde zelf en zal proberen bijvoorbeeld het verblijf in het huis van de beveiligde zo aangenaam mogelijk te maken. Een ander zal de beveiligde vooral ervaren als een indringer in diens privacy en het liefst hebben dat de beveiligde zich gedraagt als 'niet bestaand'. Dit kan er ook toe leiden dat de beveiligde en diens naasten een voorkeur gaan krijgen voor sommige beveiligers en dat anderen 'getolereerd' worden. Het spreekt voor zich dat al deze groepsprocessen de beveiliging intens beïnvloeden.

Wanneer zich feitelijk een aanslag voordoet, zullen deze groepsprocessen nog verder beïnvloed worden. In Nederland heeft tot op heden nog geen aanslag of een poging daartoe op een beveiligde persoon plaatsgevonden en is er dus nog geen ervaring opgedaan met een daadwerkelijke inzet van een beveiligingsteam. Door de beveiligers wordt tijdens trainingsdagen veelvuldig geoefend met crisissituaties. De stress en emoties die zich bij een echte aanslag voordoen en die zeer bepalend zijn voor de wijze van reageren, zijn in een trainingssituatie echter niet na te bootsen. Door deze stress en emoties kan een beveiligde in een echte crisissituatie heel anders reageren dan bij de trainingen en tijdens de normale dagelijkse werkzaamheden. Het kan zijn dat hij beter functioneert dan verwacht, maar het is ook mogelijk dat hij door de stress zijn taak niet goed uitvoert.

Het Ministerie van Defensie heeft inmiddels veel ervaring opgedaan met de grote verschillen die er kunnen zijn in het functioneren van militairen tijdens vredesomstandigheden en in crisissituaties in oorlogs- en missiegebieden. Indien een teamlid in een crisissituatie zijn taak niet adequaat en niet conform de instructies en procedures uitvoert, kan dit groot gevaar opleveren voor de andere teamleden. Na afloop is de kans dan ook erg groot dat de overige teamleden het vertrouwen in dit teamlid kwijt zijn en niet meer met hem/haar samen willen werken. Als de teamleden vinden dat de teamleider niet goed gefunctioneerd heeft en men niet van hem/haar op aan kan, zal deze persoon zeer waarschijnlijk niet meer als leider geaccepteerd worden. Voor een zo goed en veilig mogelijk functioneren in de toekomst is het dan ook van belang om na een inzet in een crisissituatie de groepsdynamiek te evalueren en eventuele problemen in het groepssysteem op te lossen.

Na een inzet bij een aanslag verdient het aanbeveling de volgende aspecten te evalueren:

- Is ieder teamlid zowel fysiek als mentaal weer operationeel inzetbaar?
- Vindt men dat ieder teamlid zijn taak volgens verwachting heeft uitgevoerd en kan men op elkaar vertrouwen bij een volgende inzet?
- Heeft de teamleider zijn/haar positie waargemaakt en is er voldoende vertrouwen in betrokkene voor de toekomst?
- Hoe vindt men dat het team als geheel gefunctioneerd heeft en moeten hier eventueel bijstellingen in plaatsvinden?
- Hoe heeft men de operationele ondersteuning van andere functionarissen en diensten ervaren?
- Hebben de procedures aan de verwachtingen voldaan of moeten er bijstellingen plaatsvinden?
- Is men tevreden over het materieel?
- Moet de training op bepaalde aspecten aangepast worden?

DEEL III

59	1. Interviews met beveiligde personen
64	2. Interviews met beveiligers
69	3. Internationale ervaringen met psychosociale effecten van dreiging en beveiliging

INTERVIEWS

(Zie ook de leeswijzer op pagina 13)

1. INTERVIEWS MET BEVEILIGDE PERSONEN

De bevindingen in dit hoofdstuk zijn gebaseerd op de persoonlijke gesprekken van de projectgroep met beveiligden en voormalig beveiligden en soms ook met hun partners. Uit deze gesprekken zijn thema's gedestilleerd die een belangrijke aanvulling vormen op hetgeen uit de literatuur bekend is of een bevestiging vormen van de literatuur. In totaal zijn 12 personen geïnterviewd. Het is belangrijk te beseffen dat personen divers en met verschillende behoeftes en verwachtingen reageren op de bedreiging en de beveiliging. De uitspraken zijn per thema geordend.

1.1 Behoeftes aan informatie over dreiging

De meeste geïnterviewde beveiligde personen hadden veel behoefte aan specifieke informatie over de dreiging. Relevante informatie kan grip op de situatie geven en het gevoel van controle en veiligheid vergroten. Vaak vernam men echter kleine stukjes informatie met het argument dat gevoelige informatie alleen toegankelijk is voor de inlichtingendiensten en voor de beveiligers. Beveiligden zouden graag over meer informatie beschikken over de dreiging wanneer er op- of afgeschaald wordt. Maar het is ook duidelijk dat een aantal mensen liever niet met details geconfronteerd wordt. Daarbij kan het gaan om de inhoud van dreigbrieven, e-mails, rapporten, dagverslagen, de personen die feitelijk de dreiging uiten of hoe de plannen eruit zien voor een aanslag.

Sommige beveiligden vinden dat je niet persé over alle beschikbare informatie hoeft te beschikken en soms wordt het als prettig ervaren dat de beslissingen over de maatregelen worden genomen buiten de beveiligde om. Hiervoor wordt als argument aangevoerd dat mensen die daar objectief en professioneel in staan het beste kunnen beoordelen wat de aanpak moet zijn in een specifieke situatie.

Overigens bestaat er verschil in de behoefte aan informatie ten tijde van de bedreiging en wanneer men terug kijkt naar toen men beveiligd werd. Vooral achteraf lijkt de behoefte aan informatie groter. Dit is te verwachten omdat men dan ook de beveiliging in zijn geheel evalueert en nabeschouwt.

1.2 Informatiebehoefte partner

Uit de interviews blijkt dat de partners van beveiligde personen beduidend slechter geïnformeerd zijn over de bedreiging en over de te nemen maatregelen dan de beveiligde persoon zelf. Vaak komt het onverwacht over de partner heen. Dit kan ook spanning geven in een relatie. Naasten willen daarom graag snel voldoende ingelicht worden en vragen kunnen stellen over de situatie. Ook wil men betrokken worden bij het intakegesprek dat met de beveiligde wordt gevoerd. Het gaat daarbij in wisselende mate om zowel het technische

gedeelte als over de betekenis van dreiging en risico. Ervaringen waarbij naasten bij de intake-gesprekken aanwezig waren, werden positief beoordeeld. Omgekeerd bleek dat sommige partners minder behoefte aan gedetailleerde informatie hebben dan de beveiligde zelf.

1.3 Reactiepatronen en coping

Er zijn in de interviews verschillende patronen zichtbaar geworden in hoe geïnterviewden omgaan met de beveiliging. Zo lieten beveiligden reacties zien die passen binnen emotie-gerichte coping, coping gericht op het verkrijgen van controle en defensieve coping.

Een veelheid van patronen werd hier zichtbaar. Het aangaan van sociaal steunende relaties met beveiligers is een voorbeeld van emotiegerichte coping. Door zich te hechten aan enkele beveiligers werd meer veiligheid en controle ervaren. Een voorbeeld van instrumentele of probleemgerichte coping was het zich opstellen boven de beveiligers om op die manier controle te verkrijgen. In dit scenario uitten de beveiligden duidelijke ideeën over hoe beveiliging eruit moest zien. Beveiligden zeggen dan dat ze het idee hebben dat de beveiligers niet deskundig genoeg zijn.

Een meer defensieve manier van omgaan met de situatie werd ook aangetroffen. In het begin lijkt de situatie voor de betrokkenen dan heel onwerkelijk. Men reageert alsof het niet echt gebeurt. Men stelt zich in eerste instantie zeer afhankelijk op naar de beveiligers toe, levert zich over aan de beveiliging en vertrouwt op hun deskundigheid. Naarmate de beveiliging langer duurt, treedt soms verzet op tegen deze afhankelijke positie en kan dit leiden tot agerend gedrag, zoals proberen zich op willekeurige momenten aan de beveiliging te onttrekken. Meerdere vormen van interfererend gedrag werden in de interviews gerapporteerd. In de interviews werd ook steeds gewenning aan de situatie vastgesteld waarbij de realiteit van de situatie duidelijk was doorgedrongen.

1.4 Aanleidingen en 'triggers' voor klachten

Beginfase

Het in de beveiliging komen is een thema dat regelmatig terugkomt als aanleiding voor het optreden van psychische klachten. De bedreiging op zich wordt niet zozeer aangeduid als veroorzaker van klachten als wel de plotselinge mededeling dat beveiliging noodzakelijk is. Vooral wanneer er feitelijk mensen komen om de beveiliging op te zetten en regelen, kunnen er klachten ontstaan. De beveiligingsmaatregelen die genomen worden, vormen dan het bewijs dat het gevaar wel reëel moet zijn. Het onverwachte verschijnen van mensen van de DKDB in de privé-sfeer wordt vaak als een ongevroegde intrusie ervaren. Wanneer de bedreiging vooral op de persoon is gericht en minder op de functie, ontstaan klachten sneller.

Middenfase

Tijdens de middenfase van de beveiligingsperiode hebben de meeste beveiligden voldoende draagkracht en wordt het functioneren in de werksituatie minder gehinderd. De indruk verkregen

uit de interviews is dat men, naar het lijkt, vanuit een overlevingsdrang nog harder gaat werken. De gewenning gaat geregeld gepaard met een toegenomen positieve zelfperceptie. Beveiligden gaan dan ook voordelen van de beveiliging inzien, zoals het te allen tijde beschikbaar hebben van een chauffeur of het ontlenen van een zekere status aan de beveiliging. Aan de andere kant kunnen beveiligden in deze fase ook een grote ontregeling van hun dagelijks bestaan ervaren, met name als zij in gezinsverband leven. Ook de bezorgdheid van ouders, andere familieleden en vrienden kan een bron van spanning vormen. Het regelmatig verhuizen naar een andere locatie en het ontberen van het gemak van eigen spullen en voldoende kleren wordt als uitermate stressvol ervaren.

Eindfase: afbouw en beëindiging

De afbouw van de beveiliging en de fase nadat de beveiliging is beëindigd wordt als het meest belastend ervaren door veel beveiligden. De afbouw van de beveiliging zorgt er geregeld voor dat beveiligden zich afvragen of de dreiging daadwerkelijk afgenomen is. Doordat ze weer zonder beveiligers moeten leven, treden angstreacties weer op. Deze zijn soms van tijdelijke aard, maar ze kunnen ook blijven voortduren. Ook toegenomen achterdocht wordt genoemd. Bij sommigen ontstaan dan juist klachten die behoren tot de posttraumatische stress-stoornis. Hulpverlening kan dan noodzakelijk zijn. Aan de andere kant kan de snelle afbouw van de beveiliging twijfels oproepen of de dreiging wel zo hoog was en of alle beveiliging wel nodig is geweest.

1.5 Aard van de klachten

Verskillende beveiligden geven aan dat zij klachten hebben ontwikkeld naar aanleiding van de bedreiging en/of beveiliging. Er worden verschillende soorten klachten genoemd, die deels gelijkenis vertonen met de klachten van de posttraumatische stress-stoornis. Het gaat vaak om verhoogde alertheid en soms schrikachtigheid. De slaap wordt vaak ontregeld door inslaapproblemen, niet goed kunnen slapen, licht slapen en nachtmerries. Concentratieproblemen worden vaak genoemd gepaard gaande aan een ongebruikelijke vergeetachtigheid. Daarnaast geven verschillende beveiligden aan dat zij momenten hebben gekend waarop de situatie leidde tot somberheid of in ieder geval tot het zich minder vrolijk voelen dan normaal. Lichamelijke klachten die worden genoemd door verschillende beveiligden zijn spanning, vermoeidheid en rugklachten. Ook panieklachten zoals hyperventilatie, hartkloppingen en transpireren kwamen voor. Sommige beveiligden schrijven deze klachten mede toe aan het harde werken.

1.6 Verharding versus voorzichtigheid in taakuitoefening

Uit de interviews komen verschillende reactiepatronen naar voren wat betreft de houding waarmee de beveiligde zijn of haar taak uitoefent. Men wil zich niet klein laten krijgen door de bedreigingen en beveiliging. De overtuiging van het belang van het werk en de noodzaak ervan kan juist toenemen door de bedreigingen. Ook kan de neiging ontstaan er juist een schepje bovenop te doen bij het uiten van een mening over een bepaalde zaak. Het kan

echter ook juist leiden tot het betrachten van meer voorzichtigheid bij gevoelige thema's. Uiteraard kan dit doorwerken in de vorm van schuldgevoelens vanwege een zekere mate van vermijding.

1.7 Verandering van opvattingen over het leven

Geregeld werd aangegeven dat de situatie van dreiging en beveiliging invloed heeft op opvattingen over het leven. Men voelt zich over het algemeen minder veilig en veel meer alert op gevaar. Berichten in de media over uitgelekte details omtrent de beveiligingsprocedures of verblijfflocaties versterken het gevoel van onveiligheid. Soms is ook het vertrouwen in de mensheid beïnvloed. De waarde die men zelf toekent aan de eigen vaak belangrijke functie kan ingrijpend veranderen in zowel positieve als negatieve richting.

1.8 Sociale steun en contact met 'ervaringsdeskundigen'

Beveiligden zijn het erover eens dat het leven met beveiliging een vermindering van hun sociale contacten met zich meebrengt. Soms komen vrienden de beveiligde liever niet meer opzoeken omdat zij bang zijn om zelf gevaar te lopen of het doelwit van bedreiging te worden. Omgekeerd bezoeken beveiligden hun familieleden minder vaak dan zij onder andere omstandigheden gedaan zouden hebben. Bij een verblijf in een safehouse heeft de beveiligde persoon daarnaast weinig contact met collega's en weet de persoon minder over hetgeen er in de werksfeer speelt. Collega's aarzelen soms om contact op te nemen of ze weten niet hoe ze dit moeten doen. Verschillende beveiligden opperen dan ook de mogelijkheid om met collega's te praten die in dezelfde situatie zitten. Sommige beveiligden gaan zelf op zoek naar mogelijkheden om te praten met mensen die zich in een soortgelijke situatie bevinden. Zij zijn positief over deze gesprekken. Ook de partners van beveiligde personen hebben behoefte aan contact met partners van anderen die beveiligd worden of werden. Ook wordt door een aantal geïnterviewden aangegeven zelf bereid te zijn om met iemand in een soortgelijke situatie te praten, mocht daar behoefte aan zijn.

1.9 Afstemming landelijk en lokaal niveau

Geïnterviewden geven naar aanleiding van concrete ervaringen aan dat de afstemming van de maatregelen op landelijk en lokaal niveau voor verbetering vatbaar is.

1.10 Coördinatie van de maatregelen

Uit de interviews komt naar voren dat beveiligden en hun naasten geconfronteerd worden met het feit dat allerlei maatregelen apart geregeld worden en dat er geen centrale persoon is die de coördinatie hiervan op zich neemt. Beveiligden melden bijvoorbeeld dat zij soms heel onverwacht te maken kregen met verbouwingen en aanpassingen aan de leefomgeving. Dit gebeurde zonder overleg vooraf over de aard van de aanpassingen of het tijdstip waarop de werkzaamheden verricht zouden worden. Beveiligden hebben een grote behoefte aan een centraal aanspreekpunt ('case-management') voor allerlei zaken omtrent de beveiligingsmaatregelen.

1.11 Verblijf in een safehouse

Beveiligden merken op dat de opvangsituatie in een safehouse te zeer wordt bekeken vanuit het oogpunt van de veiligheid van de beveiligde en de uitvoerbaarheid van de benodigde maatregelen, en dat er te weinig aandacht is voor een enigszins aangename leef- en werk-omgeving. Genoemd worden het ontbreken van direct daglicht, weinig aandacht voor praktische voorzieningen (bijvoorbeeld een wasmachine en een keuken) en ook een ongezellige inrichting. Verder ontbreken soms voor de werksituatie belangrijke voorzieningen zoals een computer, internet, kranten en de mogelijkheid om te telefoneren. Dit kan het functioneren van de beveiligde persoon negatief beïnvloeden. Sommige beveiligden zijn van mening dat de aanwezigheid van meer vrouwelijke beveiligers zou resulteren in meer aandacht voor dergelijke aspecten.

1.12 Psychosociale advisering

Beveiligden ervaren vaak een drempel om gebruik te maken van de kennis van psychologen en psychiaters, die voor hen van nut kan zijn in de situatie van beveiliging. Contact met andere ambtsdragers die reeds ervaring hebben met dergelijke beveiligingsmaatregelen vormt een belangrijke mogelijkheid om kennis en ervaring uit te wisselen. Bovendien kan dit helpen de drempel voor een adviesgesprek met een deskundige te verlagen. Beveiligden benadrukken dat de beveiliging niet hoeft te leiden tot psychosociale problemen, maar het heeft wel een psychosociaal effect. De beveiligden geven dan ook aan dat het nuttig is om standaard tenminste één adviesgesprek met een deskundige in te plannen aan het begin van de beveiliging.

2. INTERVIEWS MET BEVEILIGERS

De onderstaande bevindingen zijn gebaseerd op de gesprekken die de projectgroep voerde met beveiligers die werkzaam zijn bij de Dienst Diplomatieke Beveiliging van de DKDB. De geïnterviewde beveiligers hebben diverse functies (beveiliger, verantwoordelijk beveiligingsbeambte, coördinator). De werkervaring van de beveiligers bij de DKDB of een voorloper daarvan loopt van enkele maanden tot twintig jaar. De voor dit onderzoek relevante thema's die naar voren kwamen tijdens de gesprekken, worden hieronder toegelicht. De uitspraken zijn op deze manier geordend zodat zij niet te herleiden zijn tot de persoon.

2.1 Attitude van de beveiligers t.a.v. het werk

De beveiligers zijn van mening dat zij een belangrijke taak hebben en tonen een betrokken houding ten aanzien van het werk. Een aantal beveiligers geeft aan dat hun aanwezigheid soms misschien een aanslag voorkomt. Een aantal beveiligers heeft het idee dat bij de Dienst Diplomatieke Beveiliging het risico voor henzelf minder groot is in vergelijking met het werk bij de politie. Onder meer door de voorverkenningen is het werk meer voorspelbaar en is er minder kans op onverwachte situaties. Tot nu toe is er nooit sprake geweest van een levensbedreigend incident bij te beveiligen personen. Risicovolle situaties zijn slechts sporadisch voorgekomen volgens de geïnterviewde beveiligers.

De partner van de beveiliger sluit zich in sommige gevallen inhoudelijk af voor het werk van de beveiliger, terwijl de partner in andere gevallen wel enige informatie wil. Sommige beveiligers zeggen dat hun partner zich soms wel zorgen maakt om hen. De beveiligers vertellen hun partner over het algemeen weinig over de inzet die ze doen en voelen ook niet de behoefte om er thuis uitgebreid over te praten. De geïnterviewde beveiligers hebben met hun partner gesproken over de keuze voor dit beroep en zij staan erachter. De geheimhouding en de onregelmatige werktijden vormen voor de partner geen probleem.

Beveiligers verschillen van mening over de mogelijkheid om een sociaal leven naast het werk te hebben. Het blijkt voor beveiligers makkelijker te zijn om sociale activiteiten met het werk te combineren als ze een coördinerende functie hebben. Als men alleen uitvoerend werk doet, is dit lastiger. Volgens de beveiligers heeft dit te maken met het feit dat het werk als coördinator wat geregelder en minder onverwacht is. Het feit dat de beveiligers minder mogelijkheden hebben voor een sociaal leven wordt ruimschoots gecompenseerd door het interessante en spannende karakter van het werk.

2.2 Informatievoorziening m.b.t. dreiging en maatregelen

De EBB levert een beveiligingsmatrix aan waarin staat welke maatregelen er worden genomen op basis van welke dreiging. De DKDB heeft daarnaast wel de mogelijkheid om zelf extra maatregelen te nemen als dit noodzakelijk geacht wordt en doet dit ook regelmatig. Voor een dienst is er een briefing voor de beveiligers, waarin nieuwe informatie wordt gegeven die

relevant is voor de beveiligingssituatie. De informatie die de beveiligers krijgen over de dreiging, de procedures, de routes en de locaties is ook te vinden in een map die de beveiligers kunnen inzien.

Een groot aantal van de geïnterviewde beveiligers is matig tot zeer ontevreden over de wijze van verstrekking van de aan de dreiging gerelateerde informatie. Zij zijn van mening dat zij niet alle informatie die voorhanden is ook daadwerkelijk krijgen om hun werk naar behoren te kunnen uitvoeren.

2.3 Reactie op potentieel gevaarlijke situaties

Sommige beveiligers hebben situaties meegemaakt waarin zij de inschatting maakten dat die potentieel gevaarlijk konden zijn voor de te beveiligen persoon. De verantwoordelijk beveiligingsbeambte (VBA) heeft een duidelijke eigen verantwoordelijkheid om de mate van gevaar in zo'n situatie in te schatten. De beveiligers kunnen dan acuut ingrijpen en de te beveiligen persoon met spoed uit een dergelijke situatie verwijderen. Als een activiteit op voorhand al als potentieel gevaarlijk wordt ingeschat met het oog op hoge dreiging, is het aan de VBA om de beslissing te nemen of dit doorgaat. In situaties waarin de te beveiligen persoon heftig reageert op een beslissing, is het de taak van de beveiliger om ervoor te zorgen dat de rust bewaard wordt en de maatregelen toch kunnen worden uitgevoerd.

De reactie op kritieke situaties wordt door de beveiligers geoefend tijdens trainingsdagen. Onder de beveiligers bestaat verschil van mening over de vraag of er concreet geoefend dient te worden met te beveiligen personen zelf. Een aantal beveiligers vindt het een goed idee om dit wel te doen omdat de persoon dan adequater zal kunnen reageren als er daadwerkelijk een kritieke situatie ontstaat. Anderen denken dat oefening met de persoon zelf bepaalde procedures naar buiten zou kunnen brengen of dat dit gevoelens van onveiligheid bij te beveiligen personen zou kunnen versterken. In een aantal landen is er al sprake van oefening met de te beveiligen persoon. Wellicht vormen observatie van de reacties tijdens een trainingsdag of filmmateriaal ook goede manieren om te beveiligen personen te informeren.

2.4 Werken in teamverband

Binnen de meeste teams rondom een te beveiligen persoon vinden veel personele wisselingen plaats. Veel van de geïnterviewde beveiligers zijn van mening dat de kwaliteit van de beveiliging omhoog zou gaan als er minder vaak gewisseld zou worden. De beveiligers kunnen zich dan meer richten op relevante waarnemingen voor een bepaalde beveiligde. Diverse te beveiligen personen geven bij de beveiligers aan dat zij het prettiger zouden vinden als er minder verschillende VBA's ingezet zouden worden. Dit zou de communicatie vergemakkelijken voor te beveiligen personen. Verschillende beveiligers geven overigens aan dat zij de opdeling van diensten in een ochtend/middag- en een middag/avonddienst geen goede zaak vinden. Daardoor kan echter ook informatieverlies optreden. Zij zouden liever langere diensten draaien opdat er dan geen belangrijke waarnemingen verloren gaan.

Irritaties tussen de beveiligers hebben te maken met onder andere de beveiligingsprocedures of de omgang met de te beveiligen persoon. Meningsverschillen over beveiligingsprocedures worden kortgesloten en de eindverantwoordelijke bepaalt de procedure. Een tijd lang waren er ook irritaties tussen de DKDB'ers met een politie-opleiding en de DKDB'ers met een defensie-opleiding. Toen men beveiligers onder het defensiepersoneel wierf, was er sprake van een verschil in salariering en een cultuurverschil. Momenteel speelt dit volgens diverse beveiligers niet meer zo sterk. Tenslotte kunnen de beveiligers zich ook ergeren als een collega-beveiliger niet openstaat voor kritiek of sociaal niet zo vaardig is.

Een ander punt dat tijdens de interviews regelmatig genoemd wordt, is de aanwezigheid van vrouwen in het team. Op dit moment zijn er te weinig vrouwen werkzaam bij de DKDB. Diverse geïnterviewde beveiligers geven aan dat de aanwezigheid van meer vrouwen het beveiligingswerk zou vergemakkelijken. Als er een vrouw aanwezig is in het team, valt de aanwezigheid van de beveiligers minder op.

2.5 Kwaliteit van het materieel

Een aantal beveiligers vindt dat zij over matige middelen beschikken om hun werk te kunnen doen. Wat betreft de wapens, de kogelwerende vesten, de oortjes, de voertuigen en de brancherichtlijn zouden er volgens diverse beveiligers verbeteringen aangebracht kunnen worden die de kwaliteit van de beveiliging kunnen verhogen.

2.6 Interactie met en medewerking van te beveiligen personen

Over het algemeen kunnen de beveiligers goed met de te beveiligen personen overweg. Lastige situaties ontstaan volgens de geïnterviewde beveiligers als de te beveiligen persoon geen respect heeft voor de beveiligers of als de te beveiligen persoon niet (duidelijk) communiceert met de beveiligers. De beveiligers vinden het niet acceptabel als de te beveiligen persoon achter hun rug om contact opneemt met de Eenheid Bewaken en Beveiligen van de NCTb. Soms proberen te beveiligen personen zich actief te onttrekken aan de beveiliging, wat de verantwoordelijke beveiligers in een lastig parket brengt. Sommige beveiligers proberen hun communicatiestijl af te stemmen op de houding van de te beveiligen persoon, bijvoorbeeld door ad rem te reageren.

Ook ontstaat er een lastige situatie als de te beveiligen persoon de beveiliger vraagt om dingen te doen die strict genomen niet binnen het takenpakket vallen, zoals het doen van een boodschap. Volgens diverse beveiligers is het belangrijk om duidelijke grenzen te hanteren. Zowel de beveiligers zelf als de te beveiligen personen moeten helderheid hebben ten aanzien van wat wel en niet binnen het takenpakket van de beveiliger valt. Andere beveiligers doen soms taken die niet direct binnen het takenpakket vallen vanuit een klantgerichte houding of omdat het de veiligheid van de persoon bevordert.

Beveiligers zien soms dat de dreiging toeneemt als de te beveiligen persoon bepaalde uitspraken doet over de beveiligingsprocedures, zoals het bekend maken van het safehouse-adres waar

men zich bevindt. Sommige beveiligers kiezen ervoor om de consequenties daarvan bespreekbaar te maken. Het beveiligingsconcept wordt daarop aangepast.

Beveiligers zullen het niet altijd eens zijn met de opvattingen of de politieke voorkeur van de beveiligde. Ook kunnen afspraken of gedrag van een beveiligde de kans op een aanslag vergroten en daarmee ook de veiligheidsrisico's van de beveiligers doen toenemen. Volgens de beveiligers is dit niet van invloed op de kwaliteit van hun inzet.

2.7 Afstand en nabijheid in de interactie met te beveiligen personen

Te beveiligen personen hebben hun persoonlijke voorkeuren wat betreft afstand en nabijheid. Sommigen stellen het op prijs als de beveiligers dichtbij staan, terwijl anderen het juist vervelend vinden als iemand te dichtbij komt. Ook komt het voor dat beveiligden voorkeuren uiten voor bepaalde beveiligers, die soms ook kenbaar worden gemaakt aan de DKDB.

Naar de mening van geïnterviewden is ook de grens in de (persoonlijke) omgang met te beveiligen personen soms erg klein en levert dit soms duidelijke dilemma's op voor de beveiligers maar ook voor de beveiligden. De scheiding tussen werk en privé wordt hierdoor soms flinterdun en roept soms vragen op.

De geïnterviewde beveiligers zijn van mening dat de beveiligingsmaatregelen inbreuk maken op de privacy van te beveiligen personen en vinden dat ze zich wat dat betreft af en toe in moeilijke situaties bevinden. Dit betreft het aanhoren van gesprekken die duidelijk een privé karakter hebben, maar ook het bijwonen van bijvoorbeeld een begrafenis.

2.8 Reacties bij langdurige beveiliging

Als er sprake is van langdurige beveiliging, kunnen er volgens de beveiligers een aantal reacties optreden. Bij sommige te beveiligen personen nemen zij gewenning waar en merken ze dat de persoon er makkelijker mee omgaat. Anderen worden echter ook scherper en kaarten sneller zaken aan. Afhankelijk van het niveau van de dreiging kan vermoeidheid merkbaar worden bij langdurig beveiligde personen. De onbekendheid van de duur van de beveiliging kan daarbij stressverhogend werken. Ook stress rondom zaken in het privé-leven kan haar tol eisen in het leven van langdurig beveiligden.

2.9 Afbouw van de beveiliging

Net zoals bij de start van de maatregelen bepaalt de EBB ook wanneer en hoe de afbouw plaatsvindt. Te beveiligen personen hebben soms moeite met de beëindiging van de beveiliging en kunnen zich onveilig voelen zonder de beveiligers. Soms wordt er zeer snel afgebouwd. Dit kan vragen oproepen bij de te beveiligen persoon. De afbouw zou dan beter gradueel kunnen plaatsvinden en er zou meer aandacht besteed kunnen worden aan uitleg over de beslissing. Anderen hebben er geen moeite mee. Uit de evaluaties van de DKDB blijkt dat te beveiligen personen over het algemeen tevreden zijn over de beveiliging.

2.10 De inhoud van de opleiding tot beveiliging

In de opleiding tot beveiliging wordt vooral aandacht besteed aan de technische kant van de beveiliging. Aan de psychosociale kant die vastzit aan het beveiligen wordt volgens de geïnterviewde beveiligers te weinig aandacht besteed. Zaken waar meer tijd en aandacht voor zou moeten worden ingeruimd zijn ondermeer de omgang met de te beveiligen persoon, de impact van de beveiliging op de te beveiligen persoon, stress en stressmanagement bij de beveiliging en mogelijk ook een training in sociale vaardigheden.

Diverse beveiligers geven aan dat zij er niet zeker over zijn of bepaalde collega's adequaat zouden reageren in een crisissituatie. Beveiligers die ook bij het Ministerie van Defensie werkzaam zijn geweest, geven aan dat er in de defensie-opleiding veel meer aandacht werd besteed aan dit onderwerp dan in de opleiding tot beveiliging. Beveiligers met een politieachtergrond vinden het belangrijk dat beveiligers eerst twee jaar in de basispolitiezorg (BPZ) werkzaam zijn geweest in verband met de verantwoordelijkheden die horen bij het vak van beveiliging en de vaardigheden die je daarin opdoet. Tot slot is het belangrijk te constateren dat er tot op heden nog geen ervaring is opgedaan met een daadwerkelijke inzet in een crisis-situatie.

3. INTERNATIONALE ERVARINGEN MET PSYCHOSOCIALE EFFECTEN VAN DREIGING EN BEVEILIGING

3.1 Noord-Ierland

In Noord-Ierland heeft men veel ervaring met dreiging en langdurige beveiliging naar aanleiding van de 'troubles'. Er zijn verschillende beveiligingspakketten die worden afgestemd op de inschatting van de positie van een bepaalde persoon op de schaal voor terroristische dreiging en diens functie in het democratische proces. Een heel groot aantal mensen heeft in het verleden beveiliging gehad, maar nu de grootste dreiging is afgenomen, na een afname van het geweld en een toename van de politieke stabiliteit, is men bezig met de afbouw. Dit verloopt soms moeizaam. Men wil niet graag van de beveiliging af. Naast veiligheid biedt beveiliging ook voordelen van vervoer met chauffeur en geeft het status.

Als de beveiliging wordt afgebouwd en beëindigd, zijn sommigen opgelucht dat het over is terwijl anderen zich nog steeds bedreigd kunnen voelen. De kans op klachten lijkt daarom na de afbouw groter dan ervoor. Enkele beveiligden hebben na beëindiging van de beveiliging stressklachten ontwikkeld en zijn daarvoor behandeld. Er is in Noord-Ierland geen ervaring met advisering door deskundigen tijdens de beveiligde periode. Wel wordt iemands zelfredzaamheid gestimuleerd door praktische veiligheidstips mee te geven in een folder. Wat betreft het beveiligingsteam valt op te merken dat zij vooral technisch en medisch geschoold zijn en niet op psychosociaal gebied. Hun eigen gezondheid wordt in de gaten gehouden door een bedrijfsgeneeskundige dienst en er zijn Post-Incident Managers werkzaam bij de politie (vergelijkbaar met een bedrijfsopvangteam). Beveiligers wisslen om de drie tot vier jaar van team bij de beveiligingsdienst, om zich te blijven ontwikkelen en overmatige routine in het werk te voorkomen.

3.2 Verenigd Koninkrijk

In het Verenigd Koninkrijk heeft men langdurige ervaring met dreiging en beveiliging. Gedurende langere tijd hebben zich geen incidenten meer voorgedaan. Op basis van inschatting van risico's worden voor bepaalde personen beveiligingsmaatregelen op maat afgestemd. De beveiliging is niet verplicht, maar beveiliging wordt meestal wel op prijs gesteld. Omdat de beveiliging als iets wenselijks wordt ervaren, is de afbouw ook hier lastig, soms ook vanwege de bijkomende voordelen van vervoer. Het beveiligingsteam wordt niet alleen getraind in de technische, 'harde' vaardigheden, maar ook in de zogeheten 'soft skills', die als heel belangrijk worden gezien. Een beveiliging wordt geleerd dat hij een continue herinnering is aan de sterfelijkheid voor de beveiligde persoon, en dat hij daarom zo veel mogelijk onzichtbaar aanwezig moet zijn maar wel alert. Dit is ook een essentieel verschil tussen een 'bodyguard' en een 'protection officer'. De eerste is heel zichtbaar en op de voorgrond aanwezig; de ander opereert veel meer onopvallend. In het voertuig waarin de beveiligde zit, heerst daarom ook de regel van stilte. Het eerste contact van de beveiligde persoon met het beveiligingsteam is bepalend voor de ervaringen met beveiliging. Dit team moet heel duidelijk zijn wat betreft de beveiligingsprocedures, anders ontstaan er later problemen. Ook de professionele benadering van dit team is belangrijk met betrekking tot latere coping en hechtingsprocessen.

DEEL IV

71	1. Samenvatting
76	2. Conclusies
77	3. Aanbevelingen

CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

1. SAMENVATTING

Eén van de taken van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) is de beveiliging van bedreigde politici en enkele anderen. De beveiliging wordt ingezet wanneer zodanige informatie aanwezig is dat beveiliging wenselijk is. De NCTb heeft hier de afgelopen jaren ervaring mee opgedaan. Daarin werd duidelijk dat de bedreiging en de beveiliging ook nadelige psychosociale gevolgen voor beveiligden en hun omgeving hebben. Met name de opdracht aan de NCTb om de beveiliging op een zodanige manier uit te voeren dat politici nog adequaat hun werk kunnen uitvoeren, bleek moeilijk realiseerbaar. Halverwege 2005 riep de NCTb de hulp in van de in de gevolgen van trauma gespecialiseerde hoogleraar psychiatrie van het AMC te Amsterdam, prof.dr. B.P.R. Gersons. Deze startte met op voorlichting en begeleiding gerichte adviesgesprekken met bedreigde politici en hun naasten. De voorlichting betrof de effecten van door de bedreiging opgeroepen angst en de ontregelende effecten daarvan in het dagelijks leven. De begeleiding richtte zich op de best mogelijke coping binnen de ingrijpend gewijzigde leefomstandigheden.

De heer Joustra en de heer Gersons kwamen na de eerste positieve ervaringen met begeleiding tot de conclusie dat over de specifieke situatie van bedreigde en beveiligde politici weinig bekend is. Dit leidde tot een verzoek aan het AMC om een studie hiernaar te verrichten. De adviesgesprekken werden ondertussen voortgezet waarbij naast Gersons ook de kolonel-psycholoog b.d. drs. W. Martens werd ingeschakeld.

In 2006 werd gestart met een beschrijvende systematische studie naar de psychosociale effecten van dreiging en beveiliging. Er werd gebruik gemaakt van literatuurstudie en semi-gestructureerde interviews met personen die thans of in het verleden beveiligd waren en beveiligers. Doel van de studie is om de begeleiding van bedreigde personen en hun naasten, die aan de zorg van de NCTb zijn toevertrouwd, meer systematisch en volgens de laatste inzichten te kunnen uitvoeren. Uit de contacten die de NCTb heeft met collega-diensten in het buitenland was al gebleken dat aan de begeleidingskant nog zelden aandacht besteed wordt. Er werd een projectgroep ingesteld om de studie uit te voeren bestaande uit, naast de eerder genoemde gespreksvoerders, mevrouw dr. M. Olff, associate professor in de psychotraumatologie bij het AMC, mevrouw dr. M. de Vries, gepromoveerd op de gevolgen van uitzending van militairen naar Cambodja en destijds senior adviseur bij Impact, landelijk kennis- en adviescentrum psychosociale gevolgen na rampen en mevrouw drs. M. Nijdam, psycholoog-onderzoeker bij het Topzorgprogramma Psychotrauma van het AMC. Ook de projectgroep moet constateren dat over de effecten die dreiging en beveiliging heeft op personen, en in het bijzonder politici, vrijwel geen literatuur bestaat. Zij heeft daarom voor een literatuurstudie naar relevante thema's gekozen en deze aangevuld met de bevindingen uit interviews met beveiligden en hun naasten en uit interviews met beveiligers.

Om de psychosociale effecten van bedreiging en beveiliging inzichtelijk te maken, is een aangepast stressmodel ontwikkeld, gebaseerd op het model van Olff, Langeland, & Gersons (2005a, 2005b).

Dit schematische model geeft als volgt de relaties tussen stressoren, reacties van mensen en gevolgen weer: Bedreiging (a) en de daaruit voortkomende beveiliging (b) vormen bronnen van mogelijk ontregelende stress. De dreiging zelf vormt vanwege het acute begin een acute stressor die vergelijkbaar is met een traumatische gebeurtenis. Tezamen vormen de aanhoudende dreiging en de beveiliging een bron van voortdurende ('chronische') stress. Deze stressfactoren ontregelen het gewone bestaan in termen van psychische en lichamelijke gevolgen (c). Ze hebben invloed op het leven van de bedreigde en diens naasten en mogelijk ook op dat van familieleden, vrienden, burens en collega's (d). De mate van ervaren stress of psychische druk is mede afhankelijk van verschillende psychologische factoren zoals individuele persoonlijkheidskenmerken, perceptie, interpretatie en copingstijlen, sociale steunbronnen en de attitude ten aanzien van beveiliging (e & f).

Zoals blijkt uit de studie van de projectgroep spelen bij beschouwing van de psychosociale effecten van beveiliging de hieronder beschreven aspecten een rol.

Aard en impact van de bedreiging

Bedreigingen aan het adres van politici kunnen worden onderscheiden in expressieve bedreiging, waarbij de dader zich vooral wil uiten (de dreiging op zich wordt kennelijk voldoende geacht om effect te sorteren), en instrumentele bedreiging, waarbij de dader een concreet resultaat wil afdwingen (waarbij het maximale effect pas bereikt wordt als iemand omgebracht wordt). Bij de taakopdracht van de NCTb gaat het om bedreigingen geuit door een bepaalde groep of een bepaald milieu; politiek of ideologisch gemotiveerde bedreigingen die in de eerste plaats expressief van aard zijn. Bij terrorisme gaat het om het zaaien van

angst met als doel 'de samenleving wakker te schudden'. Stern (2003) definieert terrorisme als een daad van of dreiging met geweld tegen non-combattanten met het doel wraak te nemen, te intimideren of anderszins een bepaald publiek te beïnvloeden.

In Nederland is de prevalentie van bedreigingen naar het openbaar bestuur onderzocht door Bovenkerk (2005). Volgens hem hebben leden van het openbaar bestuur in ons land altijd al te maken gehad met bedreigingen, maar er zijn aanwijzingen dat de omvang van het verschijnsel sinds de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw flink is toegenomen. Sinds de moord op Pim Fortuijn en de moord op Theo van Gogh zijn bedreigingen in Nederland echter in een totaal ander daglicht komen te staan dan voor die tijd (Bovenkerk, 2005). Bedreigingen zijn van alle tijden maar winnen aan zeggingskracht.

Traumatische gebeurtenis

Vanuit psychologisch/psychiatrisch gezichtspunt kunnen (doods)dreigingen worden gezien als een potentieel traumatische ervaring;
De betrokken persoon moet een of meer gebeurtenissen hebben ondervonden (of daarvan getuige zijn geweest) die een feitelijke of dreigende dood of een ernstige verwonding met zich meebrachten, of die een bedreiging vormden voor de fysieke integriteit van betrokkene of van anderen. Daarnaast moet bij de reacties van de betrokken persoon sprake zijn geweest van intense angst, hulpeloosheid of afschuw.

Een belangrijk kenmerk van een traumatische ervaring is de aantasting van het gevoel van veiligheid.

Fasen in beveiliging

De periode van bedreiging en beveiliging kan onderscheiden worden in drie fasen, namelijk een begin-, midden- en eindfase. In de begin- of impact fase wordt de politieke ambtsdrager voor het eerst geconfronteerd met de dreiging en de beveiligingsmaatregelen die er worden genomen. Deze confrontatie kan gezien worden als een acute stressor. De reacties van de beveiligde persoon kunnen dan variëren van een 'koele', instrumentele reactie, verbijstering en ongelof, tot in paniek raken of verlamd worden. In de midden- of consolidatiefase is er sprake van een zekere gewenning aan de relatief constante fase in de beveiliging. Het is werkelijkheid geworden, al kan de bedreiging soms nog even abstract aandoen. De dreiging en de daarmee gepaard gaande beveiligingsmaatregelen vormen dan vaak een bron van chronische stress. De reacties van de beveiligde personen en ook van diens naasten kunnen zeer divers zijn. Sommigen wennen echt en voelen zich ondanks alle maatregelen goed in staat om te functioneren. Anderen beginnen steeds meer verzet te voelen tegen de ontstane omstandigheden. Soms leidt dit tot 'schermutselingen' met de beveiligingsinstantie. Het is echter ook denkbaar dat men geleidelijk aan meer last gaat krijgen van psychologische effecten, zoals blijvend verhoogde angst en bijvoorbeeld somberheid. De eindfase treedt in als er sprake is van afgenomen dreiging en het afschalen van de beveiligingsmaatregelen. Deze fase kan opnieuw angsten en onzekerheid oproepen.

Coping

Mensen reageren verschillend en ieder op een eigen manier op dreiging en beveiliging, ze hanteren zogenoemd verschillende copingstijlen. De kennis over coping (instrumentele of probleemgerichte coping, defensieve coping, emotiegerichte coping en palliatieve coping) biedt een handvat om de reactiewijze van de bedreigde persoon en diens omgeving te karakteriseren. Een zekere mate van controle door het actief beïnvloeden van de ontstane situatie bevordert de weerbaarheid ('resilience') van de persoon. Bedreiging en beveiliging kunnen echter ook aanleiding geven tot het ontstaan van psychische en lichamelijke klachten met angstverschijnselen en soms tot ontregeling van de stemming. Slaap- en concentratieproblemen treden vaak op. De lichamelijke verschijnselen betreffen meestal spanningsklachten. Ook alcoholgebruik kan toenemen.

Basisassumpties

Doodsdreiging heeft ook tot gevolg dat opvattingen die iemand over het leven heeft aan de orde gesteld worden en kunnen wijzigen. Dit betreft ondermeer de veronderstellingen dat de wereld ons goed gezind is, dat het bestaan zinvol is, en dat we als persoon waardevol zijn. Maar ook het denken kan soms ingrijpend beïnvloed worden door de stress-situatie. De taakuitoefening kan dan ondermijnd worden door vermoeidheid of doordat woede of angst over de situatie invloed gaat krijgen op opvattingen en zienswijzen.

Bewegingsvrijheid

Persoonsbeveiliging brengt een aanzienlijke beperking van de bewegingsvrijheid met zich mee. Alhoewel de beveiliging tot doel heeft om de beveiligde het politieke werk uit te laten voeren, wordt de beveiligde onvermijdelijk gehinderd in zijn of haar dagelijks functioneren. Alles moet van tevoren bedacht en overlegd worden. Bij hoge dreiging zijn permanent persoonsbeveiligers aanwezig en zijn woonvoorziening en vervoer aangepast. De persoonlijke leefruimte en vrijheid om zich te verplaatsen worden vaak dramatisch ingeperkt. Ook heeft dit gevolgen voor de lichaamsbeweging en recreatie. Er kan zelfs een situatie ontstaan van relatieve isolatie en sociale deprivatie in een safehouse die nadelig kan zijn voor de bedreigde persoon.

Interactie beveiligde - beveiligers

Bij beveiliging gaan processen van hechting tussen beveiligden en beveiligers op enig moment een rol spelen. Sommigen beveiligden voelen en gedragen zich bijzonder afhankelijk naar de beveiligers en lijken hun lot in handen van hun beveiligers gelegd te hebben. Anderen doen er alles aan om zelf de controle te houden en behandelen de beveiligers als ondergeschikten. De processen tussen beveiligden en beveiligers hebben uiteraard een belangrijke invloed op de feitelijke veiligheidssituatie.

De door de leden van de projectgroep gehouden interviews met beveiligden onderschrijven literatuurbevindingen. Er is sprake van een behoorlijke diversiteit in reacties. Dat betekent dat

er in de beveiliging en in de begeleiding maatwerk geleverd moet worden. Bij de interviews met de beveiligden kwamen vooral gebrek aan informatie en gebrek aan invloed op de beveiligingsmaatregelen aan de orde. Bij de interviews met de beveiligers ging het vooral om ongewenste voorkeuren van beveiligden en om meer continuïteit voor beveiligers en beveiligden in persoon.

Conclusie

De conclusie van het onderzoek luidt dat het voor beveiligden en hun naasten en voor beveiligers van groot belang is om te weten wat de psychosociale gevolgen van bedreiging en beveiliging kunnen zijn. Dit betekent dat er voorlichting, scholing en bijscholing moet komen. Richting beveiligden kan dit het beste plaats vinden in de vorm van voorlichtings- en begeleidingsgesprekken, ondersteund met een voorlichtingsbrochure. Ook gesprekken met ervaringsdeskundigen kunnen helpen om met de psychosociale gevolgen om te gaan. De begeleiding is van belang ter preventie van klachten; om klachten op te sporen en adviezen te kunnen geven hoe deze klachten te vermijden of te verminderen zijn. Voor de NCTb moet hierdoor ook een mogelijkheid van monitoring ontstaan om ontregelingen van de beveiliging voor te zijn en maatwerk te kunnen leveren. Voor de beveiligers is het belangrijk om van tevoren geschoold te worden in de psychosociale bijeffecten van beveiliging. Maar ook tijdens het werk is geregelde gezamenlijke bespreking of bijscholing van nut.

Wanneer er sprake is van gevaar is het essentieel dat beveiligde en beveiligers beseffen dat zij gezamenlijk verantwoordelijk zijn voor een zo veilig mogelijke situatie. Dit vraagt om openheid in de communicatie en gelijkwaardigheid. Die basisattitude zou voor de NCTb een cruciaal uitgangspunt moeten zijn. De beveiligde houdt zodoende een 'sense of control' en de beveiligers kunnen op begrip en medewerking rekenen.

2. CONCLUSIES

Een situatie van bedreiging overkomt in principe gezonde personen, die echter in meer of mindere mate last gaan krijgen van de ontregelende effecten van (traumatische) stress. Concluderend kan gesteld worden dat bij de begeleiding van bedreigde politici en hun naasten en in de training van beveiligers goed gebruik gemaakt kan worden van psychologische kennis. Deze kennis is vooral afkomstig uit studies naar stress en coping en in het bijzonder naar traumatische stress.

De voorliggende studie kent ook duidelijke beperkingen. Er kon geen gebruik gemaakt worden van systematisch beschreven ervaringen elders. Er moest dus een eigen raamwerk ontworpen worden. Dit gebeurde op basis van de gesprekken en de literatuurstudie en in gesprekken met buitenlandse vakgenoten. De ervaring die in Nederland bestaat met bedreiging en beveiliging, en die de projectgroep middels interviews en adviesgesprekken heeft geïnventariseerd, is nog zeer beperkt gebleven gezien het gelukkig kleine aantal bedreigden in Nederland. De gesprekken vonden plaats met politici die net beveiligd werden, met politici die soms al langdurig beveiligd werden en met personen die bedreigd waren geweest en niet meer beveiligd werden. Deze gesprekken vonden individueel en soms in groepsverband plaats over een periode van anderhalf jaar. Er was daarom duidelijk sprake van 'voortschrijdend inzicht'. Dit gold met name voor de rol van de beveiligers en de gecompliceerde hechtingsprocessen waar zij in terecht komen. Ook 'de invloed op het denken' is een belangrijk thema dat nog verder uitgewerkt kan worden. Een toetsing van de verkregen kennis was voorzien om plaats te vinden begin 2007. Op dat moment was het materiaal nog onvoldoende compleet om door externe reviewers getoetst te kunnen worden. Begin 2008 zal dit alsnog gebeuren. Voorbeelden van zaken waar alsnog meer aandacht aan besteed zou kunnen worden is het effect van opsporing en berechting van de bedreigers. Dat is tot nu toe vrijwel geheel buiten beeld gebleven. Een ander onderbelicht punt is de vraag in hoeverre het oefenen van een crisissituatie een nodig en nuttig effect zou kunnen hebben op bedreigde politici. Ook over voorlichting, die schriftelijk of middels andere media zoals film en internet plaatsvindt, is meer te zeggen.

De projectgroep is zich steeds bewust geweest dat een geslaagde aanslag op een beveiligde politicus in Nederland het hele project in een ander daglicht zou zetten. Zo'n aanslag zou immers een veel groter effect sorteren op het hele politieke bestel en zou vragen om veel meer voorlichting, voorbereiding en begeleiding dan waar nu in voorzien is.

3. AANBEVELINGEN

Op basis van de interviews met beveiligden en beveiligers en de literatuurstudie doet de projectgroep de volgende algemene en specifieke aanbevelingen:

Algemene aanbevelingen

1. *Borging systematische psychosociale begeleiding*

De begeleiding door deskundigen van bedreigde politici en hun naasten is nu ad hoc geregeld.

Op basis van de interviews en de literatuurstudie concludeert de projectgroep dat het aanbeveling verdient de psychosociale begeleiding te borgen vanuit de NCTb. De borging zou moeten voorzien in:

- a. Het vastleggen van psychosociale begeleiding als vast onderdeel van de beveiliging;
- b. Het 7 x 24 uur ter beschikking hebben van voldoende opgeleide psychiaters/psychologen, ook wanneer opschaling nodig is en die ook verder bijgeschoold kunnen worden;
- c. Beheren, bijhouden en uitbreiden van voorlichtingsmateriaal (schriftelijk, via film en via internet) en het organiseren van voorlichting vooraf aan politici;
- d. Evalueren van het nut en eventueel laten opzetten van trainingsprogramma's voor beveiligden en voor beveiligers;
- e. Het organiseren van advies op psychosociaal gebied in brede zin voor de NCTb;
- f. Systematische evaluatie van ervaringen met bedreiging en beveiliging.

2. *Beveiligde personen betrekken bij het te voeren beveiligingsbeleid*

Nu wordt door de NCTb het standpunt gehuldigd dat de NCTb verantwoordelijk is voor de beveiliging en voor het nemen van alle beslissingen die daarbij noodzakelijk zijn.

In operationele zin is dit ook juist, maar het doet onvoldoende recht aan de behoefte van bedreigden om zelf in de verantwoordelijkheid te kunnen delen. Het zou goed zijn de 'sense of control' van bedreigden te versterken door meer informatie te verstrekken en hier ook in de beveiliging meer aandacht aan te besteden. Nadrukkelijk wordt niet gepleit voor een 'u vraagt, wij draaien' opzet, maar wel voor betrokkenheid bij de te nemen cruciale beslissingen, die immers het leven van bedreigden betreffen. Dit vermindert mogelijk ook de neiging om via ministers de NCTb onder druk te zetten haar beleid te wijzigen. Tegelijkertijd moet ook steeds duidelijk gemaakt kunnen worden dat niet alle gevoelige informatie ter beschikking gesteld kan worden.

3. *Systematische evaluatie van psychosociale aspecten van beveiliging en adviesgesprekken*

De studie heeft tot nu toe een breed en beschrijvend overzicht opgeleverd van thema's die aan de orde zijn bij dreiging en beveiliging. Een logische volgende stap is om met behulp van vragenlijsten, evaluaties en eventueel onderzoek naar psychobiologische parameters meer zicht te krijgen op de tot nu toe gepresenteerde thema's en effecten. Aan de hand van dit soort onderzoek kan specifiekere gekeken worden naar psychosociale effecten van beveiliging.

Een uitkomst zou bijvoorbeeld kunnen zijn dat vooral de beperking van de bewegingsvrijheid of schuldgevoelens over 'dat je dit je gezin aandoet', leiden tot stressklachten. Dit soort uitkomsten bieden concrete aangrijpingspunten voor verder beleid.

4. Protocol adviesgesprekken gebruiken en evalueren

Voor de adviesgesprekken is op basis van de studie een redelijk compleet protocol opgezet. De beperkte ervaring tot nu toe geeft echter nog geen antwoord ten aanzien van de volledigheid en toepasbaarheid van het protocol. Dit betekent dat hier nog werk te verrichten is.

5. Internationaal vervolgonderzoek

Zoals aangegeven is er zowel nationaal als internationaal nauwelijks onderzoek gedaan naar de psychosociale aspecten van dreiging en beveiliging. Met deze rapportage als uitgangspunt verdient het aanbeveling hier in internationaal verband verder mee te gaan, bijvoorbeeld door een werkgroep op te zetten en deze te laten adviseren over het in deze rapportage besproken model.

Specifieke aanbevelingen

AANBEVOLEN STANDAARDPROCEDURE BIJ NIEUW TE BEVEILIGEN PERSONEN:

1. *Technisch intakegesprek met NCTb of CBB;*
2. *Intakegesprek door psychiater/psycholoog; eerste adviesgesprek over de psychosociale effecten;*
3. *Aanbod van gesprek met ervaringsdeskundige;*
4. *Een accountmanager als vast aanspreekpunt m.b.t. de verschillende aspecten van de beveiliging;*
5. *Standaard één adviesgesprek in de middenfase en in de eindfase van de beveiliging.*

Beginfase:

- Voor het verkrijgen van 'commitment' dienen de beveiligden vooraf schriftelijk in te stemmen met de beveiliging.
- Voor een goede relatie tussen de beveiligde en beveiligers is het van belang dat vooraf voor iedereen duidelijk is waar de grenzen liggen in wat men van de beveiliging mag verwachten. Ook de mogelijkheden voor de beveiligden om zich over sommige zaken of beveiligers te bezwaren, moeten transparant zijn en vastliggen in een protocol.
- Beveiliging heeft ook grote gevolgen voor de partner. Omdat de meeste partners grote behoefte hebben aan informatie over het technische gedeelte en over de betekenis van dreiging en risico, wordt geadviseerd hen in de gelegenheid te stellen het intakegesprek bij te wonen.

Fase na beëindiging van de beveiliging:

- Na de afbouw treden soms angstreacties op die van tijdelijke aard kunnen zijn maar ook kunnen voortduren. Daarom dienen na afloop van de beveiliging evaluatiemomenten te worden ingebouwd en dient hulpverlening beschikbaar te zijn, indien gewenst ook in de eigen omgeving van de beveiligde persoon.

Algemene aspecten betreffende de beveiliging:

- Een verhoging van het aantal vrouwen binnen de beveiliging kan de aanwezigheid van de beveiliging minder opvallend maken en kan voor de (vrouwelijke) beveiligden of (vrouwelijke) partners in sommige situaties prettiger zijn.
- Tijdens het verblijf in een safehouse dient aandacht te worden besteed aan de leef- en werkomgeving van de beveiligde wat betreft de benodigde voorzieningen.
- Een persoon die fungeert als centraal aanspreekpunt en coördinator kan de afstemming tussen beveiligingsdomeinen en de communicatie met de beveiligde persoon verbeteren.
- Na een crisissituatie dient er een evaluatie van het functioneren van het team van beveiligers en de teamleiding plaats te vinden om eventuele problemen op te lossen die ontstaan zijn in de onderlinge relaties en die een inzet in de toekomst negatief kunnen beïnvloeden.

Algemene aspecten betreffende de te beveiligen persoon:

- Sociale steun werkt stressverlagend en kan vormgegeven worden door de beveiligde contact te laten hebben met iemand die in dezelfde situatie zit of heeft gezeten. Een dergelijk gesprek kan tevens het belang benadrukken van en drempelverlagend werken voor advisering door een deskundige.
- Beveiligden kunnen hun stress proberen te reduceren door (overmatig) alcoholgebruik of andere middelen. Aangeraden wordt te adviseren dit te vervangen door ontspanningsoefeningen of andere lichamelijke activiteiten.
- Door de beveiliging worden beveiligden beperkt in hun bewegingsvrijheid wat kan leiden tot een verminderde lichamelijke conditie. Aanbevolen wordt dit te compenseren door lichaams oefeningen, bijvoorbeeld een roeimachine of loopband in huis.

Interactie tussen de beveiligers en beveiligden:

- Volgens de beveiligers vinden er binnen de meeste teams veel wisselingen plaats, wat naar hun mening ten koste gaat van de kwaliteit en de continuïteit en voor onrust zorgt. Ook de beveiligden geven aan deze wisselingen niet prettig te vinden en zijn van mening dat de inzet van minder verschillende VBA's de onderlinge communicatie zou vergemakkelijken. Bovendien vermindert een bepaalde mate van vertrouwdheid en bekendheid met de beveiligers de stress.
- Met het aspect afstand/nabijheid wordt door de beveiligers verschillend omgegaan, hetgeen kan leiden tot spanningen met de beveiligde en tussen de beveiligers onderling. Tijdens de inzet zou dit een terugkerend evaluatiepunt moeten zijn.

- Bij het nemen van beveiligingsmaatregelen wordt aangeraden de beveiligde een zekere mate van keuzevrijheid te bieden, zodat een bepaalde mate van controlebehoud ervaren wordt.

Informatievoorziening:

- Volgens de beveiligers kunnen zij niet over alle informatie beschikken om hun werk goed te kunnen doen. Dit kan een gevoel van controleverlies geven. Aanbevolen wordt om de procedure van interne informatievoorziening binnen de DKDB te evalueren en te communiceren.
- Het verstrekken van informatie aan de beveiligde over de beveiligingsmaatregelen en de dreiging zal vaak leiden tot stressreductie. Er kan echter een spanningsveld bestaan tussen de informatiebehoefte van de beveiligde en de door de beveiligers verstrekte informatie. Geadviseerd wordt deze informatie zoveel mogelijk te geven. Hierbij dient men er rekening mee te houden dat de informatiebehoefte voor iedere persoon verschillend is en afhangt van de stijl van informatieverwerking.

Opleiding en training:

- De procedures die gebruikt worden in een crisissituatie worden niet daadwerkelijk geoefend met de beveiligden of op een andere manier met hen doorgenomen. Door dit tot op zekere hoogte wel te doen op bijvoorbeeld een trainingsdag of door filmmateriaal hierover met hen door te nemen, zullen de beveiligden adequater kunnen reageren en zullen de gevoelens van onveiligheid afnemen.
- Volgens de beveiligers wordt er tijdens hun opleiding nauwelijks aandacht besteed aan de psychosociale aspecten van de beveiliging. In de opleiding tot beveiligder zou er tijd en aandacht moeten worden ingeruimd voor de interactie met de beveiligde, de impact van de beveiliging op de beveiligde, stress en stressmanagement en een training in sociale vaardigheden.

Borging van de psychosociale begeleiding:

- Het wordt aanbevolen om bij de NTCb een functionaris verantwoordelijk te stellen voor de bewaking van dit project en er moet worden nagedacht over hoe de continuïteit van de psychosociale begeleiding in de toekomst gewaarborgd kan worden.

Adviesgesprekken:

- Indien er bij de beveiligde sprake is van ontkenning van de dreiging of het risico en van onveilig gedrag, zou dit in de adviesgesprekken aan bod moeten komen.
- Tijdens de adviesgesprekken dient stilgestaan te worden bij hoe cognities en opvattingen over het leven veranderd kunnen zijn door de dreiging en de beveiliging.
- Informatieverstrekking over het verband tussen hechtingsstijlen en de reacties op bedreigingen bieden tijdens de adviesgesprekken mogelijkheden tot educatie en inzicht in de eigen reacties.

De rol van adviseur

- Nagedacht moet worden over hoe de psychosociale begeleiding opgeschaald kan worden bij een crisissituatie, waarbij een aanzienlijk aantal personen bedreigd wordt.
- Ook dient nog te worden stilgestaan bij de waarborging van de veiligheid van de adviseur.
- Tevens dient nog vastgelegd te worden aan welke deskundigheidseisen de adviseur moet voldoen en in hoeverre de wet BIG en de WGBO van toepassing zijn.

Evaluaties:

- Het verdient aanbeveling om na 1 jaar het gehele project te evalueren met alle betrokkenen.

DEEL V

83	Literatuur
89	Bijlage I: Samenstelling en deskundigheden van de projectgroep
91	Bijlage II: Lijst van geraadpleegde deskundigen
92	Bijlage III: Semi-gestructureerd interview ten behoeve van gesprekken met beveiligden
96	Bijlage IV: Leidraad voor gesprekken met beveiligden
98	Bijlage V: Richtlijn voor de NCTb
100	Bijlage VI: Brochure voor beveiligden
102	Bijlage VII: Instructiemateriaal voor de opleiding van de beveiligden
103	Bijlage VIII: Brochure voor beveiligden
105	Bijlage IX: Protocol voor het voeren van adviesgesprekken met beveiligden
110	Bijlage X: Begrippenlijst

LITERATUUR EN BIJLAGEN

LITERATUUR

- Allodi, F.A. (1994). Post-traumatic stress disorder in hostages and victims of torture. *Psychiatric Clinics of North America*, 17(2), 279-288.
- American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.). Washington, DC: APA.
- Bartholomew, K. (1990). Avoidance of intimacy: An attachment perspective. *Journal of Social and Personal Relationships*, 7, 147-178.
- Baumeister, R.F., & Leary, M.R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497-529.
- Beaton, R., Murphy, S., Johnson, C., Pike, K., & Corneil, W. (1999). Coping responses and posttraumatic stress symptomatology in urban fire service personnel. *Journal of Traumatic Stress*, 12, 293-308.
- Bolton, D., & Hill, J. (1996). *Mind, meaning, and mental disorder*. Oxford: Oxford University Press.
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Vol. 1. Attachment*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1973). *Attachment and loss: Vol. 2. Separation: Anxiety and anger*. New York: Basic Books.
- Bowlby, J. (1980). *Attachment and loss: Vol. 3. Sadness and depression*. New York: Basic Books.
- Bovenkerk, F., et al. (2005). *Bedreigingen in Nederland*. Amsterdam: Uitgeverij Augustus.
- Brewin, C.R., & Holmes, E.A. (2003). *Psychological theories of posttraumatic stress disorder*. *Clinical Psychology Review*, 23, 339-376.
- Brief van de minister van Justitie en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2005). *Nieuw stelsel bewaken en beveiligen*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2005-2006, 28 974, nr. 5.
- Charney, D.S. (2004). Psychobiological mechanisms of resilience and vulnerability: implications for successful adaptation to extreme stress. *American Journal of Psychiatry*, 161, 195-216.

Custaud, M.A., Belin de Chantemele, E., Larina, I.M., Nichiporuk, I.A., Grigoriev, A., Duvareille, M., Gharib, C. & Gauquelin-Koch, G. (2004). Hormonal changes during long-term isolation. *European Journal of Applied Physiology*, 91, 508-515.

De Swart, H.W., & Flach, A. (1999). Psychologische begeleiding rond uitzendingen. *Militaire Spectator*, 168, 542-549.

Dietz, P.E., Matthews, D.B., Van Duyne, C., Martell, D.A., Parry, C.D.H., Stewart, T., Warren, J., & Crowder, J.D. (1991a). Threatening and otherwise inappropriate letters to Hollywood celebrities. *Journal of Forensic Sciences*, 36(1), 185-209.

Dietz, P.E., Matthews, D.B., Martell, D.A., Stewart, T.M., Hrouda, D.R., & Warren, J. (1991b). Threatening and otherwise inappropriate letters to members of the United States Congress. *Journal of Forensic Sciences*, 36(5), 1445-1468.

Ehlers, A., & Clark, D.M. (2000). A cognitive model of posttraumatic stress disorder. *Behaviour Research and Therapy*, 38, 319-345.

Eriksen, H.R., Olf, M., Murison, R., & Ursin, H. (1999). The time dimension in stress responses: relevance for survival and health. *Psychiatry Research*, 85(1), 39-50.

Favaro, A., Degortes, D., Colombo, G., & Santonastaso, P. (2000). The effects of trauma among kidnap victims in Sardinia, Italy. *Psychological Medicine*, 30, 975-980.

Fein, R.A., & Vossekuil, B. (1999). Assassination in the United States: An operational study of recent assassins, attackers, and near-lethal approachers. *Journal of Forensic Sciences*, 44(2), 321-333.

Fein, R.A., & Vossekuil, B. (1998). *Protective intelligence and threat assessment investigation*. Washington: U.S. Department of Justice.

Gersons, B.P.R. (1981). Over crisistheorie, rouw en rolverandering: het transitionele proces in de ondersteuningsgroep. *Tijdschrift voor Psychiatrie*, 23(7/8), 430-452.

Gersons, B.P.R. (1995). *Acute psychiatry*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Gersons, B.P.R., & Olf, M. (2005). Coping with the aftermath of trauma. *British Medical Journal*, 330(7499), 1038-1039.

Grazier, S. (1988). The loneliness barrier. *Nursing Times*, 84(41), 44-45.

Greenberg, J., Pyszczynski, T., & Solomon, S. (1986). The causes and consequences of a need for self-esteem: A terror management theory. In R.F. Baumeister (Ed.), *Public self and private self* (pp. 189-212). New York: Springer-Verlag.

Hart, J., Shaver, P.R., & Goldenberg, J.L. (2005). Attachment, self-esteem, worldviews, and terror management: Evidence for a tripartite security system. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88(6), 999-1013.

Hirshi Ali, A. (2006). *Mijn vrijheid, de autobiografie*. Amsterdam: Uitgeverij Augustus.

Hoge, E.A., Austin, E.D., & Pollack, M.H. (2007). Resilience: Research evidence and conceptual considerations for posttraumatic stress disorder. *Depression and Anxiety*, 24, 139-152.

Horowitz, M.J. (1986). *Stress response syndromes* (2nd ed.). Northvale, NJ: Jason Aronson Inc. (Original work published 1976).

Hunt, N., & Evans, D. (2004). Predicting traumatic stress using emotional intelligence. *Behaviour Research and Therapy*, 42, 791-798.

Janoff-Bulman, R. (1992). *Shattered assumptions: towards a new psychology of trauma*. New York: Free Press.

Johnsen, B.H., Eid, J., Laberg, J.C., Thayer, J.F. (2002). The effect of sensitization and coping style on post-traumatic stress symptoms and quality of life: Two longitudinal studies. *Scandinavian Journal of Psychology*, 43, 181-188.

Krahé, B. (1999). Repression and coping with the threat of rape. *European Journal of Personality*, 13, 15-26.

LeDoux, J.E. (Ed.). (1996). *The emotional brain*. New York: Simon & Schuster.

Lindauer, R.J., Booij, J., Habraken, J.B., Uylings, H.B., Olf, M., Carlier, I.V., den Heeten, G.J., van Eck-Smit, B.L., & Gersons, B.P.R. (2004a). Cerebral blood flow changes during script-driven imagery in police officers with posttraumatic stress disorder. *Biological Psychiatry*, 56, 853-861.

Mawson, A.R. (2005). Understanding mass panic and other collective responses to threat and disaster. *Psychiatry*, 68(2), 95-113.

McNaughton, N., & Corr, P.J. (2004). A two-dimensional neuropsychology of defense: fear/anxiety and defensive distance. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 28, 285-305.

Meertens, R.W., Prins, Y.R.A., Doosje, B. (2006). *In iedereen schuilt een terrorist*. Schiedam: Scriptum.

Mendelson, J.H., Solomon, P., & Lindemann, E. (1958). Hallucinations of poliomyelitis patients during treatment in a respirator. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 126, 421-426.

Miller, S.M. (1987). Monitoring and blunting: validation of a questionnaire to assess styles of information seeking under threat. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(2), 345-353.

Mikulincer, M., & Shaver, P.R. (2003). The attachment behavioral system in adulthood: Activation, psychodynamics, and interpersonal processes. In M.P. Zanna (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (Vol 35, pp. 53-152). San Diego, CA: Academic Press.

Nota Tweede Kamer der Staten-Generaal (2003). *Nieuw stelsel bewaken en beveiligen*. Tweede Kamer, vergaderjaar 2002-2003, 28 974, nr. 2.

North, C.S., Nixon, S.J., Shariat, S., Mallonee, S., McMillen, J.C., Spitznagel, E.L., & Smith, E.M. (1999). Psychiatric disorders among survivors of the Oklahoma City bombing. *Journal of American Medical Association*, 282, 755-762.

Norris, F.H., Friedman, M.J., Watson, P.J., Byrne, C.M., Diaz, E., & Kaniasty, K. (2002). 60,000 Disaster victims speak: Part I. An empirical review of the empirical literature, 1981-2001. *Psychiatry*, 65, 207-239.

Olf, M., Langeland, W., Draijer, N., & Gersons B.P.R. (2007). Gender differences in post-traumatic stress disorder. *Psychological Bulletin*, 133(2), 183-204.

Olf, M., Langeland, W., & Gersons, B.P.R. (2005a). Effects of appraisal and coping on the neuroendocrine response to extreme stress. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 29(3), 457-467.

Olf, M., Langeland, W., & Gersons, B.P.R. (2005b). The psychobiology of PTSD: coping with trauma. *Psychoneuroendocrinology*, 30(10), 974-982.

Olf, M., Brosschot, J.F., Godaert, G., Benschop, R.J., Ballieux, R.E., Heijnen, C.J., de Smet, M.B., & Ursin, H. (1995). Modulatory effects of defense and coping on stress-induced changes in endocrine and immune parameters. *International Journal of Behavioral Medicine*, 2, 85-103.

Olf, M. (1999). Stress, depression and immunity: the role of defense and coping styles. *Psychiatry Research*, 85(1), 7-15.

Ozer, E.J., Best, S.R., Lipsey, T.L., & Weiss, D.S. (2003). Predictors of posttraumatic stress disorder and symptoms in adults: a meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 129, 52-73.

Pennebaker, J.W. (1993). Putting stress into words: health, linguistic, and therapeutic implications. *Behaviour Research and Therapy*, 31, 539-548.

Popkin, M.K., Stillner, V., & Osborn, W. (1974). Novel behaviours in extreme environments. *American Journal of Psychiatry*, 131(4), 651-654.

Rank, O. (1973). *The trauma of birth*. New York: Harcourt, Brace (Original work published 1929).

Regehr, C., Hill, J., & Glancy, G.D. (2000). Individual predictors of traumatic reactions in firefighters. *Journal of Nervous and Mental Disease*, 188, 333-339.

Resnick, P.A. (1988). *Reactions of female and male victims of rape or robbery*. Washington, DC: National Institute of Mental Health.

Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57, 316-331.

Selye, H. (1974). *Stress without distress*. New York: Signet.

Silver, R.C., Holman, E.A., McIntosh, D.N., Poulin, M., & Gil-Rivas, V. (2002). Nationwide longitudinal study of psychological responses to September 11. *Journal of American Medical Association*, 288, 1235-1244.

Sijbrandij, E.M., Olf, M., Reitsma, J.B., Carlier, I.V.E., de Vries, M.H., & Gersons, B.P.R. (2007). Treatment of acute posttraumatic stress disorder with brief cognitive behavioral therapy: A randomized controlled trial. *American Journal of Psychiatry*, 164, 82-90.

Steil, R., & Ehlers, A. (2000). Dysfunctional meaning of posttraumatic intrusions in chronic PTSD. *Behaviour Research and Therapy*, 38, 537-558.

Stern, J. (2003). *Terror in the name of God: Why religious militants kill*. New York: HarperCollins Publishers Inc.

Strentz, T. (1980). The Stockholm syndrome: law enforcement policy and ego defenses of the hostage. *Annals of the New York Academy of Science*, 347, 137-150.

Sullivan, H.S. (1953). *The interpersonal theory of psychiatry*. New York: Norton.

Symonds, M. (1980). Victim responses to terror. *Annals of the New York Academy of Science*, 347, 129-136.

Tedeschi, R.G., & Calhoun, L.G. (1996). The posttraumatic growth inventory: Measuring the positive legacy of trauma. *Journal of Traumatic Stress*, 9(3), 455-471.

Tedeschi, R.G., & Calhoun, L.G. (2004). Posttraumatic growth: Conceptual foundations and empirical evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1-18.

Tyhurst, J.S. (1957) The role of transition states - including disasters in mental illness, in: *Symposium on preventive and social psychiatry*. Washington, DC: Walter Reed Army Institute of Research.

Ursin, H., Bergan, T., Collet, J., Endresen, I.M., Lugg, D.J., & Matre, R. (1991). Psychobiological studies of individuals in small, isolated groups in the Antarctic and in space analogues. *Environmental Behavior*, 23(6), 766-781.

Ursin, H., & Eriksen, H.R. (2004). The cognitive activation theory of stress. *Psychoneuroendocrinology*, 29(5), 567-592.

Vaernes, R., Ursin, H., Darragh, A. & Lambe, R. (1982). Endocrine response patterns and psychological correlates. *Journal of Psychosomatic Research*, 26, 123-131.

Van Zuuren, F.J., & Wolfs, H.M. (1991). Styles of information seeking under threat: personal and situational aspects of monitoring and blunting. *Personality and Individual Differences*, 12(2), 141-149.

Wilders, G. (2005). *Kies voor vrijheid*. Zeist: Groep Wilders.

Zoellner, T., & Maercker, A. (2006). Posttraumatic growth in clinical psychology: A critical review and introduction of a two component model. *Clinical Psychology Review*, 26(5), 626-653.

Zuckerman, J. (1964). Perceptual isolation as a stress situation. *General Psychiatry*, 11(3), 255-276.

BIJLAGE I

SAMENSTELLING EN DESKUNDIGHEDEN VAN DE PROJECTGROEP

Berthold Gersons

Prof. Berthold Gersons (62) is AMC hoogleraar, hoogleraar psychiatrie bij de Universiteit van Amsterdam, wetenschappelijk adviseur van Centrum '45, gasthoogleraar Universiteit van Zurich en voormalig lid van de Raad van Bestuur van AMC de Meren te Amsterdam. Hij houdt zich bezig met vele aspecten van het veld van traumatische stress. Hij ontwikkelde het zelfhulp-team bij de politie en de evidence based 'korte eclecticische psychotherapie voor PTSS'. Als adviseur en onderzoeker was hij betrokken bij de nasleep van de Bijlmervliegramp. Minister Borst benoemde hem destijds tot haar adviseur voor de nazorg na de Vuurwerkramp in Enschede en de Volendamramp. Voor het Ministerie van Defensie ontwierp hij in 2006 de blauwdruk voor de militaire psychiatrie. Hij was bestuurder van de International Society for Traumatic Stress Studies en was tot juni 2007 president van de European Society for Traumatic Stress Studies. Hij heeft vele artikelen en boeken geschreven op het gebied van traumatische stress. Tevens is hij adviseur van de Nationale Coördinator Terrorisme Bestrijding.

Wil Martens

Drs. Wil Martens (56), psycholoog en psychotherapeut, was tot november 2006 hoofd van de Afdeling Individuele Hulpverlening van de Koninklijke Landmacht (de huidige Afdeling Militaire Geestelijke gezondheidszorg) in de rang van kolonel. Hij is in 1992 en 1994 met een Nederlandse militaire eenheid een halfjaar uitgezonden geweest naar voormalig Joegoslavië en daarna voor kortere periodes ondermeer naar Irak, Kosovo, Afghanistan en Suriname. Zowel in Nederland als tijdens zijn uitzendingen is hij betrokken geweest bij de behandelingen en de opvang van uitgezonden militairen die geconfronteerd zijn met schokkende ervaringen. Daarnaast was hij verantwoordelijk voor de coördinatie van de psychosociale opvang en nazorg van Srebrenica (1995) en van de Herculesramp (1996). Hij heeft de Parlementaire Enquête-commissie Srebrenica geadviseerd en begeleid voor wat betreft de psychosociale aspecten. Hij heeft vele lezingen gegeven op (internationale) symposia en congressen over de opvang na schokkende gebeurtenissen. Hij is lid van de Raad van Advies van de Stichting Impact.

Miranda Olf

Dr. Miranda Olf is universitair hoofddocent op het gebied van psychotrauma en gespecialiseerd in onderzoek naar de psychobiologische aspecten van trauma en stress. Zij is hoofd van het Topzorgprogramma Psychotrauma aan de afdeling Psychiatrie van het AMC. Tevens is zij als gasthoogleraar verbonden aan de universiteit van Bergen in Noorwegen. Het Topzorgprogramma Psychotrauma biedt ambulante behandeling aan patiënten met posttrauma psychopathologie en een dagbehandeling voor vluchtelingen en asielzoekers (Equator). Miranda is getraind in de cognitieve gedragstherapie (CGT), Korte Eclectische Psychotherapie (KEP) en Eye Movement Desensitization and Reprocessing therapie (EMDR). Zij heeft diverse onderzoeks-

projecten uitgevoerd op het gebied van (traumatische) stress, angst en depressie, zowel naar de effectiviteit van interventies als naar de psychobiologische aspecten. Ze heeft gerandomiseerde gecontroleerde trials uitgevoerd naar verschillende vormen van debriefing, vroege interventies en psychotherapie bij getraumatiseerde patiënten. Psychobiologische studies die ze heeft uitgevoerd waren ondermeer neuroimaging studies bij patiënten met een post-traumatische stress-stoornis (PTSS) en studies naar neuroendocriene aspecten van PTSS. Tevens heeft zij onderzoek gedaan naar rampen, bijvoorbeeld naar de vuurwerkramp in Enschede. Recent heeft ze ook mentale gezondheidsproblemen in Afghanistan onderzocht en een grote epidemiologische survey uitgevoerd naar het voorkomen van trauma's en PTSS in Nederland. Op het moment loopt er een groot onderzoek naar de incidentie, preventie en predictie van posttrauma psychopathologie na ernstige ongelukken op de trauma unit van het AMC.

Maaïke de Vries

Het werk van dr. Maaïke de Vries bevindt zich op het snijvlak van wetenschap, beleid en praktijk. Zij is ervaren in het vertalen van wetenschappelijke inzichten naar beleidsaanbevelingen en aanwijzingen voor de praktijk. Haar inhoudelijke focus ligt op psychosociale zorg en geneeskundige hulpverlening na ongevallen, rampen en militaire uitzending. Maaïke de Vries studeerde cum laude af in de gezondheidswetenschappen. In 2002 promoveerde zij op onderzoek naar gezondheidsklachten bij militairen die voor de VN naar Cambodja waren uitgezonden. Ze werkte van 2002 tot 2007 voor Impact, Landelijk kennis- en adviescentrum psychosociale zorg na rampen. Vanuit die functie leidde zij de ontwikkeling van de richtlijn vroegtijdige psychosociale interventies na rampen, terrorisme en andere schokkende gebeurtenissen. Ze maakte deel uit van de projectgroep van prof. Gersons die adviseerde over de herinrichting van de militaire geestelijke gezondheidszorg. Maaïke adviseerde de militaire GGZ over de opvang na terugkeer en was lid van de gezondheidsraadcommissie middel- en lange termijn gevolgen van rampen. Sinds juni 2007 is Maaïke werkzaam als manager van het project Kenniscentrum GHOR Academie binnen het Nederlands Instituut Fysieke Veiligheid Nibra.

Mirjam Nijdam

Drs. Mirjam Nijdam is als psycholoog verbonden aan het Topzorgprogramma Psychotrauma van AMC De Meren. Na haar studie klinische psychologie, die ze cum laude afrondde, heeft ze zich gespecialiseerd in de diagnostiek en behandeling van trauma's en de posttraumatische stress-stoornis. Haar promotieproject is een gerandomiseerde gecontroleerde studie die twee soorten psychotherapie voor de posttraumatische stress-stoornis vergelijkt. In deze studie worden de effectiviteit en efficiëntie van Eye Movement Desensitization and Reprocessing therapie (EMDR) en de Kortdurende Eclectische Psychotherapie (KEP) vergeleken. Daarnaast heeft Mirjam onderwijs gegeven aan studenten psychologie en geneeskunde en diverse lezingen en workshops gegeven. Sinds begin 2006 werkt zij aan het project 'Psychosociale aspecten van beveiliging' in opdracht van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb).

BIJLAGE II

LIJST VAN GERAADPLEEGDE DESKUNDIGEN

- Prof.dr. Alexander McFarlane, University of Adelaide, Australië.
- Dhr. A. Visser, coördinerend senior adviseur Eenheid Bewaken en Beveiligen, Commissaris van Politie.
- Dhr. W. Stevenson, hoofd van de Key Persons & Strategic Key Points Security Unit, Protective Security Division, Northern Ireland Office.
- Dhr. G. Laverty, inspector, Close Protection Unit, Police Service Northern Ireland.
- Dhr. D. Bolton, directeur Northern Ireland Centre for Trauma & Transformation.
- Mw. S. Willmington, hoofd van de Central Unit Terrorism & Protection Unit, Counter Terrorism and Intelligence Directorate, Home Office te Londen.
- Dhr. N. Hathaway, Detective Inspector, Metropolitan Police Specialist Operations, Scotland Yard, Londen.
- Dhr. B. McCord, Detective Sergeant en hoofd Close Protection training, Metropolitan Police Specialist Operations, Scotland Yard, Londen.

BIJLAGE III

SEMI-GESTRUCTUREERD INTERVIEW T.B.V. ONDERZOEK PSYCHOSOCIALE ASPECTEN VAN BEVEILIGING

Introductie van het interview

- Het doel van het gesprek is het verzamelen van informatie ten behoeve van het onderzoek naar psychosociale aspecten van beveiliging.
- Het gesprek vindt niet plaats omdat u begeleiding krijgt vanuit de NCTb, maar omdat u te maken heeft met beveiliging en wij willen nagaan wat we ervan kunnen leren.
- De reden dat wij dit gesprek voeren is omdat we een zekere kennis hebben over wat angst met mensen doet, ook in het geval van levensbedreiging. Vanuit die kennis willen we kijken naar wat beveiliging met mensen doet.
- Uw ervaringen kunnen in geanonimiseerde vorm worden gebruikt om aanbevelingen te doen aan de NCTb ten behoeve van andere mensen die beveiligd worden.
- Na dit interview kan, indien gewenst, een adviesgesprek volgen.

Deel I: vragen over de acute dreiging

1. Welke informatie heeft u ontvangen over de dreiging?
Wat was de aard van die informatie? (*Bijvoorbeeld: doodsb bedreiging op internet, concrete plannen, bedreiging met wapens, mislukte aanslag, dreigbrieven.*)
Ging het om een directe, persoonlijke bedreiging? Was er direct levensgevaar?
Wist u hoe de exacte dreiging eruit zag?
Was het op uw verzoek dat men dit niet precies vertelde of zei men dat u niet meer mocht weten?
Was u toen op de hoogte van de criteria waarop de beslissing over de beveiligingsmaatregelen werd gebaseerd of heeft u dit later gehoord?
2. U heeft beveiliging gekregen. Welke beveiligingsmaatregelen werden er genomen? (*Denk aan: persoonsbeveiliging, technische beveiliging van woning en werkplek, technische beveiliging voertuig*)
Was u het ermee eens?
Vond u de maatregelen voldoende?
Voelde u zich ook veilig of was het onwettelijk of overdreven voor u?
Welke hinder hebben de maatregelen opgeleverd?
3. Wie informeerde u over de beveiligingsmaatregelen?
Wanneer werd u geïnformeerd?
Hoe veel tijd zat er tussen het moment dat u geïnformeerd werd en het toepassen van de beveiliging?
Er zijn verschillende manieren waarop mensen hierop kunnen reageren. Hoe reageerde u: probeerde u de regie over te nemen, gaf u de regie uit handen of heeft u zich verzet tegen wat er gebeurde?

4. Werd er met u overlegd over de manier waarop de beveiligingsmaatregelen werden uitgevoerd?
Heeft u zich ertegen verzet? Had dit resultaat?
5. Had u een concreet beeld over hoe de aanval zou plaatsvinden?
Werd u ook uitgelegd hoe u zou moeten reageren?
Wie heeft dit aan u uitgelegd?
Wanneer kwam dit aan de orde?
6. (Indien de persoon een partner of gezin heeft:) Wat was het effect van de dreiging op uw partner? En op uw familie?
Wat deed het met uw omgeving?
7. Waar was u tevreden over wat betreft de informatie over de dreiging en de beveiligingsmaatregelen?
Wat zijn naar uw idee verbeterpunten?

Deel II: vragen over de voortdurende dreiging

1. In hoeverre heeft u uw bestaan kunnen voortzetten of werd dit ontregeld door de beveiliging? (*Denk aan: verblijfsplaats, dagelijks ritme, positie op werk, rolveranderingen, veranderde verwachtingen m.b.t. eigen functioneren, motivatie, sociale contacten, activiteiten in vrije tijd.*)
2. In hoeverre heeft de beveiliging mensen in uw omgeving ontregeld?
Voelde uw partner/familie zich ook bedreigd? Hebben zij inspraak gehad op de beveiligingsmaatregelen?
Wat voor gevolgen had dit voor de relatie met uw partner/familie?
Wat deed het met uw burens?
3. Hoeveel beveiligers waren er aanwezig?
Hoe werden zij geïntroduceerd?
Wist u wat ze moesten doen?
Waren het steeds dezelfde mensen?
Wie had de leiding?
Met wie had u vooral contact?
Kon u met hen overleggen?
Voelde u zich feitelijk veilig? Voelde u zich subjectief veilig?
Welke beveiligers vond u aardig? Hoezo?
Welke beveiligers vond u onaardig? Hoezo?
Wat waren voor u goede en wat waren voor u verkeerde opmerkingen van hun kant?
Had u zorgen over hun veiligheid?

4. Er zijn verschillende manieren waarop mensen op stress kunnen reageren.
 - Werd u er angstiger van?
 - Werd u er emotioneler van? Of juist minder emotioneel?
 - Kreeg u moeilijkheden met slapen? Piekeren?
 - Droomde u erover? Schrok u wakker?
 - Was u sneller geïrriteerd dan gewoonlijk?
 - Kreeg u concentratieproblemen?
 - Werd u alerter, schrok u sneller dan gewoonlijk?
 - Was u sneller moe?
 - Kreeg u lichamelijke spanningsklachten?
 - Waren er veranderingen in uw eetpatroon?
 - Kreeg u uitbarstingen?
 - Waren er veranderingen in uw stemming? Somberheid?
 - Had u minder plezier in dingen?
 - Voelde u zich eenzaam?

5. Wat zijn de dingen die u eraan probeert te doen?
 - Alcoholgebruik en medicatie?
 - Zelfzorg?
 - Organiseren van sociale steun?
 - Vertrouwenspersonen?

Hoe gaat u normaal gesproken om met stress? Merkt u dat u in deze situatie dezelfde strategieën toepast om ermee om te gaan?

6. Heeft u gemerkt dat u sinds het begin van de beveiliging meer over existentiële vragen nadenkt (bijvoorbeeld: is dit het waard, wat heb ik nu uiteindelijk bereikt)?

7. Heeft u positieve veranderingen bij uzelf opgemerkt door het meemaken van deze ingrijpende situatie (bijvoorbeeld: meer bewust zijn van de waarde van het leven, andere prioriteiten hebben over wat belangrijk is in het leven)?

8. Hoe kijken uw collega's tegen de situatie aan?

Heeft u gesproken met mensen die in dezelfde situatie zitten?

9. Heeft u eerder in uw leven te maken gehad met levensbedreiging of andere schokkende gebeurtenissen?

10. Hoe kijkt u vanuit uw politieke standpunt aan tegen de bedreiging en beveiliging waar u mee te maken heeft?

11. Is uw behoefte aan beveiliging in de loop der tijd veranderd?

12. Wanneer kreeg u het gevoel dat u aan de beveiliging gewend was?

13. Heeft u te maken gehad met verhoging van de beveiligingsmaatregelen? Wat vond u hiervan?

14. Heeft u te maken gehad met zeer beangstigende momenten? Wat deed dit met u?

15. Wat vond u van de evaluatiemomenten met de NCTb?

Werden er dingen gewijzigd of heeft u zelf wijzigingen in de beveiliging aangebracht? Denkt u dat er verschillen zijn tussen mensen in hoe men omgaat met beveiliging? Heeft u ideeën over hoe de Eenheid Bewaken en Beveiligen hier het beste mee om kan gaan?

16. Waar was u tevreden over wat betreft de uitvoering van de beveiligingsmaatregelen?

Wat zijn naar uw idee verbeterpunten?

Deel III: vragen over de afnemende dreiging

1. Zijn de beveiligingsmaatregelen sinds het instellen ervan afgebouwd of verminderd?

(Indien nee:) Is er zicht op de termijn waarop dit zal gebeuren?

(Indien ja:) Hoe vond u de manier waarop dit besproken werd? Is uw behoefte aan beveiliging sindsdien veranderd? Voelt u zich sindsdien veiliger of juist onveiliger? Hoe heeft u zich aangepast aan de afbouw en beëindiging van de beveiliging? Waar was u tevreden over wat betreft de afbouw en beëindiging van de beveiliging? Wat zijn naar uw idee verbeterpunten?

Deel IV: evaluatie van het interview

1. Wat vond u van dit interview?

2. Wilt u nog iets toevoegen over dingen waar we het niet over hebben gehad, maar die belangrijk zijn voor u? Of over zaken die wij naar uw idee niet begrepen hebben?

BIJLAGE IV

LEIDRAAD VOOR DE GESPREKKEN MET BEVEILIGERS

Inleiding:

- Wat is de vooropleiding.
- Wat was de vorige baan.
- De eigen privésituatie.
- Wat vindt de eventuele partner van de keuze.
- Waarom is voor dit beroep gekozen.
- Hoelang werkzaam binnen de beveiliging.

Vorbereiding op inzet:

- Hoe wordt men geïnformeerd over een inzet: individueel of als groep, hoe lang van tevoren, wie het betreft, waar (*bv. binnen- of buitenland*), welke middelen.
- Kan men een inzet weigeren.
- Heeft men na een inzet een bepaalde recuperatieperiode.
- Heeft men standby-periodes. Hoe snel moet men inzetbaar zijn.
- Wat is de invloed op het sociale leven (*afspraken, vakanties, alcoholgebruik, verenigingsleven*).

De inzet:

- Weet u nog hoe de eerste inzet was.
- Wordt er voldoende informatie verstrekt over het beveiligingsplan (*de persoon, de woon- en leefsituatie, de aard van de dreiging*). Is hier inspraak mogelijk.
- Hoe verloopt de aansturing tijdens de inzet.
- Is er ruimte voor eigen initiatief en handelen naar eigen inzicht.
- Krijgt men voldoende informatie tijdens de inzet.
- Rust- en werktijden tijdens een inzet.
- Hoe verloopt de overdracht.
- Mogelijke irritaties tussen beveiligers. Hoe worden die opgelost.
- Hoe is de kwaliteit van de collega-beveiligers.
- Wordt er gewerkt met vaste teams.
- Zelf gevaarlijke situaties meegemaakt.
- Wat is de invloed van schokkende gebeurtenissen die zich hebben voorgedaan bij anderen.
- Is er sprake van stressmanagement.
- Is er sprake van verveling. Hoe wordt hier mee omgegaan.
- Komen de verwachtingen uit die men had toen men voor dit beroep koos.
- Hoe verloopt de communicatie tussen de beveiligers en zijn/haar relatie tijdens zo'n inzet m.b.t. geheimhouding, bezorgdheid en zich buitengesloten voelen.

Interactie met de beveiligde:

- Hoe wordt betrokkene geïnformeerd over de beveiliging en wat is de mate van inspraak hierin.
- Wat is uw specifieke taak en wat merkt de beveiligde hiervan.
- Reageert een vrouw anders dan een man op de beveiligingsmaatregelen.
- Maakt het vrouw/man-verschil m.b.t. de privacy iets uit voor de concrete beveiligingsmaatregelen.
- De mate van begrip voor en samenwerking/tegenwerking door de beveiligde. Hoe is men hier op voorbereid en hoe wordt hier mee omgegaan.
- Verschillen in reacties op de beveiligers bij echtparen wat betreft afstand/nabijheid en attitude.
- Hoe wordt omgegaan met de stress van de beveiligden.
- Voelt u zich wel eens in indringer op het privéleven van de beveiligde en kan dit leiden tot genante situaties.

Einde van de beveiliging:

- Hoe wordt de beveiliging afgebouwd.
- Hoe wordt de beveiliging geëvalueerd door de leiding en het team.
- Hoe kijkt de beveiligers er zelf op terug wat betreft nut, voldoening, inspanning en waardering.

Opleiding:

- Waaruit bestond de sollicitatie- en selectieprocedure en hoe is dit ervaren.
- Voor welke beveiligingstaak opgeleid (b.v. chauffeur, persoonsbeveiligers enz.)
- Hoe lang duurde de opleiding.
- Waaruit bestaat de opleiding. Waar wordt eventueel teveel aandacht aan besteed en waaraan te weinig. Bepaalde onderwerpen gemist in de opleiding.
- Hoe is de verhouding theorie/praktijk en in hoeverre benadert de opleiding de realiteit.
- Is er aandacht voor de mogelijke impact van de dreiging en beveiliging op het welbevinden van de beveiligden en hoe ze hier mee om moeten gaan.
- Wat wordt er gedaan aan de training van de sociale vaardigheden.
- Hoe worden de vaardigheden onderhouden. Wordt het niveau ervan gecontroleerd.
- Is er sprake van een bepaalde opbouw in de inzet in de praktijk v.w.b. zwaarte en gevaar en wordt hier bij de teamsamenstelling rekening mee gehouden.

BIJLAGE V

RICHTLIJN VOOR DE NCTb: ADVIESGESPREKKEN: WIE, WAT, WAAR, WANNEER?

Wanneer vinden de adviesgesprekken plaats?

A. Standaard aanbod

Er worden standaard 3 adviesgesprekken aangeboden:

1. Bij aanvang van de persoonsbeveiliging
2. Gedurende de periode van persoonsbeveiliging
3. Bij beëindiging van de persoonsbeveiliging

B. Op verzoek

Op verzoek van de beveiligde kunnen één of meerdere aanvullende adviesgesprekken plaatsvinden.

Doelgroep

De adviesgesprekken zijn bestemd voor bedreigde personen die persoonlijk worden beveiligd evenals hun partner en andere familieleden. De adviesgesprekken kunnen zowel individueel als met meerdere personen tegelijkertijd plaatsvinden.

Adviseurs

Prof. dr. Berthold Gersons

Drs. W. Martens

Werkwijze

De NCTb bemiddelt tussen beveiligde persoon en adviseur en maakt een afspraak voor een eerste adviesgesprek. Vervolgafspraken kunnen zonder tussenkomst van de NCTb worden gemaakt.

Adviesgesprekken met beveiligde personen

(Samenvatting protocol adviesgesprekken met beveiligde personen voor het handboek NCTb) Persoonsbeveiliging vindt plaats in levens van mensen met bepaalde gewoonten, wensen en behoeften en kan grote invloed hebben op het dagelijks functioneren en het welbevinden.

De NCTb besteedt aandacht aan psychosociale aspecten van beveiliging door beveiligde personen minimaal drie adviesgesprekken aan te bieden.

Hieronder leest u meer over deze gesprekken.

Over de adviesgesprekken

Aanleiding

De adviesgesprekken komen tot stand op verzoek en initiatief van de NCTb. Voorafgaand aan het eerste gesprek informeert de NCTb betrokkene zowel mondeling als schriftelijk over de adviesgesprekken en wordt instemming gevraagd. De gesprekken vinden bij voorkeur ten kantore van de NCTb plaats of op een nader overeen te komen locatie.

Doel

De algemene doelstelling van de adviesgesprekken is het minimaliseren van stress en het maximaliseren van controle met betrekking tot het leven met bedreigingen en de daaruit voortvloeiende beveiligingsmaatregelen.

Doelgroep

De adviesgesprekken zijn ontwikkeld voor bedreigde personen die beveiligd worden via de NCTb. In overleg met betrokkene, de NCTb of op verzoek van de adviesgever kunnen tevens adviesgesprekken worden gevoerd met de partner en/of overige gezinsleden, zowel individueel als gezamenlijk.

Adviesgever

De adviesgever is een psychiater of psycholoog met uitgebreide deskundigheid op het gebied van stress en ingrijpende gebeurtenissen. De adviesgever is door zijn beroep gehouden aan de wet Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg (BIG) en een daaruit voortvloeiend beroepsgeheim. Anders dan de professionele achtergrond van de adviesgever kan doen vermoeden, hebben de adviesgesprekken geen therapeutisch doel zoals diagnostiek of behandeling.

Onderzoek

Ervaringen uit de adviesgesprekken kunnen op geanonimiseerde wijze gebruikt worden voor het verder ontwikkelen en verbeteren van de adviesgesprekken. Nadrukkelijk wordt gesteld dat de adviesgever nooit informatie aan derden verstrekt zonder toestemming van betrokkene.

Frequentie en duur

In principe worden drie adviesgesprekken van elk een uur aangeboden. Idealiter vinden deze plaats bij aanvang van de persoonsbeveiliging, gedurende de beveiligde periode en na afbouw. In overleg met betrokkene, de NCTb of op verzoek van de adviesgever kan het aantal gesprekken worden uitgebreid.

Inhoud van de adviesgesprekken

De inhoud van de adviesgesprekken is afgestemd op de behoeften van betrokkene, de aard en ernst van de dreiging, de genomen beveiligingsmaatregelen en het stadium waarin de beveiliging zich bevindt. Voor de adviesgesprekken worden de volgende vier fasen onderscheiden:

1. *Begin van de dreiging en de beveiliging*
2. *Voortdurende dreiging en beveiliging*
3. *Afnemende dreiging en beveiliging*
4. *Beëindiging van de dreiging en beveiliging*

Tijdens de adviesgesprekken kunnen ondermeer de volgende onderwerpen aan de orde komen: Interferentie met het dagelijks leven, stressreacties en manieren van omgaan met stress, mogelijke veranderingen in de beveiliging, de rol van de NCTb, interactie met de beveiligers en taakuitoefening.

BIJLAGE VI

BROCHURE VOOR BEVEILIGDEN: 'BEVEILIGD, EN DAN?'

Informatie voor personen die beveiligd worden

U wordt momenteel beveiligd of u krijgt binnenkort te maken met persoonsbeveiliging. Deze brochure informeert u over zaken die voor u van belang zijn. Over hoe te leven met bedreiging, over reacties die veel voorkomen bij personen die beveiligd worden en over de persoonlijke adviesgesprekken die u kunt aanvragen.

Beveiligd, en dan?

Persoonsbeveiliging is niet zonder invloed op uw leven. U bent immers gewend aan een leven met bepaalde gewoonten, wensen en behoeften. Het nemen van veiligheidsmaatregelen en de aanwezigheid van beveiligers kan van invloed zijn op uw dagelijkse routine en op uw eventuele gezinsleven. Dit kan voor u een stressverhogende ervaring zijn. Een gesprek met iemand die in een soortgelijke situatie heeft gezeten, is een goede manier om ervaringen uit te wisselen en advies in te winnen. De NCTb heeft contact met mensen die hiertoe bereid zijn. Daarnaast zijn persoonlijke adviesgesprekken met een deskundige belangrijk, omdat deze u helpen om zo goed mogelijk met de ontstane situatie om te gaan.

Veelvoorkomende reacties

De meeste mensen hebben van nature een basisgevoel van controle en veiligheid. Hierbij horen gedachten als *“nare gebeurtenissen treffen anderen, niet mij”* en *“ik kan me vrij bewegen”*. Door de bedreiging en de daarop volgende veiligheidsmaatregelen, kan dat gevoel van controle en veiligheid worden aangetast. Dat betekent dat u - in uw nieuwe situatie - zult moeten zoeken naar een nieuw evenwicht.

Mensen reageren verschillend - en ieder op hun eigen manier - op dreiging en persoonsbeveiliging.

Voor de meeste mensen geldt dat ze langzaam wennen aan de nieuwe situatie en dat eventuele reacties dan ook minder worden. Hieronder staan reacties die veel voorkomen:

- Verhoogde waakzaamheid en schrikreacties, gevoelens van onzekerheid en onveiligheid
- Verhoogde prikkelbaarheid die zich uit in gevoelens van irritatie, boosheid of woede-uitbarstingen
- Lichamelijke klachten zoals hoofdpijn, buikpijn, rugpijn, vermoeidheid, toe- of afnemende eetlust
- Het minder erg maken of niet serieus nemen van de situatie
- Gevoelens van angst of somberheid
- Slaapproblemen
- Concentratieproblemen, vergeetachtigheid
- Toenemend gebruik van alcohol, sigaretten, medicijnen.

Wat doet de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding voor u?

De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb) - die de landelijke coördinatie heeft over bewaken en beveiligen - voert allereerst een gesprek met u dat gaat over de dreigingsinformatie en de feitelijke beveiligingsmaatregelen die op uw situatie van toepassing zijn. Daarnaast - omdat bedreiging en persoonsbeveiliging zulke ingrijpende gevolgen kunnen hebben voor uw dagelijks leven - biedt de NCTb u adviesgesprekken aan. Het doel van deze gesprekken is het minimaliseren van mogelijke stress en het maximaliseren van uw controle over uw leven met beveiliging. Deze gesprekken worden met u gevoerd door deskundigen op dit gebied.

Wat kunnen adviesgesprekken voor u betekenen?

Op drie vaste momenten kan een persoonlijk adviesgesprek met u plaatsvinden: bij aanvang van de persoonsbeveiliging (vooraf), gedurende de beveiligde periode (tijdens) en na de afbouw van de beveiliging (achteraf). In deze gesprekken krijgt u advies op maat waardoor u beter met de beveiligingssituatie kunt omgaan.

In het eerste gesprek komen de praktische aspecten van de beveiliging aan de orde en de gevolgen voor uzelf, uw eventuele gezin, uw werk en uw sociale omgeving. Dit gesprek bereidt u voor op wat gaat komen. Ook kunt u dan meteen afspraken maken voor vervolgesprekken indien u daar behoefte aan heeft. Het tweede gesprek gaat over het leven met bedreiging en beveiliging en het laatste gesprek blikt terug op de beveiligingsperiode, hoe u en uw eventuele gezin deze hebben ervaren. Tevens wordt ingegaan op de toekomst.

Indien u daar behoefte aan heeft, kunt u te allen tijde een extra adviesgesprek aanvragen. Ook is het natuurlijk mogelijk om extra adviesgesprekken te voeren met uw eventuele partner en/of overige gezinsleden, zowel individueel als gezamenlijk.

De deskundigen

De gesprekken worden namens de NCTb gevoerd door een geselecteerde groep deskundigen. Allen hebben veel ervaring met het begeleiden van mensen rondom ingrijpende gebeurtenissen, onder andere bij het Academisch Medisch Centrum/ De Meren in Amsterdam. De adviesgesprekken hebben geen therapeutisch doel zoals diagnostiek of behandeling.

De adviesgevers zijn door hun beroep gehouden aan de wet Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg (BIG) en het daaruit voortvloeiend beroepsgeheim. Ervaringen uit de adviesgesprekken kunnen op geanonimiseerde wijze gebruikt worden voor het doen van verdere aanbevelingen rondom bedreiging en persoonsbeveiliging.

Voor meer informatie over de persoonlijke adviesgesprekken kunt u zich wenden tot prof.dr. Berthold Gersons en drs. Wil Martens. Zij zijn bereikbaar via het Academisch Medisch Centrum/ De Meren (telefoon: 020-8913672 / internet: www.amcdemeren.nl).

BIJLAGE VII

INSTRUCTIEMATERIAAL VOOR DE OPLEIDING VAN DE BEVEILIGERS

Bij dreiging en beveiliging spelen psychosociale aspecten een belangrijke rol. Te denken valt bijvoorbeeld aan de impact van de beveiliging op de beveiligde, de interactie tussen beveiligde en beveiligers, stress en stressmanagement en sociale vaardigheden.

Tot op heden wordt in de opleiding van beveiligers nauwelijks of geen aandacht besteed aan de 'zachte' kant van dreiging en beveiliging. Een gemis, zo blijkt uit ervaring die de afgelopen jaren is opgedaan met de beveiliging van bedreigde personen. Beveiligers worden in hun werk geconfronteerd met vragen waar zij geen antwoord op hebben, situaties die zij niet eerder of onvoldoende hebben geoefend en vaardigheden die niet getraind en geautomatiseerd zijn.

Uit het oogpunt van goed werkgeverschap (zorg voor de beveiligers) en het bieden van optimale dienstverlening met competent en vakbekwaam personeel, is het wenselijk in opleiding, training en oefening van beveiligers aandacht te besteden aan psychosociale aspecten van dreiging en beveiliging. Het onderhavige rapport biedt daarvoor de basis.

BIJLAGE VIII

BROCHURE VOOR BEVEILIGERS: 'BEVEILIGEN, EN DAN?'

Informatie voor beveiligers

U bent werkzaam als beveiliger van publieke personen die bedreigd worden. Deze brochure informeert u over zaken die voor u van belang zijn. Over reacties die veel voorkomen bij beveiligers en personen die beveiligd worden, wat u zelf kunt doen tegen stress en hoe u uw collega's kunt helpen.

Beveiligen, en dan?

U heeft belangrijk en verantwoordelijk werk dat invloed heeft op het leven van de persoon die u beveiligt. De genomen veiligheidsmaatregelen, waaronder uw aanwezigheid, kunnen van invloed zijn op de dagelijkse routine van beveiligden en eventuele gezinsleden. Dit kan een stressverhogende situatie zijn. Niet alleen voor beveiligden maar ook voor beveiligers. Als beveiliger kunt u met verschillende situaties te maken krijgen. In de meeste gevallen is er sprake van (lichte) dreiging zonder dat er iets gebeurt. Sommige beveiligers gaan zich daardoor vervelen, vinden hun werk saai of hebben het gevoel dat ze andere dingen doen dan waarvoor ze zijn opgeleid. Het is echter ook mogelijk dat u te maken krijgt met een daadwerkelijke aanslag of een langdurige ernstige dreiging. U loopt dan mogelijk zelf ook gevaar of moet iets doen of zien waardoor u zich gespannen en onprettig gaat voelen.

Veelvoorkomende reacties

Stress kan zich in veel verschillende situaties ontwikkelen en mensen reageren er verschillend op. Iedereen heeft zijn eigen manier om met dreiging of crisissituaties zoals een aanslag om te gaan. Stress is niets om u voor te schamen. Zelfs de meest fitte beveiligers kunnen zo gespannen raken dat ze tijdelijk hun taken niet goed kunnen uitvoeren. Maar in de meeste gevallen zult u gewoon goed blijven functioneren en uw werk kunnen blijven doen. Stress is namelijk een normale reactie op een abnormale gebeurtenis.

Hieronder staan reacties die veel voorkomen:

- Verhoogde waakzaamheid en schrikreacties. Onzeker en onveilig voelen.
- Verhoogde prikkelbaarheid. Geïrriteerd en boos zijn, woede-uitbarstingen hebben.
- Lichamelijke klachten zoals hoofdpijn, buikpijn, rugpijn, vermoeidheid, meer of minder zin in eten, hartkloppingen of misselijkheid.
- Gevoelens van angst of somberheid.
- Slaapproblemen.
- Concentratieproblemen en vergeetachtigheid.
- Toenemend gebruik van alcohol, sigaretten, (soft)drugs en medicijnen.
- Door de werkgever in de steek gelaten voelen.
- Verdriet; tranen, huilen om eventuele doden en gewonden.

Wat kunt u zelf doen tegen stress bij u zelf en uw collega's?

- Zorg goed voor uzelf en voor uw collega's.
- Besef dat stress normaal is en dat anderen er ook last van hebben.
- Houd contact en praat met uw collega's en leidinggevende over wat er is gebeurd en uw zorgen. Ruim misverstanden uit de weg.
- Informeer naar de feiten bij uw leidinggevende. Trek geen overhaaste conclusies. Hecht geen geloof aan geruchten.
- Beperk het gebruik van alcohol, sigaretten, (soft)drugs en medicijnen.
- Pak zoveel mogelijk uw dagelijkse routine op, zowel thuis als op het werk.
- Neem zoveel mogelijk rust maar blijf lichamelijk wel actief. Sport is een hele goede vorm van ontspanning.

Gaat stress vanzelf over?

In de meeste gevallen verdwijnen reacties op stress vanzelf. Na rust treedt meestal snel verbetering op. Het is normaal als tekenen van stress zoals opvliegerigheid of slechte dromen een tijdje blijven bestaan. Wanneer ze na vier weken nog heel ernstig zijn of toenemen, is het verstandig de hulp van de bedrijfsarts of huisarts in te roepen. Hij/zij kan u dan verder helpen.

BIJLAGE IX

PROTOCOL VOOR HET VOEREN VAN ADVIESGESPREKKEN MET BEVEILIGDEN

1. Inleiding

Deze handleiding is bestemd voor de adviesgever. De adviesgesprekken komen tot stand op verzoek van de NCTb. Het doel van de gesprekken is het geven van psychosociale adviezen om zo goed mogelijk met de dreiging en de daaruit voortvloeiende beveiligingsmaatregelen om te gaan. De NCTb informeert de persoon vooraf over de bedoeling van de adviesgesprekken. Tevens verschaft de NCTb de persoon schriftelijke informatie met betrekking tot dit doel. De gesprekken vinden plaats nadat de betrokken persoon met het gesprek en de bedoeling ervan heeft ingestemd. De gesprekken vinden bij voorkeur bij de NCTb plaats of op een nader overeen te komen locatie.

De aard en inhoud van de adviesgesprekken is ondermeer afhankelijk van de ernst van de dreiging, hoe acuut en concreet de dreiging is en de fase waarin de bedreiging en beveiliging zich bevinden.

De adviesgesprekken kunnen worden gevoerd met de beveiligde persoon alleen, de partner alleen of de beveiligde persoon samen met de partner. Op verzoek van de beveiligde persoon of op advies van de gespreksvoerder kunnen ook andere gezinsleden worden uitgenodigd om aan de gesprekken deel te nemen. Dit gebeurt in overleg met de NCTb.

De indeling van de adviesgesprekken is gebaseerd op de fases die te onderkennen zijn bij een dreiging en de daarmee samengaande beveiligingsmaatregelen:

- Het begin van de dreiging en de beveiliging.
- De voortdurende dreiging en beveiliging.
- De afnemende dreiging en beveiliging.
- Na beëindiging van de dreiging en beveiliging.

Afhankelijk van de fase waarin de adviesgesprekken plaatsvinden, kan men insteken op een van de fases.

2. De introductie van de adviesgesprekken

- Uitleg van het doel van de adviesgesprekken:
 1. Het geven van uitleg over mogelijke reacties op bedreiging en beveiliging.
 2. Het geven van psychosociale adviezen met betrekking tot vragen en reacties die samenhangen met de dreiging of de beveiligingsmaatregelen.
- De adviesgever is een psychiater of psycholoog deskundig op het gebied van stress en ingrijpende gebeurtenissen en heeft veel kennis over de manieren waarop mensen kunnen reageren op stress en beveiliging. De gesprekken zijn gericht op advisering, niet op het stellen van diagnoses of het geven van een behandeling. De adviesgever is

door zijn beroep gehouden aan de wet Beroepen in de Individuele Gezondheidszorg.

Dientengevolge is de adviesgever gehouden aan het beroepsgeheim: zonder toestemming van betrokkenen wordt er geen informatie verstrekt aan derden.

- De ervaringen van de beveiligde persoon kunnen op geanonimiseerde wijze gebruikt worden voor het doen van aanbevelingen ten behoeve van andere personen die beveiligd worden.
- In principe wordt ervan uitgegaan dat er drie adviesgesprekken over de tijd gespreid plaatsvinden. Gekozen is voor een opzet met meerdere gesprekken omdat in het eerste gesprek het ontwikkelen van vertrouwen en het over en weer informeren belangrijk is. Tevens is bekend dat mensen onder spanning minder goed zaken kunnen onthouden die in het gesprek aan de orde komen. In het vervolgesprek kan het vorige gesprek geëvalueerd worden.
- De gesprekken duren in principe niet langer dan een uur. Dit wordt vooraf aan de beveiligde persoon kenbaar gemaakt.
- Tijdens de adviesgesprekken wordt erop gewezen dat het raadzaam kan zijn om een gesprek te voeren met een ervaringsdeskundige, die in het verleden ervaring heeft opgedaan met beveiliging. Eerdere ervaringen hiermee zijn zeer positief. De beveiligde persoon wordt aangeraden via de NCTb contact op te nemen met iemand die hiertoe bereid is. Ook de partners van de beveiligde persoon en de ervaringsdeskundige kunnen hierbij betrokken worden.

3. Het begin van de dreiging en de beveiliging

- De adviesgever moet de beveiligde persoon informeren over het feit dat hij in principe geen informatie heeft over de dreiging en de daaruit voortvloeiende beveiligingsmaatregelen.
- Welke informatie heeft betrokkene gekregen over de dreiging en beveiliging en door wie? Is dit in een persoonlijk gesprek gebeurd of op een andere wijze? Is deze informatie ook aan de partner of aan anderen verstrekt? Is de partner tegelijkertijd met betrokkene geïnformeerd? Hoe is dit ervaren? *(was het de juiste functionaris, ging het empathisch of afstandelijk, werd er voldoende informatie verstrekt, was het beangstigend / onwettelijk voor betrokkene).*
- Waren / zijn betrokkene en de partner het eens over de noodzaak en de mate van beveiliging?
- Is het de eerste keer dat men met dreiging en beveiliging te maken heeft?
- Welke informatie werd gegeven over de aard van de dreiging? Ging / gaat het om een directe, persoonlijke bedreiging? Hoe acuut en concreet was / is de dreiging? (b.v. brieven, wapens) Waren / zijn partner en kinderen rechtstreeks onderwerp van bedreiging?
- In een crisissituatie kan het noodzakelijk zijn dat zeer snel en zonder uitleg beveiligingsmaatregelen getroffen worden. Hoe is dit eventueel ervaren?
- Onderkende / onderkent betrokkene zelf de dreiging en de noodzaak van beveiliging? Indien niet, hoe vindt men dat de autoriteiten hiermee zijn omgegaan?
- Is betrokkene van mening dat men op tijd begonnen is met de beveiligingsmaatregelen?

- Waaruit bestonden / bestaan de veiligheidsmaatregelen, zoals: persoonsbeveiliging, beveiliging van de woon- en werkplek, dag en nacht, aantallen beveiligers, privé-situaties (b.v. theater- en restaurantbezoek, beveiliging van de directe relaties)?
- In hoeverre interfereerden / interfereerden de maatregelen met het dagelijks bestaan? *(te denken valt aan ergens worden ondergebracht zonder naar huis terug te kunnen, vervoer, behuizing, beschikbaarheid van computer en telefoon, inperking van het sociale leven)*
- Waren / zijn de maatregelen voldoende of werden / worden ze ervaren als overdreven? Kon / kan hierover onderhandeld worden? Heeft dit geleid tot onderbrenging op een andere locatie?
- Was / is er behoefte aan voorlichting over de beveiliging en het daadwerkelijk beoefenen van een aantal scenario's? In hoeverre is dit ook gebeurd?

De adviezen in deze fase bestaan uit het geven van informatie over de gevolgen van angst en reacties van verhoogde stress. Tevens wordt ingegaan op de manieren waarop iemand met de gegeven informatie en de verhoogde stress om kan gaan.

4. De voortdurende dreiging en beveiliging

Interferentie met het dagelijks leven

- Wat waren / zijn de gevolgen voor de dagelijkse gang van zaken voor de persoon zelf en de directe relaties, zowel tijdens het werk als in privé-situaties?
- Zijn er aanpassingen aan het woonhuis uitgevoerd? Was hierin inspraak mogelijk? Hoe is dit ervaren?
- Waren / zijn er gevolgen voor de sociale omgeving (*buren, vrienden, familie, collega's*) en hoe werd er door hen op gereageerd?
- Wat was / is de impact van de beveiliging tijdens een normale dag of week (*concreet doornemen*)?

Stressreacties en manieren van omgaan met stress

- Hoe probeert men voor zichzelf en de directe relaties het normale leefpatroon zoveel mogelijk vast te houden?
- Hoe wordt er emotioneel op gereageerd?
 - veranderingen in slaap- en eetpatroon
 - vermoeidheid
 - irritaties
 - concentratieproblemen
 - lichamelijke reacties
 - continue alertheid en schrikreacties bij onverwachte situaties
 - stemmingsveranderingen
 - spanningen in de relatie.Wordt dit ervaren door de persoon zelf? Wat doet men met deze ervaring?
- In hoeverre voelt men zich kwetsbaar en maakt men zich zorgen over de directe relaties?

- Hoe wordt met de stress omgegaan?
 - alcoholgebruik en medicatie
 - strategieën die men altijd al toepaste of iets nieuws
 - contacten met lotgenoten
 - contacten met een vertrouwenspersoon.
- Komt de situatie vaak aan de orde in iemands gedachten? Op welke wijze? Leidt het tot piekeren? Neemt het obsessieve vormen aan?
- Hoe wordt er door de directe relaties emotioneel op de dreiging en beveiliging gereageerd? Reageert de partner anders op de dreiging en beveiliging en hoe gaat men hier samen mee om? Komt het vaak aan de orde in gesprekken? Is er wederzijds steun en begrip of zet het juist relaties onder druk?
- Is er sprake van gewenning naarmate de dreiging en beveiliging voortduurt?

Mogelijke veranderingen in de beveiliging

- Hebben zich in de loop van de tijd veranderingen voorgedaan in de mate en de aard van de beveiliging? Hoe reageerde men op nieuwe informatie over de dreiging?
- Heeft betrokkene te maken gehad met een zeer stressvolle situatie? Hoe is dit ervaren?
- Wat is de impact van een aanslag op een andere persoon op de beleving van de eigen kwetsbaarheid?

De rol van de NCTb

- Welke afspraken zijn er gemaakt over de informatievoorziening? Hoe frequent krijgt men nieuwe informatie en van wie krijgt men dit te horen?
- Heeft men contact met personen die in dezelfde situatie zitten?

Interactie met de beveiligers

- Hoe verliepen de contacten met de beveiligers:
 - Hoeveel beveiligers waren aanwezig?
 - Hoe werden ze geïntroduceerd?
 - Waren het steeds dezelfde personen?
 - De verhouding mannelijke/vrouwelijke beveiligers.
 - De indruk van de mate van professionaliteit en vertrouwen in de beveiligers.
 - In hoeverre werd ervaren dat ze probeerden rekening te houden met de beveiligde?
 - Maakte men zich zorgen over de veiligheid van de beveiligers?
 - Wat werd als vervelend of moeilijk ervaren in de contacten met de beveiligers?
 - Hoe persoonlijk/onpersoonlijk waren de contacten met de beveiligers?
 - Waar was men tevreden over en waarover juist niet?

Taakuitoefening

- Heeft men er door de dreiging voor gekozen om bepaalde acties of uitspraken niet te doen op het werk?

- Welke voorstelling hebben collega's van de impact van bedreiging op iemands persoonlijk leven?

Adviezen in deze fase zullen ondermeer gericht zijn op de coping van de beveiligde persoon, d.w.z. hoe de persoon omgaat met de stress die opgeroepen wordt door bedreiging en daaruit voortvloeiende beveiligingsmaatregelen. Bestaande strategieën kunnen worden aangewend, maar ook nieuwe strategieën kunnen worden toegepast.

5. De afnemende dreiging en beveiliging

- Zijn de beveiligingsmaatregelen afgebouwd of verminderd?
- Is dit met betrokkene besproken en was hierbij inspraak mogelijk?
- Vergroot deze afbouw de gevoelens van veiligheid of juist niet?
- In hoeverre was er hierbij sprake van een aanpassings- en gewenningsproces?

6. Het einde van de dreiging en de beveiliging

- Is het beëindigen van de beveiliging met betrokkene besproken of niet en was hierbij inspraak mogelijk?
- Voelt betrokkene zich veiliger of juist onveiliger?
- Is het leven na de beveiligingsperiode veranderd op het gebied van:
 - Functie en werkplek
 - Functionele contacten
 - Gezinssituatie
 - Inrichting van het huis
 - Verhuizing.
- In hoeverre is het wereldbeeld en het leven veranderd na afloop van de dreiging en beveiliging?

7. Evaluatie van het adviesgesprek

- Is het adviesgesprek nuttig geweest? Zo ja, op welke manier?
- Welke adviezen zijn er gegeven? Zijn de adviezen in de praktijk te brengen; worden ze op prijs gesteld?
- Heeft de beveiligde persoon het gevoel dat alle belangrijke dingen aan de orde zijn gekomen? Heeft het gesprek geholpen meer controle te krijgen of heeft het voor meer verontrusting gezorgd? Het antwoord hierop is bepalend voor het vervolgesprek.

BIJLAGE X

BEGRIPPENLIJST

Attachment

Een intieme en langdurige emotionele relatie tussen twee personen, zoals een kind en een verzorger, gekenmerkt door wederzijdse affectie en een periodieke behoefte aan fysieke nabijheid.

Trauma, Traumatische gebeurtenis

Het meemaken of getuige zijn van een ervaring die een feitelijke of dreigende dood of een ernstige verwonding met zich meebracht, of een bedreiging vormde voor de fysieke integriteit van de betrokken persoon of anderen. De persoon heeft hierop gereageerd met intense angst, hulpeloosheid of afschuw.

Posttraumatische stress-stoornis (PTSS)

Een psychische stoornis gekenmerkt door herhaaldelijke klachten van herbeleving, vermijding en verhoogde prikkelbaarheid na blootstelling aan een traumatische gebeurtenis.

Herbeleving

Het voortdurend opnieuw beleven van de traumatische gebeurtenis. Indien er sprake is van PTSS gebeurt dit op een of meer van de volgende manieren: opdringerige onaangename herinneringen aan de gebeurtenis, nachtmerries, handelen of voelen alsof de gebeurtenis opnieuw plaatsvindt, het beleven van intense emoties bij herinnering aan de gebeurtenis en fysieke reacties als men eraan herinnerd wordt.

Vermijding

Het aanhoudend uit de weg gaan van zaken die bij het trauma horen of afstomping van de algemene reactiviteit. Bij PTSS heeft iemand tenminste drie van de volgende klachten: het vermijden van gedachten, gevoelens of gesprekken horend bij het trauma, het vermijden van activiteiten, plaatsen of mensen die herinneringen oproepen aan het trauma, onvermogen om zich een belangrijk aspect van het trauma te herinneren, verminderde belangstelling voor activiteiten, gevoelens van onthechting of vervreemding van anderen, moeite met het tonen van betrokkenheid bij anderen, en het gevoel een beperkte toekomst te hebben.

Verhoogde prikkelbaarheid

Een aanhoudende toestand van verhoogde arousal. Als er sprake is van PTSS heeft de persoon twee of meer van de volgende klachten: slaapproblemen, prikkelbaarheid, moeite met concentreren, overmatige waakzaamheid of overdreven schrikreacties.

Stress

Het gevolg van een gebeurtenis die fysiologische of psychologische spanning veroorzaakt bij een persoon.

Stressor

Een bron van stress.

Perceptie

De combinatie van sensorische waarnemingen tot betekenisvolle patronen.

Appraisal

De interpretatie die een persoon heeft van een gebeurtenis of situatie die relevant is voor hem/haarzelf, waardoor emotionele reacties en gedrag worden gestuurd.

Coping

Een poging van een persoon om zich aan te passen aan stress door veranderingen aan te brengen in de stressor, de denkwijze over de stressor of de emotionele reactie erop.

Colofon

Uitgave

Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding (NCTb)

Maart 2008

Omslagfoto

Josje Deekens, Den Haag

Ontwerp

Richard Sluijs, Den Haag

Druk

Koninklijke Broese & Peereboom, Breda

De NCTb werkt aan een veiliger samenleving

De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding heeft als taak het risico van terroristische aanslagen in Nederland zoveel mogelijk te verkleinen, alsmede het op voorhand beperken van schade als gevolg van een mogelijke aanslag. De NCTb heeft de centrale regie rond terrorismebestrijding en zorgt dat de samenwerking tussen alle betrokken partijen op een structureel hoog peil komt en blijft.